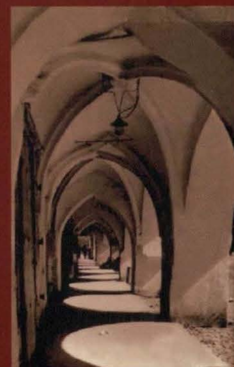

Gabriela Rădulescu

BISTRIȚA

O ISTORIE URBANĂ

LIMES

Gabriela Rădulescu

BISTRIŢA

O istorie urbană

Editura LIMES
Cluj-Napoca, 2004

Cartea este editată de
COMPLEXUL MUZEAL
BISTRIŢA-NĂSĂUD

Cluj-Napoca, 2004
Str. Snagov, 3/19
400420 Cluj-Napoca
Tel./Fax: 0264/544109; 0723/194022
Email: edituralimes@yahoo.com

Editor: MIRCEA PETEAN
Coperta: CRISTIAN CHEŞUŢ
Fotografii actuale: FLORIAN COŞOIU,
GABRIELA RĂDULESCU
Tehnoredactare: DINU VIRGIL URECHE

ISBN: 973-7907-84-1

Oraşe precum Bistriţa, care au crescut de câteva ori în ultimele decenii, înglobând mase de oameni care nu moştenesc direct patrimoniul unor strămoşi medievali şi care nu au fost pregătiţi prin educaţie pentru o asemenea întâlnire, deci asemenea oraşe se află în faţa pericolului depersonalizării, a pierderii unor valori care ne-au ajutat, ne ajută şi ne pot ajuta spre a ieşi din izolare şi a simţi că am făcut şi facem parte din lumea europeană.

Plecând de la aceste premise, nu putem decât să salutăm apariţia unor cercetători, care încep să abordeze cu pasiune valori uitate şi în pericol de a fi distruse de iniţiative cel mai adesea diletante, haotice. Munca lor, răspândirea informaţiei reactualizate trebuie mereu încurajată în speranţa că va fi parte a unui proces educativ pentru toate generaţiile şi care aşteaptă încă a fi lansat.

Gheorghe Mândrescu

Argument

Orice oraş cu o istorie îndelungată păstrează mai mult sau mai puţin din caracteristicile structurii sale iniţiale, înglobând în alcătuirea lui urmele devenirii istorice alături de semnele creşterii sale organice. Timpul şi nevoile schimbătoare ale locuitorilor modifică treptat aspectul unui oraş dar toate transformările survenite pe parcursul secolelor îi lasă esenţialmente neschimbată fiinţa interioară, prin componentele întregului: străzi, pieţe, cursuri de apă[1].

Bistriţa este fără îndoială un exemplu ce poate ilustra cu prisosinţă această constatare. Şi-a păstrat până azi înfăţişarea unui vechi oraş medieval şi o privire atentă asupra evoluţiei sale se poate concretiza într-un studiu de caz util celor ce ar dori să lucreze pentru reabilitarea sa, cu atât mai mult cu cât conservă încă un important patrimoniu construit care, pus în valoare, poate şi trebuie să aducă multe beneficii locuitorilor săi: în el oraşul îşi poate găsi o identitate şi mai mult decât atât. De altfel preocuparea pentru urbanism şi istorie urbană a devenit de mare actualitate. Aceasta s-a întâmplat pe măsură ce viaţa în mari aglomerări urbane a arătat că, astăzi mai mult ca oricând, e adevărat ceea ce Aristotel spunea cândva: oraşul să fie construit în aşa fel încât să le ofere locuitorilor siguranţa vieţii, eleganţă şi frumos[2]. Dintr-o astfel de perspectivă, Bistriţa, un vechi burg medieval care păstrează încă, prin clădirile, monumentele şi structura sa, un ambient ce-i conferă o personalitate aparte, beneficiază, neîndoielnic, de şansa unei noi vocaţii.

Autoarea

„Oraşul Bistriţa este aşezat...lângă râul numit de popor apa Bistriţei. Se arată împodobit împrejur cu multe sate şi cu grădini cu pomi foarte roditori..."

Conscripţia din anul 1721

„La o depărtare de şase mile de Bedean, se găseşte frumosul, bogatul, populatul şi puternicul oraş Bistriţa, aşezat într-un loc de şes, într-o vale veselă, înconjurată de izvoare care udă întregul ţinut spre vest până la muntele foarte înalt, depărtat cu vreo 1500 de paşi şi mai bine de zidurile oraşului, celelalte trei laturi ale oraşului, în parte scăldate de apele unor asemenea izvoare, în parte de un şanţ lat care se umple cu apă de râu, fac ca acest oraş să fie de necucerit. Forma sa este ovală. Cele două laturi mai mici sunt îndreptate una spre sud, una spre nord, iar celelalte două, una spre est, alta spre vest. Străzile drepte sunt tăiate de la un capăt la celălalt al oraşului de pâraie formate din aceste izvoare care curg prin tot oraşul spre marele folos al locuitorilor şi spre desfătarea ochilor privitorilor. Şi pe fiecare din locurile acelea este o poartă principală cu foarte multe mori de-a lungul şanţurilor, puse în mişcare de apa izvoarelor ce ţâşnesc de acolo şi ele pot să macine mult mai mult decât cer nevoile oraşului. Pâraiele amintite care curg prin oraş, se împreună la ieşirea lor în suburbia dinspre miazăzi şi se revarsă apoi la 14 mile spre nord. Are o biserică frumoasă refăcută de un meşter din Bergamo, pe cheltuiala proprie a oraşului."

Giovani Andreea Gromo, sec. al XVI-lea

Imagine de arhivă, 1907 (B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Herina, o veche biserică romanică; imagine din 1885: după Theobald Wortitsch, desen

ÎNCEPUTURILE HABITATULUI MEDIEVAL URBAN IN TRANSILVANIA DE NORD-EST

Oraşe medievale în Transilvania de nord-est

Viaţa urbană în Evul Mediu este o dimensiune de reală complexitate în structura şi devenirea lumii feudale, o lume evident profund marcată de acest fenomen. Pentru peisajul vieţii citadine din Transilvania medievală, istoria Bistriţei, ca oraş, a fost o coordonată importantă. În părţile nord-estice ale Ardealului, ea nu este însă singurul capitol al vieţii urbane din acele timpuri. La doar câţiva zeci de kilometri depărtare, Rodna se prezintă, la rândul său, ca un episod remarcabil în acest context, mai ales că aceasta din urmă a fost, de fapt, una dintre cele mai vechi aşezări citadine din Transilvania Evului Mediu.

Împrejurările în care viaţa urbană a început şi a evoluat în zona Bistriţei şi la Rodna trebuie analizate într-un cadru geografic mai larg, acela oferit de Transilvania întreagă, de centrul şi estul Europei, în primele secole ale celui de-al doilea mileniu al erei creştine.

Astfel, o repede privire pe harta Europei acelor vremuri pune în evidenţă un fapt care a avut multe urmări în viaţa oraşelor: criza agrară din secolele XIV-XVI care s-a resimţit în Europa Centrală şi de vest. În Transilvania, perioada 1350-1550 e hotărâtoare pentru apariţia şi dezvoltarea oraşelor medievale ca o etapă nouă, cu un contur precis[3], chiar dacă o serie de aşezări întărite, centre ale unor alcătuiri politico-administrative, sunt mai vechi, cum este cazul, de pildă, la Dăbâca sau Alba Iulia şi nu numai [4].

Când anume putem considera cu exactitate că Bistriţa a devenit oraş? E o întrebare la care cu greu se poate răspunde. O primă constatare, în această

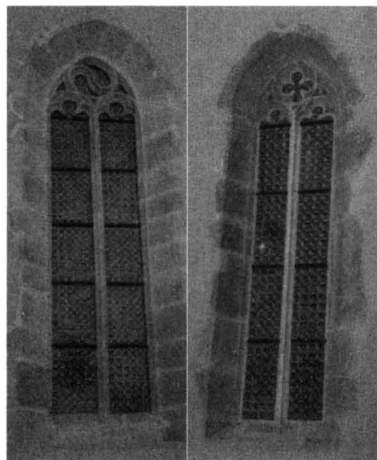
ordine de idei este aceea că, în secolul al XIII-lea ea, ca şi Rodna, de altfel, e desemnată de documentele vremii ca fiind *oppidum, civitas* ; e numită *opidum* în 1241[5].

Încercarea de a consemna momentul apariţiei centrelor urbane impune însă inevitabil o precizare: menţiunile pe care le fac documentele medievale, calificând diferite localităţi drept oraşe, trebuie privite de multe ori cu circumspecţie. Aceasta deoarece viaţă urbană cu adevărat înseamnă un anume tip de structuri economice şi sociale, instituţii, fortificaţii etc. Evident, nu întotdeauna apelativul *civitas* acoperă asemenea realităţi. Observaţia e valabilă şi pentru Bistriţa, chiar dacă, oricum, ca şi în cazul altor oraşe medievale transilvănene, secolul al XIII-lea prefigurează anvergura evoluţiei sale urbanistice, edilitare[6], aşa cum rezultă din coroborarea tuturor informaţiilor de care dispunem: surse documentare, arheologice şi nu numai. Mai mult, în ceea ce priveşte Rodna, ea a trăit chiar o perioadă de înflorire în acel veac.

O coordonată specifică a fenomenului apariţiei şi dezvoltării oraşelor medievale în aceste ţinuturi, ca şi în alte zone ale spaţiului transilvan, o constituie prezenţa coloniştilor saşi. Aşezarea şi colonizarea lor în centrul şi răsăritul Europei – Boemia, Ungaria, Transilvania, Pomerania, Polonia – a fost un fenomen amplu, care a durat mai multe secole, reflex al unor importante mutaţii în realităţile economice şi sociale petrecute la un moment dat pe o arie geografică foarte mare. În Transilvania, colonizarea saşilor s-a desfăşurat pe parcursul a mai bine de două sute de ani şi nu a decurs la voia întâmplării[7].

Care au fost locurile lor de origine şi când anume au sosit la Rodna şi în zona Bistriţei, sunt probleme care preocupă de multă vreme literatura de specialitate.

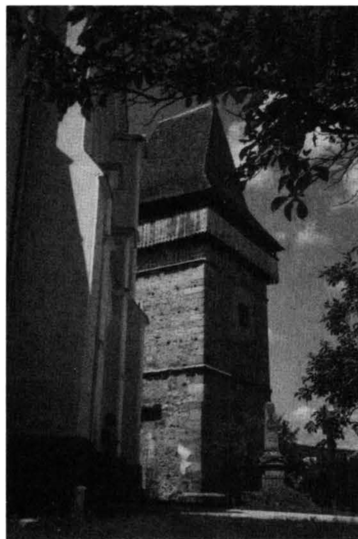
Momentul venirii primilor colonişti în nord-estul Transilvaniei este greu de precizat şi oricum, pentru o cronologie exactă în legătură cu acest fenomen, date foarte sigure lipsesc. Deşi s-au formulat ipoteze potrivit cărora colonizarea germană din nordul Transilvaniei ar fi început în secolul al XI-lea , argumentele,

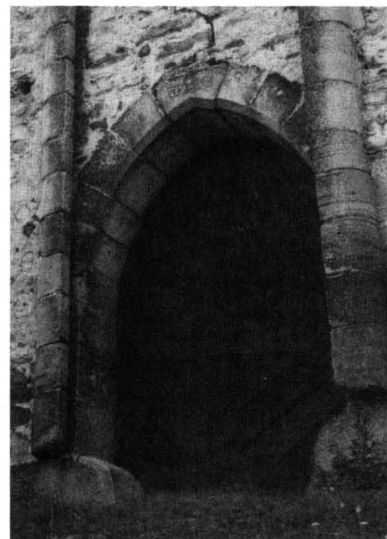
Tărpiu: gotic târziu

Pietriş, ancadrament romanic

Turnul din Dumitra

Turnul din Dumitra, detaliu

Tărpiu: turnul bisericii fortificate

Livezile, biserica evanghelică

Slătiniţa. Arhitectură vernaculară

bazate mai ales pe toponime, nu au fost convingătoare. Secolul al XII-lea pare a fi cel mai probabil momentul venirii saşilor în acest ţinut[8]. Este însă foarte dificil de precizat când anume, în cursul acelui veac, au sosit. Unii cercetători au considerat că zonele Bistriţei şi a Chiraleşului au fost colonizate chiar înainte de Geza al II-lea, lucru greu de dovedit. Numărul mare de colonişti, care au stat la Rodna în calea marii invazii mongole din 1241 (cifrele avansate de cronici pot fi şi ele discutate), lasă însă posibilitatea constatării că venirea lor în zonă era considerabil mai veche, datând probabil din secolul anterior[9]. Cea mai veche enclavă de colonizare în aceste părţi nordice, comparativ cu ţinutul Bistriţei sau cu aşa-zisa zonă de câmpie a Transilvaniei, pare a fi cea de la Rodna.

Şi asupra locurilor de origine ale primilor colonişti veniţi în acest spaţiu, părerile au fost împărţite. S-a căzut de acord totuşi că pot fi considerate ca atare văile Moselei (Franconia Moselei), Lotharingia şi Luxemburgul. Argumentele constau mai ales în fapte de natură lingvistică, în toponime, în elemente de structură a aşezărilor sau în fapte ce ţin de istoria arhitecturii ecleziastice. Ca şi în multe alte ţinuturi, în nord-estul Transilvaniei, coloniştii saşi au venit în valuri succesive, din zone diferite. Astfel, graiul lor, considerat ca provenind din provinciile mai sus amintite (Gustav Kisch), este de fapt un rezultat al amestecului mai multor graiuri, fenomen tipic procesului de colonizare (Th. Nagler). Localizarea exactă în spaţiu a zonelor din care au provenit aceştia este însă un demers foarte dificil, dacă nu imposibil. În zona Bistriţei există toponime ce pot fi de pildă argumente în sprijinul tezei originii valone[10] a unora dintre colonişti şi a ideii că un grup francon s-a stabilit probabil aici chiar de la începutul[11] colonizării (Waldorf, Wallonendorf, Villa Latina Superior – Unirea – Niederwalendorf – localitate menţionată de documente la sfârşitul veacului al XIII-lea şi încorporată oraşului în 1602). Preponderenţa numerică în ţinuturile colonizate o vor deţine însă comunităţile de limbă germană. Unele toponime (Deggendorf, Tekendorf – Teaca)[12], par a indica şi prezenţe bavareze printre grupurile de colonişti care au sosit în aceste zone,

aşa cum observa Karl Kurt Klein. Exemplul localităţii Baiersdorf (Villa Bavarica) este şi el sugestiv în această ordine de idei.

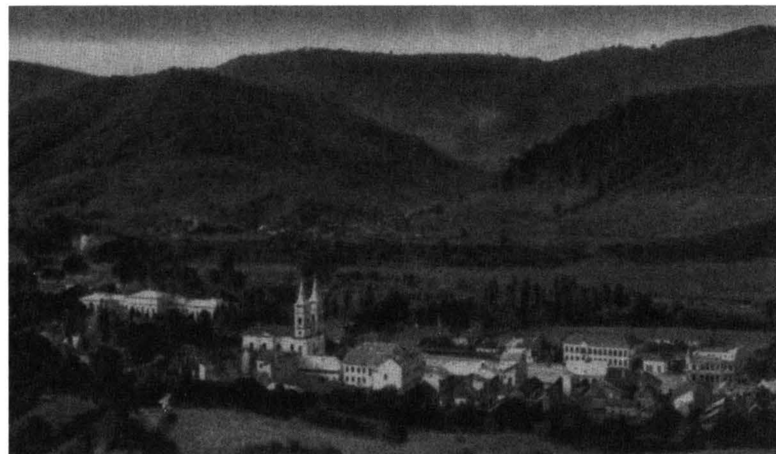
Resursele zonei (metalele preţioase), prezenţa unor rute comerciale vechi şi importante, apropierea graniţei cu Moldova au fost la rândul lor elemente care au contribuit la dezvoltarea vieţii urbane în aceste locuri şi la conturarea notelor sale specifice. Cazul Bistriţei ca aşezare urbană în Evul Mediu e sugestiv şi din alt punct de vedere: în apropierea ei se remarcă şi prezenţa unor comunităţi rurale puternice care vor gravita în jurul oraşului ce va deveni centrul unui distinct aşa cum precizează sursele documentare.

Rodna, un vechi oraş minier

Valea Someşului Mare: profil geografic şi istoric

Unul dintre primele episoade în istoria habitatului medieval urban în Transilvania este Rodna, localitate ce se numără, aşa cum s-a precizat deja, printre cele mai vechi centre urbane transilvane din acele veacuri. Pentru a contura evoluţia vieţii citadine din acest ţinut, este importantă înţelegerea mediului în care Rodna s-a dezvoltat şi a dobândit chiar strălucire la un moment dat: cursul superior al Someşului Mare.

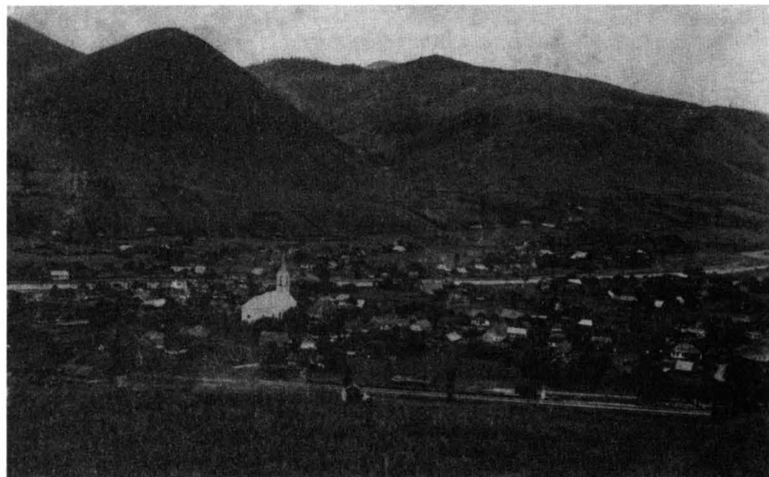
Din punct de vedere geografic , această zonă este o unitate: se află între două masive muntoase, anume Munţii Rodnei, la nord şi Munţii Bârgăului, la sud. La vest, se întinde până la culmile Suplaiului iar spre est până la Carpaţii Orientali. Este, de fapt, ţinutul submontan al Rodnei şi Bârgăului, traversat de la est la vest de Someşul Mare care îşi are izvoarele în extremitatea estică a Munţilor Rodnei, iar pe cursul său superior adună mulţi afluenţi, văi înguste care au uneori aspect de chei.

Pe valea Someşului Mare: Năsăud, imagine de arhivă

Năsăud, imagine de arhivă

Pe valea Someşului Mare: Sângeorz, imagine de arhivă

Salva, imagine de arhivă

Adăpostită între munţi, această „ţară", un teritoriu îngust cu condiţii de mediu aspre, este bine delimitată în raport cu regiunile învecinate, fapt ce-i conferă, prin particularităţile evoluţiei sale, o importanţă aparte în sfera reconstituirilor istorice. Caracteristicile bine conturate ale mediului geografic şi-au pus pregnant amprenta şi asupra habitatului uman, astfel că evoluţia istorică a aşezărilor de aici a fost influenţată mult de poziţia mărginaşă a ţinutului, aproape de Carpaţii Orientali, spre graniţa de est a Transilvaniei. Aceasta cu atât mai mult cu cât, fiind un acces către o trecătoare importantă prin munţi, spre est, zona nu putea rămâne izolată. Exista de timpuriu o cale care, trecând pe la Rodna şi peste Cucureasa, cobora la Dorna. Faptul nu este lipsit de semnificaţii pentru că astfel, în Evul Mediu, ţinuturile Rodnei şi Bistriţei vor fi timp de secole o punte între centrul Transilvaniei şi Moldova. Acest drum peste Carpaţi, dinspre Ardeal, pe la Bistriţa şi Rodna, era important în acea vreme, chiar în contextul mai larg al istoriei marilor drumuri comerciale din Europa Centrală şi de Est: Moldova s-a integrat repede marilor itinerarii ale comerţului continental, devenind până în a doua jumătate a secolului al XIV-lea o parte a drumului ce lega Marea Baltică cu Dunărea de Jos şi, de aici, cu Orientul.[13] Vama la Rodna este de timpuriu reglementată, astfel că, începând cu veacul al XV-lea, erau binecunoscute relaţiile comerciale pe această arteră[14]. Iniţial au fost legături sporadice pentru că vadul comercial s-a statornicit treptat. Treptat s-a creat şi sistemul juridic care, într-un cadru oficializat, reglementa schimburile cu Moldova. Printre primele acte ce privesc comerţul cu această ţară, poate fi amintit privilegiul acordat în 1408 negustorilor lioveni, de către Alexandru cel Bun, privilegiu în care sunt incluse şi clauze referitoare la sistemul relaţiilor vamale cu Bistriţa[15].

Peisajul e coerent şi nu este lipsit de interes să menţionăm că şi braşovenii obţin cel dintâi privilegiu comercial cu Moldova tot în timpul lui Alexandru cel Bùn, iar Tara Românească se integrează şi ea acestor relaţii când negoţul cu Braşovul e reglementat printr-un document emis în ianuarie 1368[16] şi printr-un privilegiu acordat de Mircea cel Bătrân în 1413[17].

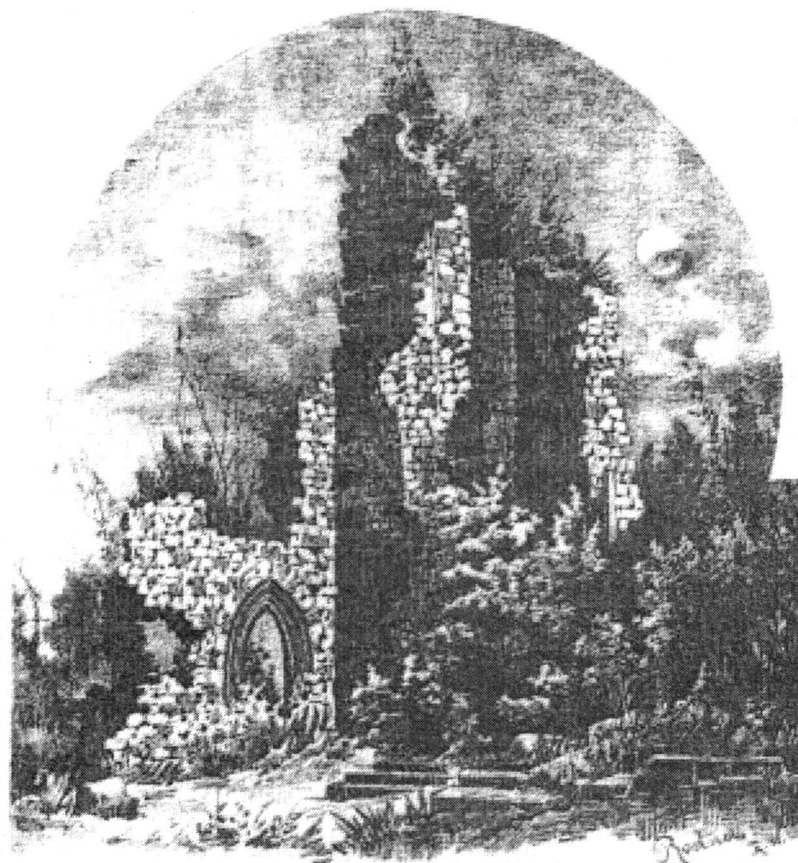
Vama de hotar era percepută la Rodna: tricesima era încasată de voievodul Transilvaniei, iar negustorii moldoveni mai plăteau la Bistriţa vigesima[18]. În iulie 1412 voievodul Ştibor se afla la Bistriţa şi judele oraşului, Andrei, i se plânge că un vameş al Rodnei schimbase vechile rânduieli ale vămilor percepute aici şi că faptul acesta a avut urmări nefaste asupra oraşului. Într-un act emis în vara aceluiaşi an, voievodul reglementează amănunţit vama, amintind cu acest prilej şi împrejurarea că ea funcţiona aici *„tempore ab antiquo"*[19].

Din punct de vedere strategic, valea Someşului Mare era, de asemenea, o zonă importantă iar marea invazie mongolă din 1241 va dovedi acest lucru cu prisosinţă. Astfel, semnificativă pentru istoria acestui ţinut în Evul Mediu este şi împrejurarea că vechea cale care lega Transilvania de Moldova pe la Rodna, a devenit în acele secole unul dintre cunoscutele drumuri „tătărăşti"[20]. Însemnătatea trecătorilor peste Carpaţii Orientali a fost de altfel sesizată şi de istoriografia mai veche[21].

Bogăţiile Rodnei şi prezenţe ameninţătoare în Răsărit – cumanii sau tătarii – au adus Bistriţa şi Rodna de timpuriu în atenţia regalităţii maghiare. Importante resurse naturale vor înrâuri şi ele, la rândul lor, istoria acestor ţinuturi. Astfel, la Rodna, în primele decenii ale veacului al XIII-lea şi poate chiar la sfârşitul secolului al XII-lea, sunt exploatate mine de aur şi argint.

Încercarea de a schiţa imaginea acestei zone din punctul de vedere al geografiei istorice vădeşte realităţi aparte pe cursul superior al Someşului Mare: putem constata în acest ţinut o anume individualitate şi, istoric vorbind, un contur cu trăsături distincte.

Atestările documentare pentru aşezările din această zonă sunt relativ târzii iar liste sau inventare referitoare la satele de aici, de pildă pentru secolul al XIV-lea, nu avem. Ele nu sunt amintite nici în cunoscutele liste de „Socoteli ale strângătorilor de dijme papale", din anii 1332-1337[22], confesiunea locuitorilor nefiind cea catolică. În 1440, sunt menţionate satele din dreapta Someşului

Rodna, ruine: după Theobald Wortitsch, desen (1885)

Rodna, vechile exploatări miniere, imagine de arhivă (B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

care erau atunci dăruite de regina Elisabeta lui Michael Jach: Maieru, Sângeorz, Feldru, Rebra, Rebrişoara, Mocod, Zagra[23]. Prima prezenţă în documente nu certifică însă momentul de început al localităţilor respective: ele pot fi mult mai vechi. Aici nu avem litigii, hotărnicii sau danii până în 1440, aşa cum rezultă din sursele documentare: ţinutul nu a intrat aşadar în lumina izvoarelor scrise (cel puţin în măsura în care acestea au parvenit până la noi), decât relativ târziu. Satele aşezate pe cursul superior al Someşului Mare au constituit încă de timpuriu un corp distinct, când autonom, când apanaj sau feud ori parte integrantă a districtului Bistriţei.

După ce, în 1440, aşa cum s-a amintit, erau dăruite unui nobil, în 1453[24] ele aparţineau lui Ioan de Hunedoara care întăreşte vechile libertăţi ale bistriţenilor şi le extinde asupra Văii Rodnei. La 1475 ţinutul acesta apare în documente cu apelativul de *Vallis Valachalis* sau *Vallis Rodnensis*. În acel moment Rodna şi Valea Rodnei erau încorporate districtului bistriţean de către Matia Corvinul[25]. Încorporarea s-a făcut însă cu condiţia ca locuitorii de aici să se bucure de aceleaşi privilegii ca şi bistriţenii. Faptul că, în literă şi spirit documentele vremii tratează această „ţară" ca pe o unitate, reflectă probabil realităţi anterioare acestor împrejurări. Încercarea de a descifra acele realităţi se loveşte însă, în momentul de faţă, de mari dificultăţi, datorită actualului stadiu al cercetărilor.

Trebuie să precizăm, pentru a întregi imaginea acestui ţinut, că valea Someşului Mare este foarte aproape şi de Maramureşul istoric, „ţară" cu care avea chiar o posibilitate directă de comunicare peste pasul Şetref. Ipoteza că şi acest drum a fost practicat din vechime nu poate fi exclusă: dimpotrivă, în Evul Mediu el se constituise într-o arteră de comunicaţii, după cum lasă să se întrevadă chiar actele care o pomenesc ca atare, într-un fel sau altul.

Alături de ştirile documentare care, deşi mai târzii, conturează totuşi personalitatea singulară a acestei zone, o cercetare întreprinsă în perioada interbelică de Marton Roska, în vatra veche a satului Vărarea, aduce o serie de informaţii privitoare la topografia şi înfăţişarea satelor de aici[26].

Rodna, primele surse documentare; invazia mongolă din 1241

În contextul istoriei aşezărilor de pe cursul superior al Someşului Mare, Rodna e un caz aparte, un vechi oraş medieval, înfloritor la un moment dat.

Documentele medievale lasă să se întrevadă importanţa acestei localităţi şi, chiar de timpuriu, statutul său de aşezare urbană, la fel ca şi profilul de vechi oraş minier. Începuturile vieţii citadine la Rodna sunt legate şi de împrejurarea că ea s-a dezvoltat pe unul dintre drumurile importante care, în Evul Mediu, legau Transilvania de Moldova dar şi de situaţia specială a aşezării, aceea de a fi în măsură să ofere posibilitatea exploatării metalelor preţioase. Rodna era, la începutul secolului al XIII-lea, o importantă zonă de colonizare germană în nordul Transilvaniei.

E amintită de sursele medievale, chiar înainte de invazia mongolă din 1241[27]. Prima atestare documentară este în legătură cu acţiunile regalităţii maghiare dincolo de Munţii Ungureşti (Carpaţii Păduroşi), în 1229, acţiuni beneficiind şi de efective ale cumanilor, împotriva cneazului Daniil Romanovici. Aflate într-o situaţie critică, aşa cum povestesc *Analele ruseşti*, armatele regelui maghiar s-au retras, traversând Nistrul, iar din nordul Moldovei au trecut munţii prin pasul ce ducea la Rodna. Drumul acesta a fost utilizat, după cum rezultă din letopiseţul rusesc şi ceva mai târziu, după 1235, de Rostislav, fiul cneazului de Halici, care s-a refugiat, la rândul său, pe această cale, de la Borsuk[28] spre „baia denumită şi Rodna". Menţiunea referitoare la minele rodnene, în acest context, sugerează că ele, la o dată anterioară, poate spre sfârşitul secolului al XII-lea, existau deja. La un moment dat, Rodna a fost socotită una dintre cele mai importante mine de argint din Ungaria arpadiană, pentru ea fiind, de altfel, atestat şi un foarte vechi drept minier.

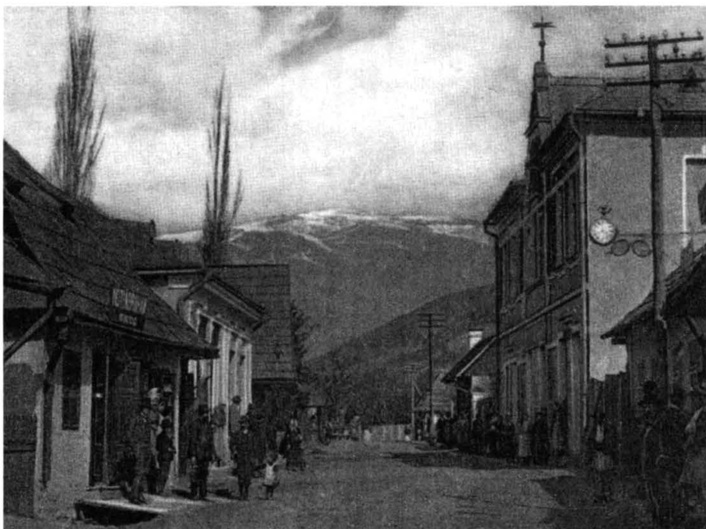

Ruinele rodnene, imagini de arhivă (B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Rodna veche, imagini de arhivă (B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj-Napoca, colecţii speciale)

La acea vreme, aşezarea dezvoltată pe această graniţă, în jurul minelor de argint, era probabil pe cale de a-şi înfiripa o viaţă urbană. Chiar litera documentelor lasă să se întrevadă acest lucru, desemnând Rodna ca fiind o localitate importantă (civitas): *„Chumanum gens...intravit fines Ungarie...intravit civitatem Rodna..."*[29]. Oraşul, spun analele germane, a fost distrus de cumanii care fugeau din faţa tătarilor iar locuitorii omorâţi. Informaţia furnizată de cronică a stârnit discuţii în literatura de specialitate deoarece sursa amintită ar putea să se refere, de fapt, chiar la invazia mongolă din 1241. Deşi unele documente îi desemnează, aşadar, pe cumani, ca fiind cuceritori ai Rodnei, confuzia poate avea legătură, de fapt, cu împrejurarea că unele grupuri cumane au fost silite să-i însoţească pe tătari în expediţia spre Ungaria[30].

Rogerius, istorisind evenimentele cumplite care au lovit în acel an Transilvania şi Ungaria, menţionează şi Rodna. Detaşamentele mongole care veneau dinspre Răsărit, depăşind cnezatul Halici-Wolhynia, au coborât spre centrul Moldovei şi s-au îndreptat spre Rodna: *„...rex Cadan...per silvas 3 dierum habens iter sive viam pervenit ad divitem Rudanam inter magnos montees positam Theutonicorum...regis argentifodinam in qua morabatur innumera populi multitudo"*. Tătarii au trecut deci păduri de trei zile între Rusia şi Cumania pentru a ajunge la Rodna. *„Rudana expugnata et capto Aristaldo comite...Tartari per Alpes et silvas irrumpentes, Rudanam quod opidum Ungarie intraverunt..."*[31]

Neputând cuceri oraşul la primul atac, tătarii au simulat retragerea şi apoi au revenit. De această dată locuitorii nu l-au mai putut apăra[32]. După unele izvoare, tătarii au omorât la Rodna 4000 de oameni iar Cadan, după ce a pârjolit oraşul în acele împrejurări, i-a luat cu sine pe comitele Aristaldus, cu 600 de germani înarmaţi, pe care i-a folosit apoi drept călăuze. Cifrele sunt desigur exagerate, având în vedere realităţile demografice din

Transilvania la mijlocul secolului al XIII-lea, dar, chiar şi aşa, ne sugerează importanţa şi mărimea aşezării în discuţie, la acea dată.

În ceea ce-l priveşte pe Aristaldus, el este amintit apoi într-un document din 1243[33] care îl menţionează ca fiind comite de Rodna.

Sursele documentare din secolul al XIII-lea creionează un contur care înfăţişează o aşezare urbană în devenire, menţionând comiţi, juzi, un turn-locuinţă, o construcţie pe care o numeşte palat, mine de argint sau meşteşuguri.

Astfel, actele vremii menţionează în 1268 un comite la Rodna – **comes Rotho**[34], acelaşi act amintind şi prezenţa unor dregători – **judices et iurati de Rodna**. Cu acest prilej se face şi o referire care ne poate sugera ceva despre înfăţişarea localităţii: prezenţa unei construcţii asupra căreia documentul insistă – **palatium com. Nicolai**[35]. Un comite e menţionat şi în 1296 / 1292, anume **comitele Benedictus – Benus**[36].

Rodna e **oppidum** în 1241[37], fiind de altfel una dintre primele localităţi din Transilvania pe care documentele o numesc **civitas**. În 1239 e amintită **civitatem Rodna**[38]; la fel şi în 1296 când e numită încă o dată **civitas:** *„...in ipsa civitate Rodna...“*[39]. Chiar un document mai târziu, emis la începutul secolului al XVI-lea, în 1512, o defineşte **civitas Rodna**[40].

Minele de argint – **regis argentifodinam** – sunt amintite şi ele în secolul al XIII-lea, la fel ca şi împrejurarea că la acea dată se bătea monedă după măsura de la Rodna – **argenti cum pondere de Rodna**[41].

În 1246 localitatea era în posesia reginelor Ungariei, fiind aducătoare de venituri[42], iar despre o serie de construcţii existente la acea dată în oraş aflăm dintr-un document datat 1268[43]. În acel an, magistrul Rotho vindea un turn de piatră, o casă de lemn, o moară dincolo de Someş, toate terenurile arabile de sub cetate precum şi jumătate din fiecare mină de argint „...care îi servea“.

Rodna, vechile ruine, foto 2000

După 11, ani va fi amintit, printre castelanii de Buda, un anume:...„*Hench filio Brendulini de Rodna rectori castri Budensi...*"(1279)[44].

Turnul întărit al comitelui Rotho, despre care vorbeşte actul din 1268, pare a fi una dintre cele mai vechi cetăţi nobiliare – turnuri-locuinţă – transilvane menţionate documentar[45].

Câteva decenii mai târziu, un alt document, datat 1292, fiind un act de partaj, menţionează la rândul său o serie de bunuri a căror simplă enumerare aruncă o lumină asupra a ceea ce era Rodna la sfârşitul secolului al XIII-lea: „...casele, cârciumile, brutăriile, morile, măcelăriile, casele băieşilor, cântăritorilor..."[46]. Actul în discuţie[47], menţionează la rândul său un turn; aminteşte de altfel şi alte proprietăţi, printre care: mine, ape, păduri, dar şi o moară, o brutărie şi un atelier de cizmar. Sunt pomeniţi atunci la Rodna mai mulţi meşteri: brutari (pistores), morari (molendinari), măcelari (macellari), cizmari (calcifices). Existau, de asemenea, mai multe prăvălii şi ateliere.

Toate acestea sugerează că, la acea dată, Rodna era o aşezare cu numeroşi locuitori, meritându-şi apelativul de *civitas*, aşa cum e desemnată şi în acte emise la câteva decenii după marea invazie mongolă.

Minele rodnene sunt menţionate de altfel şi la începutul secolului al XIV-lea când localitatea este amintită, alături de alte importante oraşe transilvănene, într-o împrejurare deosebită: sfârşitul acţiunii voievodului rebel Ladislau Kan care îl înfruntase pe Carol Robert de Anjou, iar acum, în 1310[48], învins fiind, restituia noului rege o seamă de posesiuni; printre acestea erau şi minele rodnene (...„*item promptissimus eidem restituere et remittere argentifodinam de Rodna, comitatum Byzterce, comitatum de Scybinio, comitatum Syculorum, villas Dees, Clus et Zeek*").

În primii ani ai veacului următor, al XV-lea, în 1410, apoi în 1414, se vorbeşte din nou despre o cetate la Rodna, despre castelani şi vicecastelani – **castrum Rodna; castellani vel vicecastellani**[49].

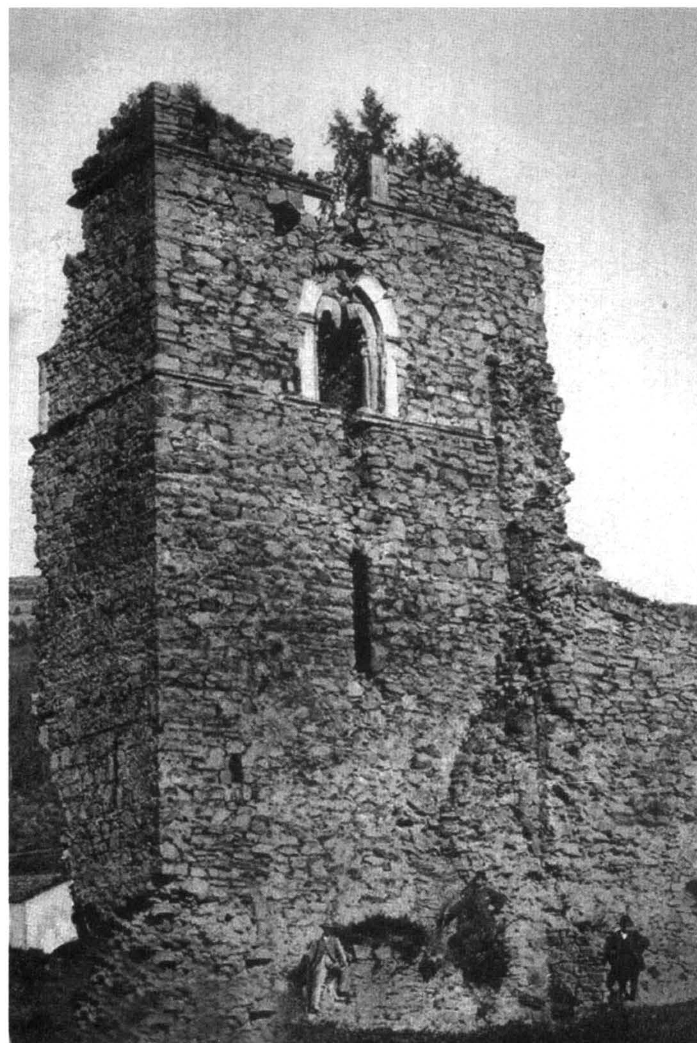
Chiar dacă, după marea invazie mongolă, centrul de greutate al vieţii urbane din Transilvania de nord-est devenise treptat Bistriţa, în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi în primele decenii ale secolului al XVI-lea, Rodna a fost ţinta interesului viu al celor ce au dorit să profite de conjunctura favorabilă revigorării exploatărilor miniere de aici: patricieni bistriţeni, precum familiile Eyben, Kugler, Kretschmer, Forster sau Beuchel se numără printre cei implicaţi acum în această activitate[50]. Aveau interese economice majore la Rodna: în secolul al XVI-lea arendează şi exploatează aici mine de argint şi aur. Concurenţa pentru aceste resurse a devenit teribilă şi s-a materializat uneori în conflicte acerbe şi sângeroase. Averi imense deveniseră o miză extrem de tentantă. Wolfgang Forster din Pojon, casa comercială a Fuggerilor din Augsburg, dar şi domnii Moldovei se vor număra şi ei printre competitori[51].

La sfârşitul secolului al XV-lea, exploatările miniere de la Rodna căpătaseră o mare importanţă: renaşterea industrială în Europa, la finele acelui veac a provocat o mare criză de monedă, resimţindu-se o adevărată penurie de metale preţioase[52].

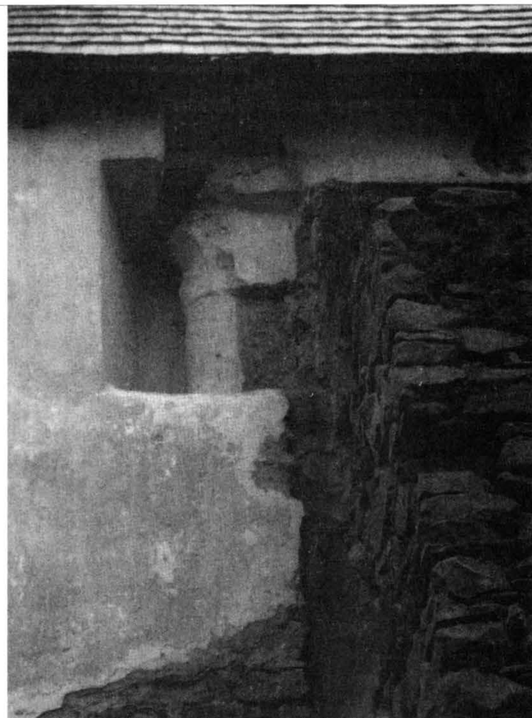
Rodna, aflată foarte aproape de minele de argint de la poalele Inăului (8-12 Km.), a ajuns înfloritoare la începutul secolului al XIII-lea însă, lovită puternic de invazia mongolă din 1241, şi-a pierdut strălucirea.

În secolul al XIV-lea, când Bistriţa s-a ridicat rapid, ea decăzuse dar îşi continua existenţa şi îndeplinea rolul de punct de vamă pentru mărfurile care treceau spre Moldova şi Polonia sau, veneau de acolo.

Un document, datat ianuarie 1440, o aminteşte ca pe o „cetate pustie sau un loc de cetate părăsită, numită Rodna".[53] Dar, când Ladislau Postumul dăruieşte districtul Bistriţei lui Ioan de Hunedoara, vechile privilegii ale bistriţenilor sunt confirmate, inclusiv dreptul de a aduna darea de la rodneni[54]. Ulterior, Matia Corvinul dă Valea Rodnei Bistriţei. Încorporarea Rodnei şi a

Ruinele rodnene, imagini de arhivă

Rodna, sfârşit de secol XIII (de la romanic la goticul timpuriu)

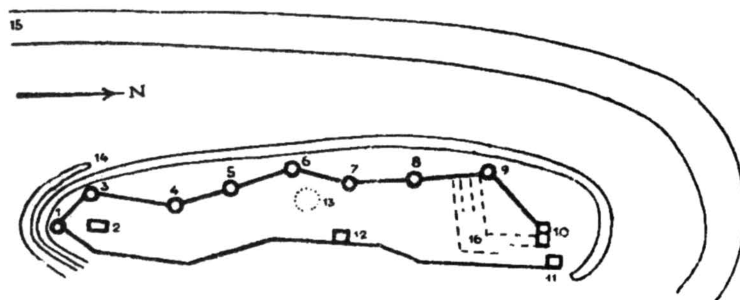
Văii Rodnei înseamnă scoaterea lor de sub jurisdicţia comitatului locuitorii fiind datori a plăti aceleaşi contribuţii regale ca şi bistriţenii dar, se puteau bucura de „toate drepturile, libertăţile...privilegiile" de care se bucura şi Bistriţa. E o specificare semnificativă chiar dacă va fi uneori ignorată.

Monumente istorice şi investigaţii arheologice în perimetrul Rodnei medievale

În afara a ceea ce sursele documentare afirmă despre Rodna secolului al XIII-lea, o primă imagine a habitatului medieval urban în nord-estul Transilvaniei este dată chiar de ruinele rodnene, aşa cum s-au păstrat până astăzi.

Investigaţiile arheologice întreprinse de-a lungul timpului, cu scopul de a aduce informaţii privitoare la aceste ruine, au fost aproape toate de mică extindere. Prima cercetare a fost iniţiată de Comisiunea Monumentelor Istorice, secţiunea pentru Transilvania şi realizată de Rudolf Wagner. Cele câteva sondaje prilejuite de cercetarea amintită au stabilit că este vorba de ruina unei biserici de plan bazilical, având trei nave şi probabil două turnuri la faţada de vest. Autorul propune, la sfârşitul investigaţiilor sale, încadrarea cronologică a ruinelor rodnene în ultimele decenii ale secolului al XII-lea. O cercetare ulterioară, datorată lui Karoly Csany, precizează, la rândul său, că ele sunt vestigii ale unei biserici romanice târzii pe care o datează însă la sfârşitul secolului al XIII-lea[55].

Săpături arheologice mai substanţiale, dar şi ele de relativ mică extindere, au fost întreprinse în 1955. Cercetarea acestor ruine este o cheie în clarificarea unor probleme legate chiar de începuturile vieţii urbane în Transilvania şi de începuturile colonizării germane în nord-estul acestui ţinut.

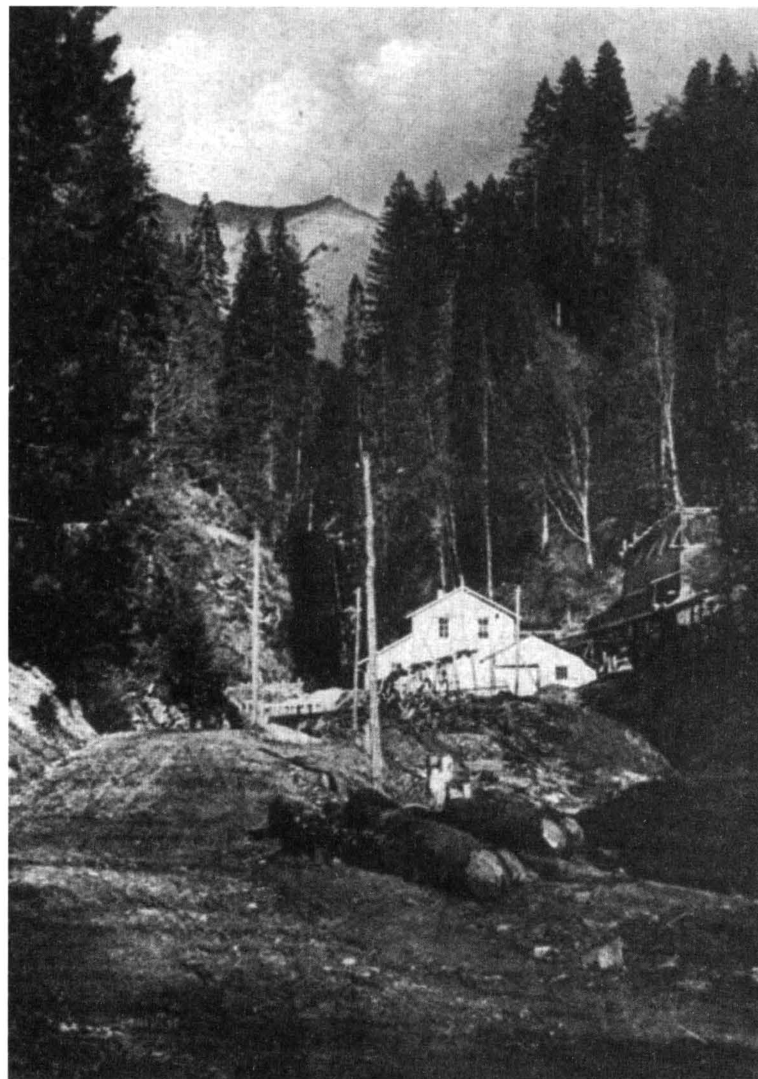
Cetatea Anieşului după planul lui I. Marţian, la V. Vătăşianu (1957)

Sondajele realizate atunci au pornit de la premisa că ruina poate fi încadrată cronologic în ultimele decenii ale veacului al XIII-lea şi că sub construcţiile încă în picioare s-ar putea găsi urme ale aşezării devastate în cursul invaziei tătare din 1241, aşezare despre care vorbeşte Rogerius. Rezultatele investigaţiei au fost limitate, aşa cum precizează autorii, dar relevante pentru imaginea Rodnei ca oraş transilvănean în secolul al XIII-lea. Săpăturile au putut reconstitui planul unei construcţii bazilicale cu două turnuri la faţada de vest şi cu un cor în prelungirea navei centrale, flancat, la rândul său, de două încăperi dreptunghiulare.

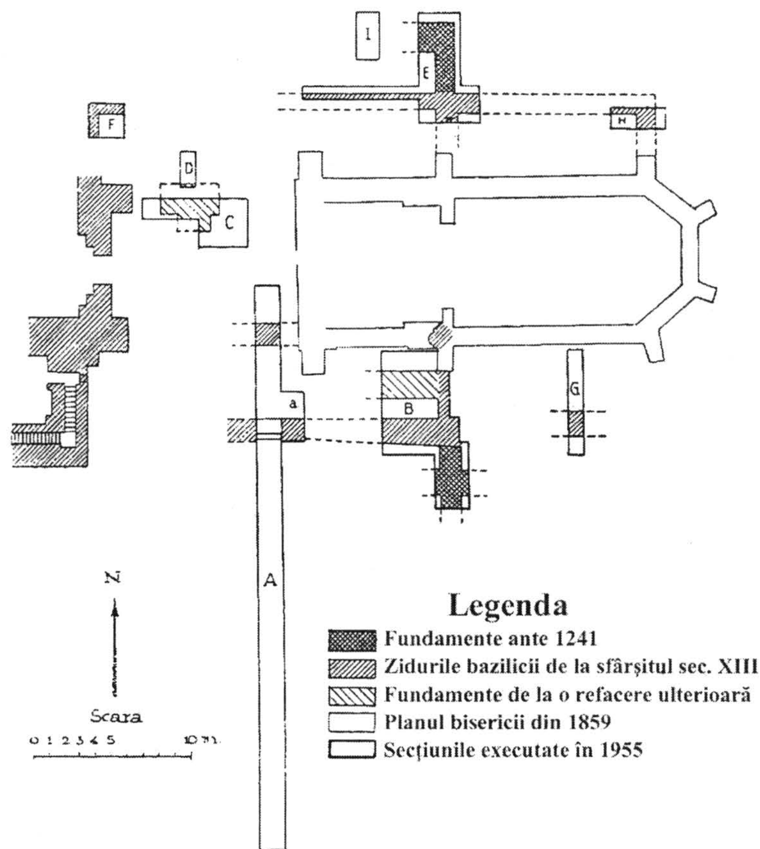
Ruinele actuale sunt ceea ce a mai rămas din acea construcţie. Sub pereţii exteriori ai navelor laterale ale acestei biserici au fost identificate într-adevăr, in situ, fundaţiile unor construcţii anterioare ruinelor în picioare , aşa cum rezultă din stratigrafia relevată de săpătura arheologică. Situaţia stratigrafică înregistrată cu prilejul investigaţiilor arheologice oferă de altfel singurul criteriu de datare pentru aceste construcţii.

Este de asemenea cu totul interesantă concluzia care s-a putut desprinde în urma cercetării a două morminte identificate cu prilejul săpăturilor. Astfel, fiind recuperate din inventarul acestora două piese metalice ce pot fi interpretate ca fiind oboli, monedă frecventă în secolul al XII-lea, s-a formulat ipoteza că, la sfârşitul acelui veac, pe locul actualei ruine se afla o biserică de piatră înconjurată de un cimitir.

În perimetrul central al aşezării a fost cercetat parţial, cu acest prilej, şi unul din numeroasele complexe denumite de localnici „catacombe", complex alcătuit din mai multe încăperi. Concluzia investigaţiei a fost că acest subteran poate fi, de fapt, beciul unei case de meseriaş sau de negustor. În privinţa încadrării sale cronologice, autorii au optat pentru sfârşitul secolului al XIV-lea sau pentru secolul al XV-lea. Această ipoteză se bazează pe analogii

Rodna: vechile exploatări miniere, imagine de arhivă

Planul săpăturilor de la biserica greco-catolică din Rodna, la V. Vătăşianu (1957)

date de dezvoltarea arhitecturii civile de piatră în Transilvania veacului al XIV-lea[56].

Rodna face parte din categoria oraşelor medievale care, fie s-au fortificat mai târziu, fie n-au avut niciodată fortificaţii (alături de Turda, Deva, Dej etc.). Ţesutul urban, fronturile construite, structura tramei stradale aveau în astfel de oraşe şi virtuţi defensive. Mai mult, reţelele subterane de refugiu care par a fi şi ele prezente la Rodna în secolele al XIII-lea şi al XV-lea[57], serveau aceluiaşi scop.

Evoluţia Rodnei ca important centru minier, intensitatea activităţii constructive într-un spaţiu destul de restrâns, face deosebit de dificilă surprinderea unor vestigii contemporane cu începuturile oraşului. În stadiul actual al cercetării, este regretabilă chiar lipsa materialului arheologic.

Câteva consideraţii cu privire la caracteristicile de stil ale ruinelor rodnene

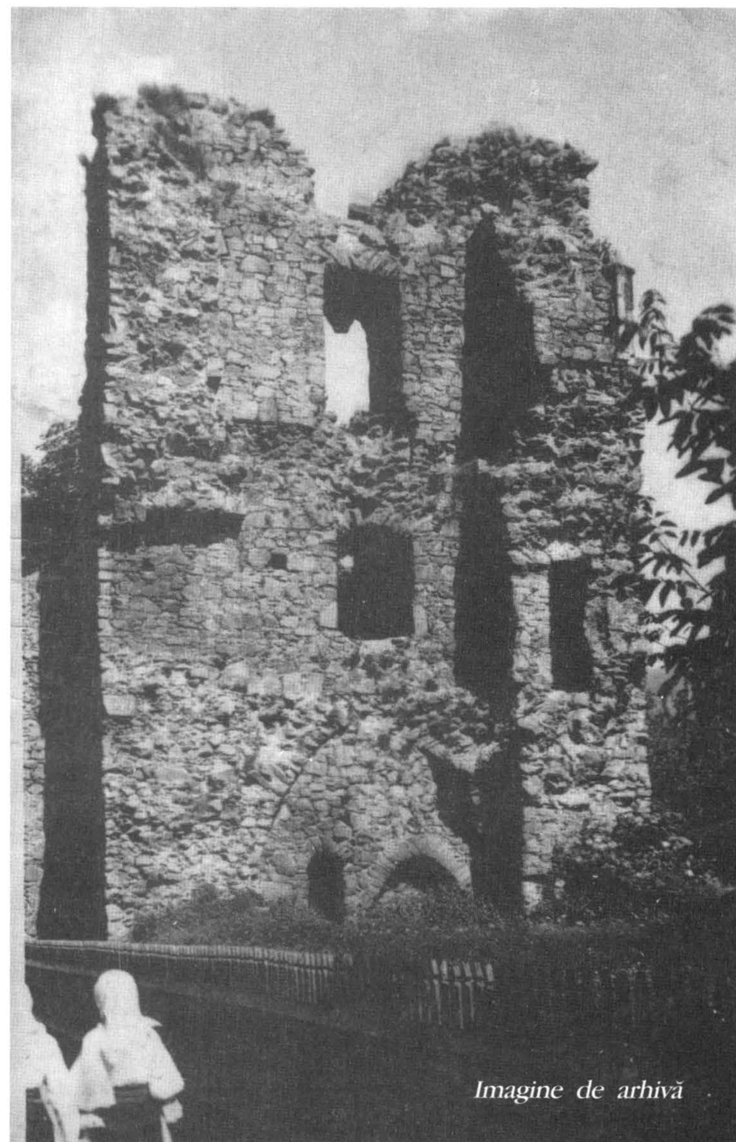
Din vechea clădire de plan bazilical se mai păstrează corul refăcut în secolul al XVIII-lea, servind astăzi ca biserică greco-catolică, precum şi turnul aflat în ruină pe faţada de vest a navei laterale de sud. Cele două turnuri de la faţada de vest a vechii biserici erau foarte masive. Între ele probabil a existat un atriu în genul celui de la catedrala din Alba Iulia, având la intrarea în navă un portal în arc frânt, a cărui profilatură vădeşte apropiate analogii cu profilul ogivelor de la biserica reformată din Sic. Parterul şi etajul turnului sunt acoperite cu boltă semicilindrică, respectiv cu o boltă în cruce, celelalte etaje fiind tăvănite[58]. Biserica actuală are un înveliş de lemn. În colţul dintre prima travee a vechiului cor şi ce-a de-a doua, se păstrează, pe faţada de sud, capătul superior al unei colonete angajate cu capitel şi croşete[59].

Analogiile conduc spre corul fostei biserici franciscane din Bistriţa iar capitelul cu croşete şi profilul de la arhivoltele portalului, care se păstrează spre vest, amintesc de biserica reformată din Sic şi mai ales Cârţa. Stilistic, ruinele rodnene pot fi atribuite goticului timpuriu, ca un produs eclectic, de influenţă cisterciană, aparţinând unei filiaţii romanice[60]. Literatura de specialitate vorbeşte chiar de viaţă monastică aici, la Rodna, mănăstirea, a cărei existenţă se leagă de amintitele ruine, pare a fi fost de fapt un aşezământ premonastic. Focarul a radiat însă spre Răsărit, în Moldova şi, în condiţiile unor legături intense cu Rodna, la Baia a luat fiinţă o mănăstire. Clădirea care o adăpostea a fost distrusă parţial de tătari[61].

O veche cetate medievală

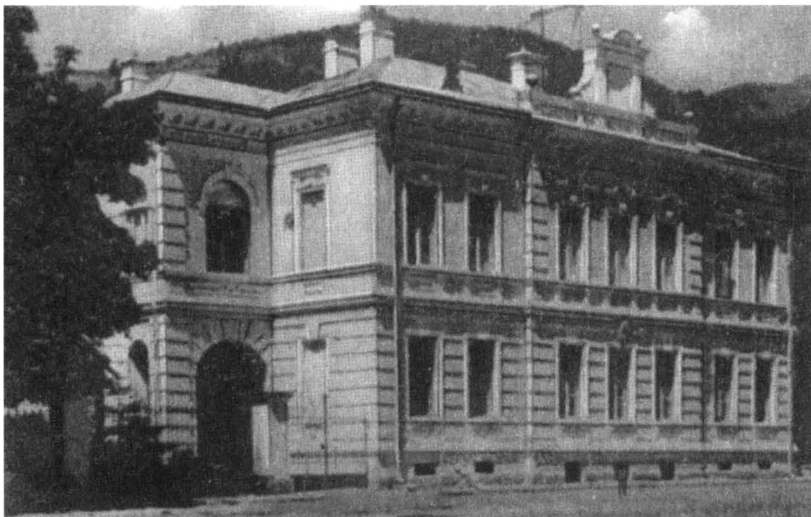
Marea invazie mongolă din 1241 a fost un moment important în evoluţia arhitecturii militare: sistemul cetăţilor de pământ îşi dovedise acum ineficienţa, astfel că, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea şi la începutul secolului al XIV-lea, în Transilvania se generalizează fortificaţiile de piatră. Turnuri întărite, cetăţi regale, cetăţi orăşeneşi, biserici fortificate vor da şi ele o notă caracteristică peisajului arhitecturii militare a acelor secole.

Menţiuni documentare privitoare la cetatea Rodnei (Anieşului) sunt rare dar este interesant de reţinut faptul că, în 1268, e amintită deja o fortificaţie lângă Rodna[62]. Comitele Rotho vindea atunci mai multe bunuri (*possesiones*) în oraş, printre care un turn de piatră la Rodna şi *„toate ogoarele de sub cetate"*. Aici, locuitorii construiseră, la 3 km. de oraş, pe o înălţime greu accesibilă, o fortificaţie de piatră. Era o cetate ridicată în deceniile care au urmat marii invazii mongole, iar actul din 1268 face probabil referire chiar la ea. A servit şi ca refugiu pentru locuitorii Rodnei, localitate ce se dezvolta acum ca aşezare urbană în jurul minelor de argint dar a fost în acelaşi timp o cetate de graniţă.

Imagine de arhivă

Rodna, imagini de arhivă (B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj-Napoca).
Oraşul vechi şi primăria

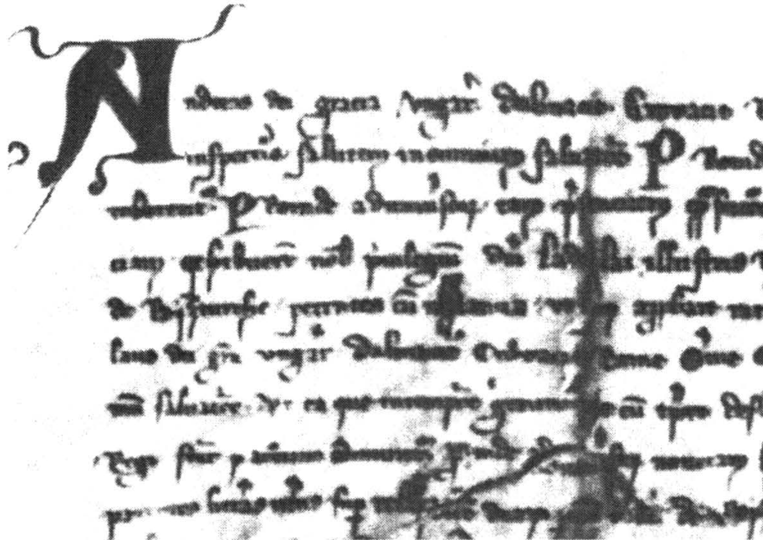

Ruina ei se află pe o înălţime ce domină valea Someşului Mare, la confluenţa acestuia cu valea Anieşului, oferind şi posibilitatea supravegherii vechiului drum tătărăsc. Cetatea a fost ridicată din piatră brută, andezit, înconjurată pe trei laturi cu val şi şanţ de apărare, vizibile încă. Pe latura nordică ele sunt dublate, cetatea fiind întărită cu turnuri pătrate. Bine aşezată strategic, spre est apărarea e asigurată de o pantă abruptă. Fortificaţia constă dintr-o incintă ovală, cu ziduri groase de 1,40 m., înzestrate cu turnuri patrulatere şi şanţ sec cu val de pământ[63]. Prima schiţă de plan a cetăţii a făcut-o Iulian Marţian în 1926[64], schiţă verificată şi corectată cu prilejul săpăturilor arheologice din 1954. Sondajele întreprinse atunci, deşi nu de foarte largă extindere, au adus informaţii stratigrafice şi au permis investigarea unor elemente de fortificare. A putut fi cercetat cu acest prilej, un turn pătrat, cu latura de 8 m, având nivelul de călcare al pivniţei la 4 metri sub nivelul solului actual, unde a fost surprins şi lăcaşul uneia dintre grinzile de lemn ale podelei. În aceeaşi zonă, au ieşit la lumină fundaţia unui al doilea turn rectangular precum şi un complex alcătuit din două încăperi aflate lângă acesta. Una dintre ele era adosată zidului de incintă. Cetatea a putut fi încadrată cronologic, pe baza caracteristicilor ei constructive, în secolele XIV-XV[64a].

... la adăpostul Bisericii
(foto I. Chintăuan)

Ruinele rodnene,
o altă imagine de arhivă

1291, februarie 10 – Regele Andrei al III-lea îi scuteşte pe bistriţeni de două treimi din dările datorate de oraş. (D.J.A.N. Cluj, fond: Primăria oraşului Bistriţa)

BISTRIŢA MEDIEVALĂ

Primele surse documentare

Oraşul se află pe cursul mijlociu al Bistriţei ardelene, în zona Dealurilor Bistriţei, zonă ce se conturează ca o subunitate morfologică a Podişului Transilvaniei şi are ca limită, la N şi NV, culoarul Someşului Mare, la SV, Valea Dipşei până la Chiraleş şi, mai departe, culoarul Şieului (până la confluenţa acestuia cu Someşul Mare). La est limita ţinutului este dată de Piemontul Călimanilor şi Bârgău. Rocile care intră în alcătuirea acestei unităţi geomorfologice sunt argilele, marnele, gresiile şi nisipurile, cutate în structuri asemănătoare Subcarpaţilor (sinclinale, anticlinale etc.) şi dezvoltate în corelaţie cu flişul munţilor Bârgău. Culoarul depresionar Bistriţa se leagă, la sud-vest, de culoarul Şieului, închis de culmea Şieului, iar la nord-est se continuă cu depresiunea Livezile Bârgău. Culmile deluroase care stăpânesc oraşul sunt orientate pe direcţia NE-SV: Dealul Cetăţii (685 m.), Dealul Ruja (475 m.), Dealul Schulerwald (469 m.), Dealul Hebel (546 m.), Dealul Codrişor (Schifferberg; 575 m.), Jelna (536 m.) şi SE : Culmea Ghinda (338 m.) şi Dealul Cocoş (584 m.) (Inf. I. Chintăuan).

La fel ca şi în cazul Rodnei, sursele documentare din secolul al XIII-lea lasă să se întrevadă, în spiritul şi uneori chiar în litera lor, că Bistriţa era deja o localitate importantă în nordul Transilvaniei. La mijlocul acelui veac, ele o numesc *civitas*.

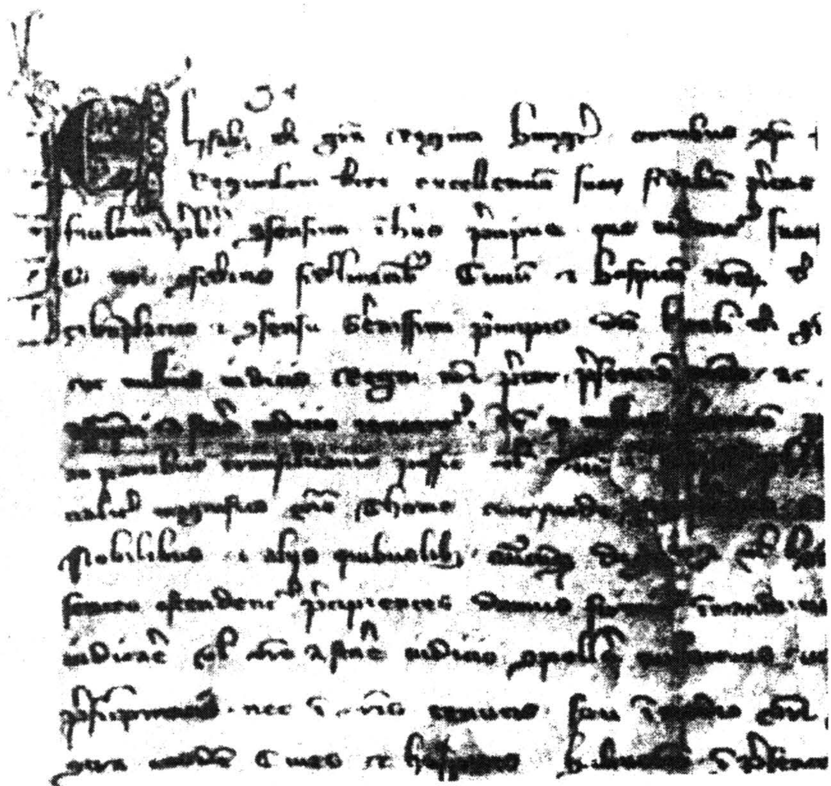
Bibliografia mai veche a formulat ipoteza că, în 1222, existenţa oraşului se confirmă documentar pentru prima dată[65]: într-un act emis de împăratul Ferdinand I, şi datat 1559, e amintit un comite al oraşului Bistriţa, din secolul al XIII-lea, un anume Emeric de Salsburg.

Bistriţa devine curând, la sfârşitul secolului al XIII-lea, centrul zonei de colonizare germană din nord-estul Transilvaniei.

Numele aşezării, sub forma Biskra, apare pentru prima dată în evidenţele negustorilor veneţieni cărora, din ordinul regelui Bela al IV-lea (1235-1270), pentru acoperirea cheltuielilor casei regale, meşterul Andrei le achită substanţiala sumă de 261 mărci de argint.[66] Spre mijlocul acelui veac, lovită de tătari, în 1241, ca şi Rodna, Bistriţa e menţionată şi ea în lucrarea canonicului orădean Rogerius, *Carmen miserabile* (*Cântec de jale*), printre oraşele transilvane importante ce au avut mult de suferit din cauza invaziei mongole.

Pentru deceniile care au urmat, sursele documentare sunt mai numeroase. În 1264, chiar o scrisoare a papei[67] pomeneşte Bistriţa: Urban al IV-lea cerea atunci lui Ştefan, fiul regelui Ungariei, Bela al IV-lea, să restituie mamei sale, regina, o serie de posesiuni, printre care Rodna şi Bistriţa. Teritoriul despre care vorbeşte documentul, devenise obiectul unui litigiu între regele Bela al IV-lea şi tânărul Ştefan, coregent al acestuia, iar importanţa lui, chiar şi numai din punct de vedere fiscal, răzbate din tonul sever şi ferm al scrisorii papei Urban al IV-lea: *„... după cum ni s-a plâns în numele ei solul anume «trimis» al preaiubitului nostru fiu... Bela, ilustrul rege al Ungariei, tatăl tău şi fiu al reginei Maria, tu,... sub cuvântul unei învoieli care, fără consimţământul reginei s-a făcut odinioară între tine şi amintitul rege, tatăl tău, ai încălcat împotriva dreptăţii, spre paguba şi neajunsul amintitei regine nişte sate şi pământuri numite Bistriche, Rodna, Zolosim, Querali, pe care le-a stăpânit în tihnă şi pace atât sus numita regină cât şi toate înaintaşele sale... din vremuri a căror amintire s-a pierdut... să înapoiezi mamei tale numitele sate şi pământuri"*.

La peste un deceniu de la această menţiune, Bistriţa revine în documentele vremii printr-o nouă reglementare ce pune în lumină relaţia oraşului cu autoritatea centrală în privinţa situaţiei sale fiscale. În 6 decembrie 1287[68], Lodomer, arhiepiscop de Strigoniu, însărcinează pe Petru, episcopul Transilvaniei, să dea ajutor slujbaşilor reginei la încasarea veniturilor ei din ţinutul Bistriţei (*"census et tributa... regine provenientia in districtu de Bezterce"*),

1330, decembrie 29 – Regina Elisabeta acordă orăşenilor dreptul de a-şi alege juzi.
(D.J.A.N. Cluj, fond: Primăria oraşului Bistriţa)

vistieria regală fiind atentă, fireşte, la strângerea dărilor. Menţionându-i pe oficalii reginei însărcinaţi cu încasarea acestora, documentul face şi o referire la situaţia administrativă a zonei amintind existenţa unui district la Bistriţa.

Spre sfârşitul secolului al XIII-lea oraşul e pustiit din nou de tătari. Suferă pierderi importante dar curtea regală intervine în câteva rânduri pentru a-l ajuta să se redreseze în urma pârjolului: Ladislau al IV-lea îi scuteşte pe bistriţeni de două treimi din dări, în 1286[69]. La rândul său, Andrei al III-lea procedează şi el la fel[70], ceea ce ne poate sugera că impactul invaziei mongole de la sfârşitul veacului al XIII-lea asupra localităţii a fost enorm. Poate mai mare decât al celei din 1241. Actele motivează explicit aceste hotărâri: *„...deoarece locuitorii noştri din Bistriţa au fost prăpădiţi şi sărăciţi de pustiirile şi pârjolul tătarilor, am hotărât să le facem acest bine să fie datori a plăti numai a treia parte din darea Bistriţei"*[71]. Bogăţia cămării regale depindea de prosperitatea aşezărilor contribuabile iar autoritatea centrală a acţionat sprijinindu-i pe bistriţeni să-şi refacă oraşul după aceste pustiiri, în beneficiul comun.

La câţiva ani, în 1295, alte realităţi decât cele prilejuite de invaziile tătarilor sau de reglementarea situaţiei fiscale în district răzbat din sursele documentare de care dispunem: Petru, episcopul Transilvaniei, dă capelanului spitalului din Bistriţa jurisdicţia asupra parohiei din Aldorf, în urma uciderii de către locuitorii de acolo a parohului lor. Spre deosebire de situaţia din părţile colonizate cu saşi din sudul Ardealului, comunităţile săseşti din zona Bistriţei se aflau sub jurisdicţia canonică a episcopului Transilvaniei. Dorinţa lor de autonomie e firească şi de aşteptat, astfel încât faptele pot să aibă în subtext controverse şi tendinţe legate chiar de jurisdicţia şi organizarea ecleziastică. Faptele nu par a se rezuma la un simplu delict criminal. Incidentul a fost considerat, de altfel, extrem de grav, tonul documentului reflectând evident supărarea episcopului şi reacţia lui promptă: ...*„atât ne-am înfiorat de grozăvia faptelor credincioşilor noştri din Aldorf, că îi şi depărtăm de la noi ca pe nişte ucigaşi ai propriilor părinţi, iar biserica lor, oricât de părăsită, socotim că trebuie lăsată în ruină. Însă noi, Petru, episcopul Transilvaniei... lipsindu-i pe ei, care s-au învăţat să ucidă cu fierul pe slujbaşii şi păstorii lor sufleteşti... de dreptul de a recomanda «preoţi», drept pe care îl păstrau după obiceiul pământului, să fie ocârmuită amintita biserică de preoţi puşi din afară, adică de capelanul spitalului din Bistriţa... supuindu-i-se împreună cu toate drepturile sale, în afară de acelea care ni se datoresc nouă de către numita biserică"*.[72] Documentul e important, aşadar, pentru cunoaşterea unor realităţi în Bistriţa sfârşitului de secol XIII, realităţi privitoare la dreptul canonic dar, în acelaşi timp, şi la unele interesante aspecte edilitare: cu acest prilej sunt menţionate câteva clădiri din oraş, anume aceea a unui Hospital înfiinţat de un ordin călugăresc, o capelă a acestuia şi o biserică a cărei părăsire se dispune chiar dacă ar fi să rămână în ruină. Ea se găsea, la data emiterii documentului, într-o aşezare care, în 1601, va intra în componenţa oraşului, rămânând însă în afara zidurilor lui[73]. Clădirile Hospitalului şi ale capelei sale se aflau aproape de locul pe care se va ridica mai târziu viitoarea Poartă a Spitalului.

Prezenţa timpurie a ordinelor călugăreşti la Bistriţa e şi ea un semn că viaţa urbană avea să devină curând o realitate în acest spaţiu. Sursele documentare semnalează, în aceste decenii, două mănăstiri: una franciscană era menţionată în anul 1268[74] (*"viris religiosis fratribus minoribus et domino cruciato*

fratre Detrico") şi una dominicană în 1309[75] (*„frater Cristianus, prior praedicatorum de Bysterci"*). În spaţiul oraşului medieval clădirile mănăstirilor, franciscană şi dominicană, vor fi repere importante.

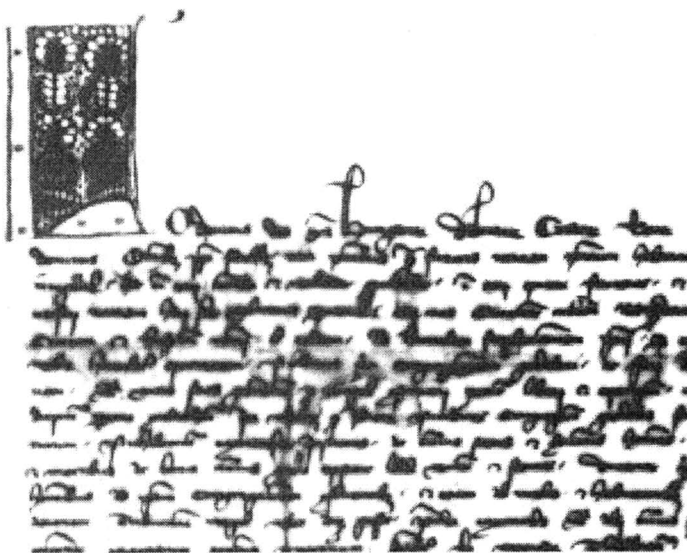
Din ultimii ani ai secolului al XIII-lea şi din primele decenii ale celui următor avem informaţii mai substanţiale despre alcătuirile administrative din ţinut. Documentele pomenesc mai mulţi magistraţi: în 1295[76], este menţionat un comite de Bistriţa. Actul emis de Capitlul din Alba Iulia, la acea dată, îl aminteşte pe magistrul Wyvianus, comite al cămării regale şi de Bistriţa (*„...magister Wivianus comes camere domini magister regis et de Bezterce"*).

Dezvoltarea Bistriţei, în Evul Mediu, ca aşezare urbană şi de aici, pe cale de consecinţă, aspectul ei edilitar, au fost favorizate de prezenţa activă, începând cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea, a unui patriciat bogat: greavii, o categorie înzestrată cu importante posesiuni imobiliare, locuri de casă şi pământuri agricole, beneficiind de însemnate privilegii. Ei jucaseră un rol important şi în perioada colonizării, având o serie de prerogative fiscale, judecătoreşti sau militare în sânul comunităţilor lor. Din rândul acestora se recrutau juzii, la început aleşi, apoi moştenind această demnitate în virtutea dreptului ereditar. Când, la un moment dat, în acele decenii Bistriţa s-a organizat după dreptul de la Magdeburg, caracterizat prin ereditatea funcţiei de jude local, aceasta a permis formarea unei categorii puternice economic, un patriciat primar care va juca un rol important în devenirea oraşului. Consecinţe notabile va avea împrejurarea că acest patriciat renunţă deja, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, la simpla exploatare a proprietăţilor funciare, plasându-şi veniturile şi în ocupaţii cu caracter orăşenesc: meşteşug, comerţ, minerit, activităţi lucrative. Fenomenul nu a fost singular, această evoluţie putându-se observa în multe oraşe din Europa Centrală.[77]

Privitor la structurile de proprietate şi sociale din ultimele decenii ale veacului al XIV-lea, sursele documentare probează însemnătatea bunurilor imobile din oraş (case, loturi de case, pământ). Astfel, numai partea cuvenită unei fiice din familia Geubul cuprindea, printre altele, 13 curţi, respectiv locuri de casă la Bistriţa în 1390[78]. Proprietarii de imobile erau, de fapt, acei *cives*, *bürgeri* ai oraşelor medievale, şi Bistriţa nu face excepţie. Chiar calitatea de orăşean, cu tot ceea ce decurgea din ea, depindea de această proprietate. Posesorii unor astfel de loturi aflate în interiorul oraşelor aveau, evident, sporite posibilităţi de îmbogăţire.

Pentru a întregi profilul de la acea dată al localităţii, aşa cum se conturează el în lumina actelor vremii (atâtea câte s-au păstrat), trebuie să observăm că proprietatea amintitei fiice din neamul Geubul era menţionată cu doar câţiva ani înaintea atestării documentare, la începutul veacului al XV-lea, a primelor case de piatră la Bistriţa.

Începuturile arhitecturii civile de piatră reprezintă un reper însemnat pentru evoluţia urbanistică a Bistriţei medievale. Acest fenomen îşi are însă rădăcinile în evoluţia anterioară a localităţii. Chiar documente din ultimele decenii ale secolului al XIII-lea permit unele concluzii privitoare la aspectul edilitar al Bistriţei, un oraş medieval în devenire la acea dată. Astfel, un act datat 1292[79], referindu-se la Bistriţa şi la Rodna, pune în lumină un aspect semnificativ al vieţii urbane de aici, anume prezenţa câtorva clădiri importante, obiectul unui partaj a cărui miză erau bunuri de valoare aparţinând unor familii înstărite. Ele ilustrau nivelul

1353, aprilie 24 – Privilegiul prin care se permite ţinerea la Bistriţa a unui târg anual. (D.J.A.N. Cluj, fond: Primăria oraşului Bistriţa)

arhitecturii civile în Bistriţa acelui sfârşit de veac, când actele vremii pot vorbi de construcţii semnificative, numindu-le palate. Documentul nu precizează însă şi materialul de construcţie a acestora.

Momentul de la începutul secolului al XIV-lea, când dinastia de Anjou a luat puterea în regatul Ungariei după perioada de tulburări şi de criză a dinastiei arpadiene în care Ladislau, voievodul Ardealului, reprezenta o putere quasi independentă, se răsfrânge şi în documente care pomenesc de Bistriţa. În 1309 bistriţenii făceau chiar politică[80]: în contextul luptelor de atunci pentru tronul Ungariei, Otto de Bavaria s-a aflat în acel an la Bistriţa unde trebuiau să-i sosească ajutoare din celelalte oraşe săseşti.

Cetatea Bistriţei este însă ocupată, împreună cu mina de argint de la Rodna, de Ladislau Kan dar, la scurtă vreme, un document emis în 1310[81], după înfrângerea voievodului rebel de către Carol Robert de Anjou, oraşul e menţionat într-un text sugestiv prin el însuşi: *„...noi, Ladislaus, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc... am făgăduit să-i dăm înapoi [regelui Carol Robert] mina de argint de la Rodna, comitatul Bistriţei (Byzterche), comitatul Sibiu, comitatul secuilor, oraşele Dej, Cluj şi Sic, împreună cu slujba cămării domneşti ce de obicei ţine de aceste oraşe"*. Bistriţa este amintită, aşadar, alături de oraşe importante din Transilvania, aducătoare de venituri cămării regale, iar administrativ documentul sugerează că localitatea era atunci centrul unui comitat.

Noul rege şi-a consolidat domnia, căutând printre altele să-i răsplătească pe cei care i-au fost fideli. Astfel, la scurtă vreme, în 1311[82], Carol Robert va dărui, în schimbul credincioaselor sale slujbe, magistrului Moyus, fiul lui Moyus, comite de Bistriţa, satul Petriş.

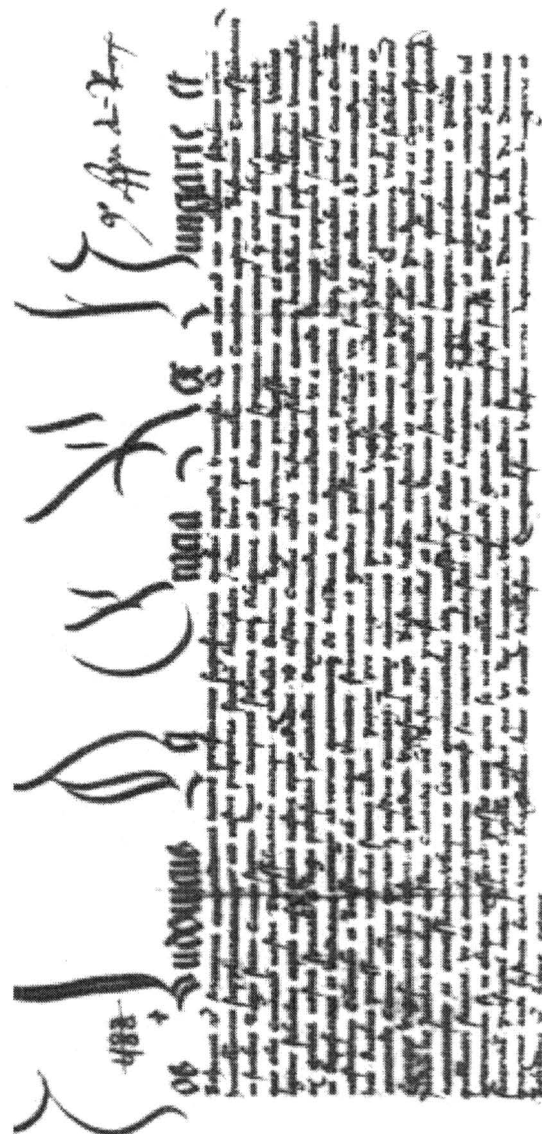
Ştirile privitoare la structurile administrative din aceste ţinuturi sunt, pentru începutul secolului al XIV-lea, destul de numeroase. Documentele care menţionează la Bistriţa dregători ce poartă titlul de comiţi se vor înmulţi în primele decenii ale acelui veac: sunt amintiţi, în 1330[83], magistrul Ioan, *„comes*

de Bestercze...", în 1331[84] magistrul Toma, *„comes de Bystricia...*", în 1334[85] Ladislau *„comes siculorum et de Bistricia*", în 1337[86] acelaşi Ladislau, în 1339[87] magistrul Ladislau fiul lui Dionisius şi, în sfârşit, în 1344[88] magistrul Andrei.

Plătind dări cămării regale şi fiind aproape de minele rodnene oraşul dobândeşte chiar o anume poziţie în angrenajul oficial al sistemului fiscal, fapt ilustrat de un document emis în 1308[89]: *„abatele... mănăstirii Preafericitei Maria din Cluj, am lăsat cu drept de moştenire unor orăşeni din Cluj un loc şi un pământ de moară lângă Someş... astfel ca mănăstirii să-i fie datori a plăti în fiecare an dare, o marcă şi jumătate de argint curat, după greutatea de la Bistriţa*". În oraş, la acea dată, se bătea aşadar monedă.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea sensul devenirii Bistriţei ca oraş se profilase tot mai clar în contextul apariţiei unui patriciat bogat, dornic de a face comerţ, meşteşuguri, dornic de a se implica în activităţi lucrative. Regalitatea, intuind oraşele ca importante pârghii economice şi politice, va urmări la rândul său atent evoluţia Bistriţei, fapt ce se va concretiza nu doar în amintitele scutiri de dări, vitale de altfel pentru prosperitatea aşezării, dar şi în aceea că, după susţinute eforturi, oraşul va dobândi, în primele decenii ale secolului al XIV-lea, importante privilegii şi libertăţi. Statutul politic al acestuia se definitivează treptat acum, când conflictului de autoritate din regatul angevin şi voievodatul Transilvaniei i se adaugă elemente noi: în 1324[90] se desfăşura mişcarea saşilor din sudul Transilvaniei, sub conducerea greavului Henning din Petreşti. În contextul acelor evenimente, în anii care le-au urmat, Bistriţa obţine şi ea o serie de libertăţi.

Printr-un act emis la 29 decembrie 1330[91], regina Elisabeta conferă cetăţenilor şi oaspeţilor din Bistriţa dreptul de a nu fi judecaţi de nici un judecător al regatului ci doar de regină, de comitele de Bistriţa şi de judele orăşenesc, *„....ales dimpreună şi din mijlocul lor.*" Acest privilegiu acordă oraşului un plus de autonomie şi o poziţie favorabilă chiar dezvoltării sale economice şi urbane.

1366 – Ludovic I dă privilegiul prin care bistriţenii obţin libertăţi identice cu cele ale sibienilor. (D.J.A.N. Cluj, fond: Primăria oraşului Bistriţa)

Relaţiile dintre autoritatea regală şi orăşeni, tenacitatea acestora din urmă în a dobândi privilegii şi libertăţi care să le aducă un plus se autonomie şi o poziţie mai favorabilă sunt ilustrate şi de implicarea bistriţenilor în clarificarea situaţiei unui praediu aflat în apropierea oraşului. În 1328 greavul Ioan, fiul lui Geubul din Bistriţa, este ucis iar în martie 1331[92] Toma, voievod al Transilvaniei şi comite de Solnoc, aducea la cunoştinţa lui Carol Robert faptul că fiul greavului, ridicându-se din mijlocul nobililor, înfăţişând scrisorile şi privilegiile regale prin care i se dăruia moşia amintită, reclama că magistrul Toma, comite de Bistriţa ...*„vrea să o hotărnicească şi să o dea în stăpânire oamenilor din Bistriţa"*. Magistrul Toma nu socotea, prin urmare, că această moşie s-ar afla sub incidenţa dreptului regesc de danie, astfel că, în acţiunea de hotărnicire a ei, se prevala de prerogativele oraşului, de statutul acestuia.

Hotărârea adunării ţinute la Turda va opri însă darea în stăpânire a amintitei moşii bistriţenilor. Există chiar o menţiune importantă pentru înţelegerea situaţiei: se stabileşte că, în eventualitatea în care magistrul Toma ar dori să hotărnicească totuşi moşia, nerespectând interdicţia, iar greavul Ioan îl va opri, pricina respectivă va trebui adusă, spun nobilii, *"...nu înaintea regelui ci înaintea noastră deoarece se ştie că moşia Ependorph se afla printre moşiile lor"* (ale nobililor).

E un conflict de autoritate şi părţile implicate cunosc bine miza acestei pricini. De fapt, protagoniştii sunt mai mulţi: puterea regală care tinde să-şi consolideze poziţiile fiind refractară la eventualele încercări de uzurpare a dreptului său de danie, oraşul, care, la rândul său, face eforturi pentru consolidarea propriului statut, şi nobilii întruniţi în adunarea de la Turda. În aceste condiţii este evident că, în planul puterii, disputa se referă şi la competenţa instanţelor de judecată. Documentul în cauză spune explicit că adunarea de la Turda revendică pentru ea această competenţă.

Împotrivirea comitelui Toma dovedeşte tenacitatea cu care orăşenii îşi apără prerogativele. Litigiul va fi în cele din urmă înaintat spre judecată, nu voievodului Transilvaniei, ci judelui curţii regale. Carol Robert încearcă zadarnic să aducă părţile la împăcare. Pricina este pe rol şi în 1332[93] când, din Oradea, regele adresează o scrisoare bistriţenilor şi locuitorilor satului Jaad, cerându-le să înceteze folosirea abuzivă, în dauna greavului Ioan, a moşiei Ependorph *„... şi dacă i-aţi adus pagube şi unele vătămări pomenitului Ioan în această culegere a folosinţelor zisei moşii să-i faceţi despăgubire..."*. Orăşenii se opun însă vehement, astfel că regele însuşi recunoaşte că nesupunerea e sistematică. Iritarea sa răzbate uneori clar, poruncile către bistriţeni şi locuitorii satului Jaad fiind însoţite uneori chiar de ameninţări.

Sub comitele Andrei Lackfi, care instaurează un regim de autoritate, nefavorabil autonomiei orăşeneşti, locuitorii din Jaad pierd judecata deoarece *„...nu şi-au putut dovedi prin nici un temei sus-zisa plângere"*.[94]

Un moment foarte important în definitivarea statutului oraşului îl constituie, la mijlocul secolului al XV-lea, privilegiul acordat bistriţenilor de Ludovic de Anjou în aprilie 1353[95]. Bistriţa obţine acum dreptul de a organiza un târg în fiecare an, cu totul liber, *„scos de sub orice drept de judecată şi putere a oricăror magnaţi şi baroni... îndeosebi a voievodului Transilvaniei sau a locţiitorilor săi"*. Documentul precizează că târgul organizat la Bistriţa va fi după *„felul, obiceiul şi libertatea târgului anual ce se ţine la Buda..."*. Nimeni nu are acum

posibilitatea de a percepe vreo vamă în oraş de la negustorii veniţi de pretutindeni la acest iarmaroc în perioada organizării târgului (24 august – 7 septembrie). Semnificativă e şi menţiunea pe care actul în cauză o inserează cu privire la *„toate pricinile ce vor sta în acest iarmaroc"*, rezolvarea acestora fiind de competenţa juraţilor oraşului.

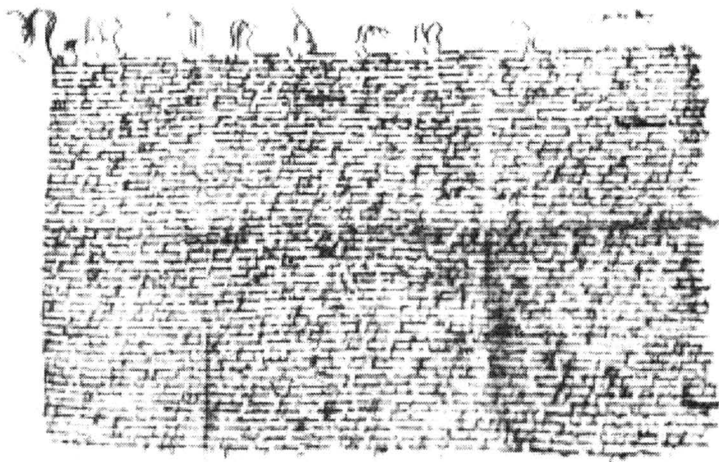
Privilegiul de a ţine târg anual acordat Bistriţei la mijlocul secolului al XIV-lea este în acord cu mai vechea vocaţie comercială a oraşului şi cu o anume tendinţă în ceea ce priveşte statutul politic al acestuia, cu câţiva ani înainte de obţinerea „libertăţii sibiene". În această ordine de idei e remarcabil că bistriţenii au dobândit dreptul de a organiza târg anual doar la şase ani după ce un privilegiu asemănător a fost conferit pentru prima dată centrului minier Baia Mare[96]. Acesta din urmă avea atunci o importanţă capitală pentru vistierie. Braşovenii, la rândul lor, vor beneficia de dreptul de a organiza târg anual, cu aceleaşi privilegii acordate celui din Buda, doar în iunie 1364[97].

După perioade dificile, cum a fost cea a comitelui Andrei Lackfi, când orăşenii par a pierde dreptul de a-şi alege judele, ceea ce la Braşov nu s-a întâmplat, cu toate că şi acolo libertăţile oraşului au suferit o eclipsă în acel timp, restituirea autonomiei şi a libertăţilor Bistriţei va deschide calea evoluţiei viitoare a vieţii urbane.[98] Astfel, în 1366, orăşenii solicită regelui dreptul de a-şi alege dregători anuali.

Prin documentul emis la 17 august 1366[99] cetăţenilor şi oaspeţilor, locuitori ai oraşului şi ai satelor aparţinătoare, li se stabileşte modul în care îşi vor alege, din rândul lor, judele şi juraţii. Actul regal dispunea să fie respectat *„...dreptul [orăşenilor] de a-şi alege în fiecare an din mijlocul lor după obştească şi deopotriva lor învoire, a tuturor, judele şi juraţii"*. În ceea ce-l priveşte pe comite, se hotărăşte că el poate judeca diverse pricini dar o primă instanţă de apel se stabileşte la Sibiu. Prin acest act, bistriţenii obţin, în cele din urmă, drepturile pe care le aveau atunci sibienii, fiindu-le întărite şi confirmate libertăţile obţinute deja în 1330. Oraşul va dispune acum şi de însemnele caracteristice unui asemenea statut: stemă şi pecete proprie.

La Bistriţa, patriciatul cuprindea deja la acea dată, pe lângă greavii care aveau acum interese în domeniul negoţului sau mineritului, în domeniul unor activităţi lucrative, şi alţi negustori sau meşteri înstăriţi. Sunt oameni noi, cum a fost, de pildă, acel Ioan zis Henul din Bistriţa care, în 1353, ca jurat, obţinea dreptul de târg anual pentru oraş, sau Symon, amândoi fiind numiţi de documente *cives de Bistricia*[100].

La mijlocul secolului al XV-lea, burgul medieval din nord-estul Transilvaniei traversează evenimente notabile. Pentru faptele sale de arme, în 1453[101], Ioan de Hunedoara primeşte oraşul şi districtul Bistriţa, fiind investit cu demnitatea de comite perpetuu. Din Viena, la 3 aprilie acelaşi an[102], regele a autorizat instalarea lui, dând dispoziţie Capitlului din Alba Iulia să participe la punerea sa în posesia acestora. Voievodul, cu multă diplomaţie şi abilitate, printr-un act emis la Bistriţa în 22 iulie 1453[103], confirmă şi întăreşte privilegiile oraşului privitoare la jurisdicţie, oaste, dări (*„perpetuam libertatem donandam et conferrendam"*), dându-i şi dreptul de a participa la adunările anuale ale celor şapte scaune săseşti şi la cele nobiliare: *„in qolloquium tractatus sextem sedium saxonicales et nobilium"*. Bistriţei i se permite, de asemenea, steag propriu şi sigiliu, precum şi dreptul de apel la Sibiu, fiindu-i fixate tot atunci şi îndatoririle băneşti.

1453 – Ioan de Hunedoara confirmă libertăţile oraşului.
(D.J.A.N. Cluj, fond: Primăria oraşului Bistriţa)

1465, aprilie 27 – Matia Corvinul.
(D.J.A.N. Cluj, fond: Primăria oraşului Bistriţa)

După moartea lui Ioan de Hunedoara, până la urcarea pe tron a lui Matia Corvinul, oraşul trece prin momente dificile, concretizate în conflictul cu Mihail Szilagy, cumnatul acestuia, care a nemulţumit orăşenii cu repetate abuzuri. Simpla existenţă a demnităţii comitelui perpetuu umbrea statutul de oraş liber al Bistriţei, fiind o potenţială ameninţare, ceea ce tragicele evenimente petrecute după dispariţia lui Ioan de Hunedoara au şi dovedit-o din plin.

În vremea lui Matia Corvinul însă, oraşul, reconfirmându-i-se libertăţile, e bine tratat. Bistriţa nu e un caz special. Acordarea sau confirmarea unor importante libertăţi economice şi instituţionale acordate oraşelor, urma să le transforme treptat într-o „stare politică", stare ce putea deveni un important sprijin al autorităţii regale, iar prosperitatea lor avea să contribuie mult la echilibrarea vistieriei. Aşadar, totul se circumscrie unui sistem mai larg.

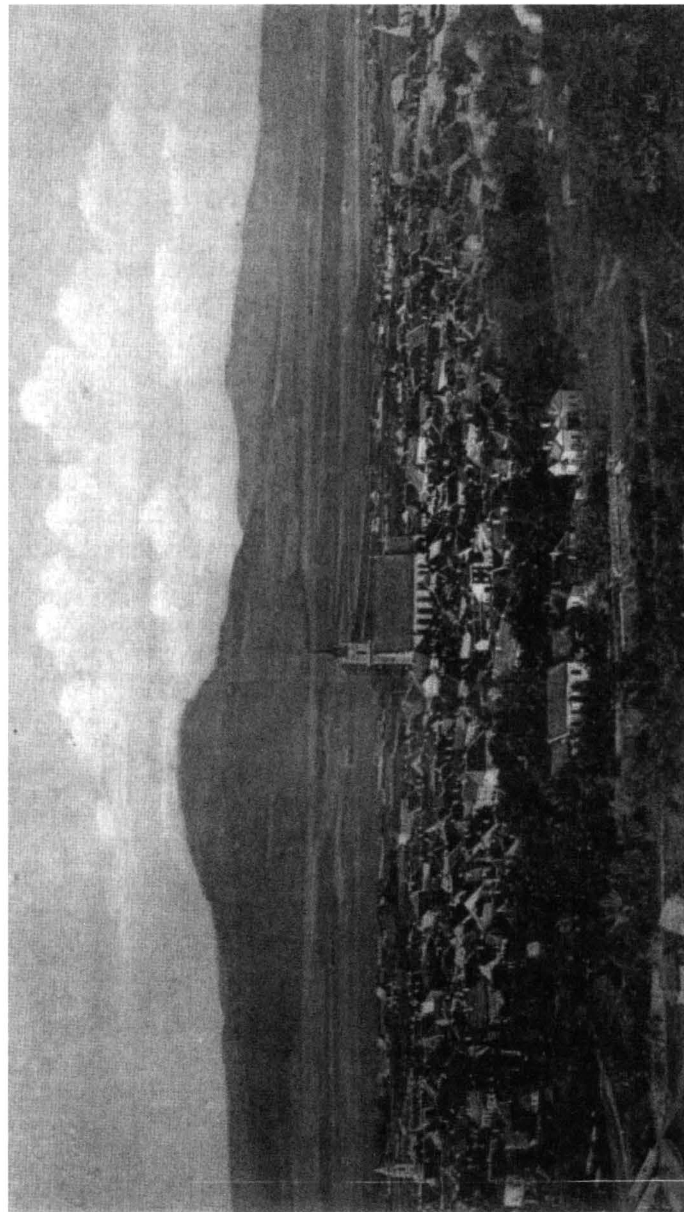
La Bistriţa, dregătoriile urbane evoluează şi ele, astfel că, una dintre cele vechi, aceea amintită de comite dispare deja în acest secol, al XV-lea, şi se organizează treptat noi instituţii ale oraşului regal. În fruntea acestuia se află juzii (Stadtrichter) şi 12 juraţi. Exista şi o adunare a celor o sută (centum-virat). Anual se făcea alegerea juzilor. Judele dădea socoteală pentru activitatea din anul precedent în 21 decembrie şi, după aprobarea raportului printr-o triplă pronunţare a centumvirilor, preda însemnele puterii (sigiliul şi spada) unui jurat. La sfârşitul lui decembrie şi începutul lui ianuarie avea loc alegerea judelui nou şi a senatului[104].

Bistriţa medievală, vechea cetate de pe Dealul Târgului

Un oraş medieval care se bucura de un statut ca acela al Bistriţei, statut pe care documentele îl zugrăvesc cu destulă exactitate, trebuia să beneficieze şi de o bună apărare. Se va înconjura cu ziduri de piatră şi va deveni el însuşi o cetate dar o fortificaţie servind de refugiu şi apărare a fost ridicată de bistriţeni deja în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

Situată la 3 km. de oraş, pe Dealul Târgului, pe o înălţime foarte greu accesibilă, cu pante abrupte, cetatea are o formă ovală, foarte alungită, urmând caracteristicile terenului şi remarcându-se prin dimensiuni impresionante (670 m. lungime şi 70 - 90 m. lăţime). Este, de altfel, cea mai mare fortificaţie de acest fel din Transilvania. Elementele componente ale cetăţii sunt zidurile de piatră brută, având grosimea de 1,20m., şanţuri şi valuri de apărare. A beneficiat de cercetări arheologice, pe platoul ei fiind investigate o serie de complexe, printre care atrag atenţia patru încăperi rectangulare cu dimensiuni relativ modeste (4X4 sau 4X4,5 m.). Zidăria din cărămidă a acestor încăperi s-a păstrat în unele cazuri pe înălţimi variind între 0,30 şi 0,70 m., fiind prevăzute cu vetre de foc plasate într-unul din colţuri. S-au putut, de asemenea, identifica şi urme de arsură de la construcţii de lemn[105].

Materialul arheologic recuperat a rămas în cea mai mare parte nepublicat, de aceea considerăm utilă prezentare lui cu acest prilej şi introducerea lui în circuitul ştiinţific (vezi capitolul *Bistriţa – vestigii arheologice,* pl. 1-5), aceasta cu atât mai mult cu cât pe podeaua uneia din încăperile menţionate a fost descoperită şi o monedă de argint de la Ştefan al V-lea (1272)[106]. Este una din rarele ocazii în care materialul provenit din asemenea complexe se poate data cu maximă precizie. E alcătuit din numeroase fragmente ceramice precum şi din piese metalice printre care pot fi menţionate cuie, balamale, fragmente de topoare de fier precum şi vârfuri de suliţe şi săgeţi.

Bistriţa, o panoramă; imagine de arhivă; a circulat în perioada interbelică. (B.C.U. Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Stema huniazilor; la Bistriţa (str. Gh. Şincai)

Un episod interesant al istoriei cetăţii de pe Dealul Târgului pare a se fi consumat chiar în perioada în care Ioan de Hunedoara era comite al Bistriţei. „Vechea cetate... şi priveliştea minunată asupra Bistriţei... şi asupra Munţilor Rodnei, i-au plăcut atât de mult încât s-a hotărât să clădească pe acel loc o cetate nouă... Aşa a chemat apoi pe arhitectul bistriţean Eyben cu care au făcut planul cetăţii."[107]. Albert Berger susţine şi el că, intrând în posesia Bistriţei, Ioan de Hunedoara hotărăşte construirea unei cetăţi noi care s-a ridicat în scurtă vreme[108]. O cetate nouă pe „Burg" ar fi însemnat însă un efort uriaş şi de lungă durată. Dacă s-a ridicat sau nu atunci o astfel de fortificaţie, e de discutat şi de altfel chiar literatura mai veche a formulat diferite opinii privitoare la această chestiune.

Pe de altă parte, un document, emis în 1438 de regina Elisabeta[109], menţiona o cetate la Bistriţa. La acea dată, ea era în ruină. Orăşenii erau îndemnaţi s-o refacă. Este posibil, aşadar, ca Ioan de Hunedoara să fi făcut reparaţii, amenajări la vechea cetate. Fortificaţia, despre care literatura mai veche afirmă că ar fi ridicat-o în oraş, pare însă a fi fost un castel, desigur nu de anvergura celui de la Hunedoara. Vestigiile lui sunt probabil cele identificate în piaţa Petru Rareş (vechea piaţă Rossmarkt), cu prilejul unor investigaţii arheologice[110]. Oricum, intenţia unei activităţi constructive la Bistriţa, din partea lui Ioan de Hunedoara, răzbate chiar dintr-un document[111] în care castelanilor cetăţii li se interzice să-i folosească pe orăşeni la lucrări de felul acesta (*„nec ulteriores labores castri nostri et eiusmodi similia onera ipsi civitati nostrae et suis pertinentiis imponemus"*).

În legătură cu cetatea, un act de danie[112] din această perioadă menţiona o dregătorie nouă: doi castelani ai cetăţii. Voievodul dăruia, la un moment dat, o casă din oraş – casa Beche – lui Michael Zekel şi Ştefan Hederfa *„castellanorum castri nostri Bistriciensis"*. Cine sunt însă castelanii amintiţi acum? Relaţia orăşenilor cu noii dregători e lămurită şi ea de documentele vremii.

Bistriţenii au privit cu nelinişte numirea lor, astfel că Ioan de Hunedoara se vede obligat să facă explicit menţiunea că acei castelani ai cetăţii nu vor avea prerogative ce ar putea limita privilegiile oraşului: *„castellani etiam in castro nostro Bistriciensi…nullam potestatem super dictam civitatem nostram et pertinentias suas habeant…“*.[113] Care cetate? Probabil că documentele se referă la cetatea de pe Dealul Târgului.

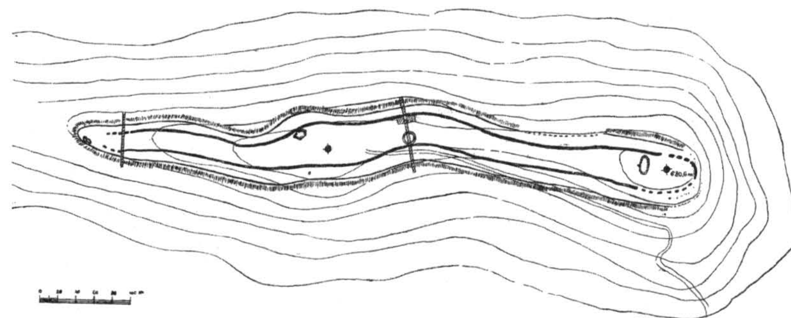
După moartea lui Ioan de Hunedoara oraşul cade victimă abuzurilor lui Mihail Szilagy şi, în 1457, orăşenii se revoltă. Represiunea e sângeroasă. Locuitorii au asediat atunci cetatea de pe „Burg“, dar sfârşitul acţiunii lor a fost marcat de imaginea terifiantă a oraşului în flăcări. Vor privi de acum cetatea ca pe o ameninţare şi pe castelani la fel. Incendiul însă, aşa cum se va vedea, a determinat schimbări majore în aspectul edilitar al oraşului.

Cetatea a fost, în cele din urmă, demantelată, în contextul în care Bistriţa se va înconjura, la sfârşitul secolului al XV-lea, cu ziduri de piatră, construindu-şi un sistem de fortificaţii eficient. Actul emis la 4 iulie 1464 de Matia Corvinul menţiona că regele vânduse bistriţenilor cetatea pentru suma de 6000 de florini aur[114]. Exista însă o clauză a tranzacţiei: aceea că orăşenii se obligau să o menţină în bună stare. După câţiva ani însă aceştia cer regelui permisiunea de a o dărâma şi de a folosi materialul rezultat în urma demantelării ei la construirea fortificaţiilor de piatră ale oraşului.

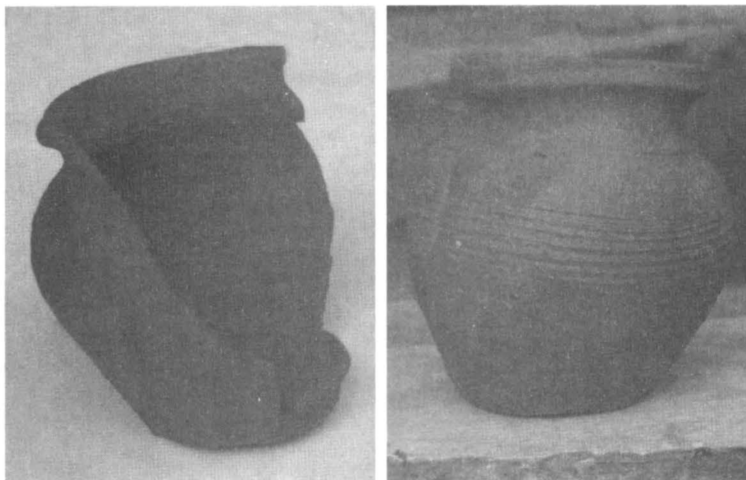
Cu diplomaţie şi abilitate bistriţenii îşi argumentează cererea afirmând că *„este imposibil ca oamenii, fără a sărăci cu totul, să poată edifica ziduri cu material adus din depărtări cu bani grei.”* Motivul nedeclarat al cererii lor era însă altul: orăşenii, făcând eforturi să-şi menţină libertăţile şi statutul, trăgând concluzii din pilda întâmplărilor trecute, întâmplări datorate imixtiunii castelanilor în treburile lor, doreau, de fapt, dărâmarea cetăţii.

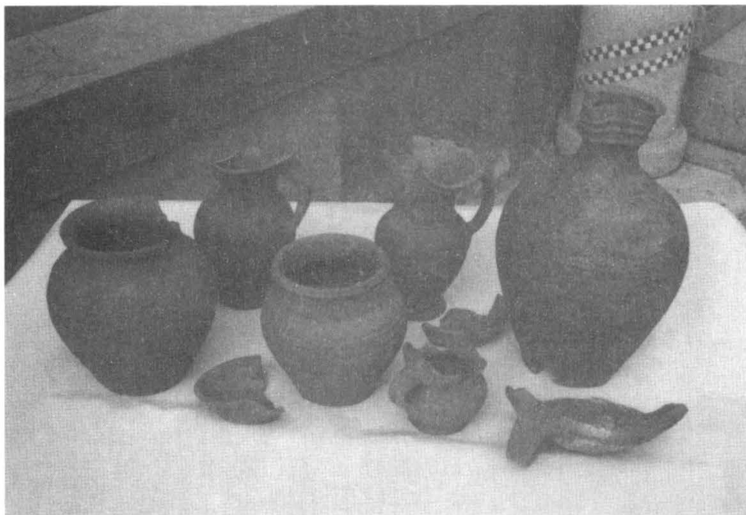
Bistriţa secolului XX. Vedere spre vechea cetate de pe Dealul Târgului

Vechea cetate de pe „Burg” (Dealul Târgului), planul ei după Şt. Dănilă

Ceramică medievală, descoperită la Bistriţa, în apropierea Palatului de Justiţie (imagini p. 34-38)

Bistriţa. Vestigii arheologice

Situri mai vechi decât oraşul medieval

În spaţiul centrului istoric, în interiorul zidurilor oraşului vechi, au fost identificate doar vestigii arheologice medievale, cele mai vechi putând fi încadrate cronologic în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea. Ele provin fie din descoperiri întâmplătoare, fie din investigaţii arheologice sistematice, prilejuite de restaurarea unor monumente istorice, de multe ori sondajele fiind de relativ mică extindere.

Ţinutul nu a fost însă *terra deserta* înainte de începuturile oraşului medieval. Descoperiri arheologice care probează locuirea mai veche a zonei există dar ele se concentrează în afara perimetrului burgului medieval, în afara zidurilor lui.

Astfel, la nord de oraş, în zona Staţiunii de Cercetări Horticole Bistriţa, a fost identificată, cu decenii în urmă, o necropolă din epoca bronzului[115] (cultura Wietemberg), dezvelindu-se cu acel prilej 38 de morminte. Este o necropolă de incineraţie, cu oasele depuse în urnă sau pe sol, iar la aproximativ 1 Km. de locul descoperirii a fost identificată şi aşezarea contemporană acesteia. Vestigii încadrabile cronologic în epoca bronzului provin însă şi din alte locuri, situate, de asemenea, în afara perimetrului oraşului medieval dar relativ aproape de acesta: de la 2 km. spre vest, pe „Drumul Tărpiului", din punctul „Vama de Jos", spre sud, sau de pe „Poderei". Şi în literatura mai veche sunt semnalate descoperiri provenind din împrejurimile oraşului Bistriţa. Astfel, C. Goos menţionează o sabie ornamentată de bronz aflată în muzeul din Viena[116], sau două fibule de argint de tip Latène[117], fibule ce se află în muzeul din Budapesta.

Cu prilejul unor mai vechi lucrări edilitare (săparea şanţurilor pentru plasarea fundaţiilor actualei Fabrici de sticlă), au fost descoperite mai multe

materiale arheologice printre care şi un vas scos probabil dintr-un complex funerar ce a putut fi pus în legătură cu o aşezare daco-celtică identificată în apropierea zonei respective.[118]

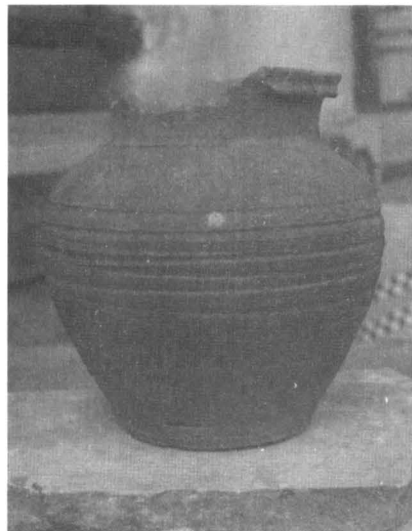
O menţiune specială merită descoperirile romane de la Bistriţa. Astfel, poate fi amintită ceramica roşie şi neagră provenită din zona cimitirul vechi evanghelic. În partea vestică a oraşului, în punctul „Vama Veche", a fost identificată o aşezare romană; tot de aici provin şi două monede, un sestert din epoca lui Traian (98-117) şi o monedă colonială grecească de la Septimius Sever.[119]

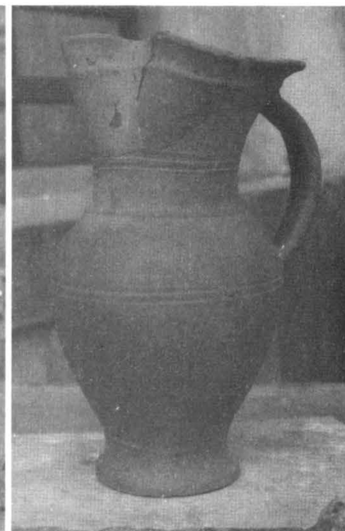
O descoperire importantă este şi aceea din punctul „La Han", în nord-estul oraşului. Aici, cu prilejul lucrărilor edilitare prilejuite de construcţia Liceului electrotehnic, a fost identificată o întinsă aşezare de epocă romană. Începuturile ei se plasează în timp imediat după cucerirea romană (sunt menţionate ca argumente pentru această datare două fibule de tip roman de la începutul secolului al II-lea d.H.), durând cel puţin până în secolul al IV-lea d.H.[120]

În partea de est a oraşului Bistriţa, tot în afara burgului medieval, în dreapta şoselei de centură, a fost identificat un cimitir gepid. Necropola era amenajată pe o mică înălţime, la poalele unei coline. La Bistriţa, prezenţa gepizilor e semnalată de altfel şi de literatura mai veche, aceste informaţii fiind în cele din urmă completate cu cele 60 de morminte gepide, cercetate arheologic[121].

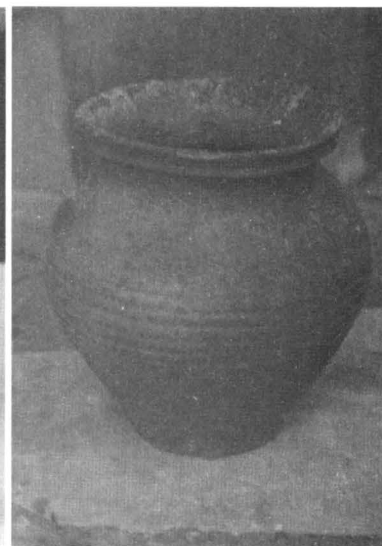
Avem puţine ştiri despre descoperiri încadrabile cronologic în ultimele secole ale primului mileniu d.H. în zona oraşului. Un sit arheologic, neidentificat însă, este amintit la Bistriţa în bibliografia mai veche, presupunându-se a fi un cimitir încadrabil cronologic în secolele IX-X, anume o necropolă de tip Mediaş. Ipoteza se întemeiază pe o mai veche menţiune, anume relatările lui C. Goos despre descoperirea unor vase într-o grădină din Bistriţa, ornamentate cu linii ondulate[122].

Chiar dacă în zona oraşului se poate vorbi doar de această semnalare, vestigii încadrabile cronologic la cumpăna dintre cele două milenii au fost,

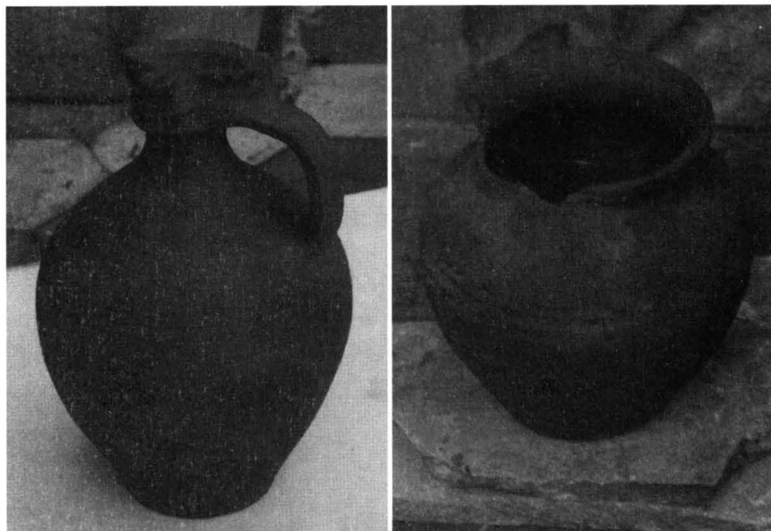

de altfel, identificate în nord-estul Transilvaniei, la Archiud, Şieu Odorhei, Vermeş etc.[123].

O aşezare medievală aproape de oraşul vechi

O aşezare medievală a fost identificată şi cercetată foarte aproape de oraşul vechi[124]. Satul Cighir, azi dispărut, s-a aflat pe o terasă înaltă a râului Bistriţa, în aval de oraş, fiind atestat documentar cu prilejul unei hotărnicii în 1243/44, ca *„villa Chuger"*[125], iar în 1394 este amintit ca *„praedium Chyger"*[126].

Materialul arheologic, recuperat cu prilejul investigaţiilor sistematice, datează aceste complexe în secolele XIII-XIV. Ponderea covârşitoare a acestuia este dată de ceramică. Tipologia vaselor de lut din mediul rural, în Transilvania de nord-est, la acest orizont cronologic, e ilustrată, în aşezarea de pe Chigir, de oala fără toartă de dimensiuni mici şi mijlocii, de castroanele cu pereţi groşi de formă tronconică sau de farfurii, opaiţe şi capace. Torţile, la rândul lor, probează prezenţa unor ulcioare, în contextul în care, oale cu toartă nu au fost identificate. În ceea ce priveşte vasul borcan, s-au putut observa mai multe variante ale acestuia, în funcţie de forma mai evazată sau mai înaltă a buzei. Ca tip, se individualizează însă vasul cu buza îngroşată şi rotunjită.[127]

Descoperiri arheologice în perimetrul oraşului medieval

Zonele locuite în vechime în împrejurimile Bistriţei sunt locuri mai înalte faţă de perimetrul oraşului medieval care e mai jos şi pare chiar a fi fost mlăştinos. Documentele semnalează faptul că, în 1572, era menţionată într-un protocol al comunităţii chiar o mlaştină, în zona străzii Beutlergasse (azi str. Dornei), mlaştină secată la sfârşitul acelui an[128].

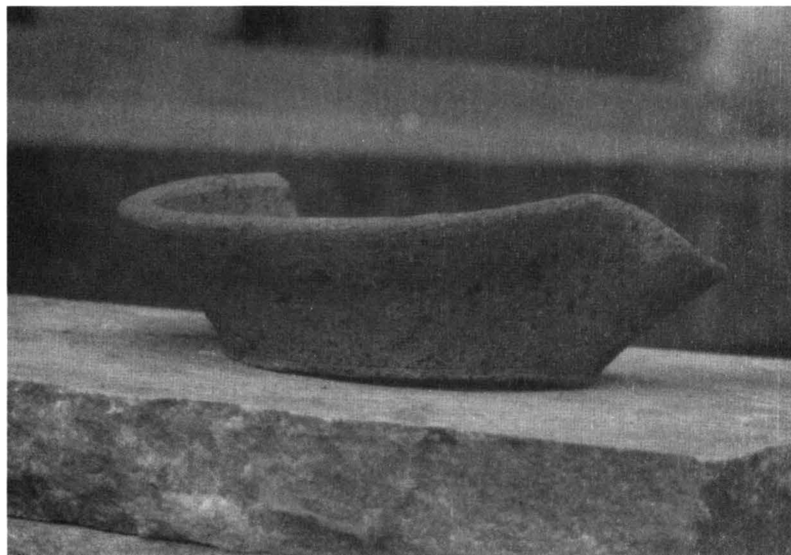
Un studiu geotehnic recent[129] a pus în evidenţă faptul că, în perimetrul vechiului oraş, amplasat într-o zonă de luncă a râului, stratul semnificativ în

depunerile identificate prin sondaje este umplutură de pământ cu pietriş şi diferite materiale rezultate din construcţii amestecate în multe zone cu resturi organice. Acest strat are grosimi variind între 0,40 m. şi 4 m., în cazuri excepţionale ajungând la 6 m. Umplutura acumulată şi în urma unei intense locuiri de-a lungul câtorva sute de ani e neomogenă, cu un ridicat conţinut de substanţe organice. În spaţiul ocupat de centrul istoric, depunerile consistente relevate de studiul geotehnic şi de investigaţiile arheologice se datorează şi intensei activităţi constructive desfăşurate sute de ani într-un spaţiu relativ mic, încorsetat de zidul de incintă al oraşului medieval în condiţiile în care Bistriţa a fost de timpuriu o aşezare urbană. În acest context, investigaţiile arheologice în perimetrul oraşului medieval întâmpină dificultăţi majore, datorate modului de ocupare al parcelelor, intens locuite în Evul Mediu şi în perioada modernă, împrejurare în care trama stradală şi parcelarul medieval se conservă încă la Bistriţa.

Descoperirile arheologice din perimetrul oraşului vechi conturează şi ele, alături de sursele documentare, de siluetele monumentelor istorice şi de faţadele clădirilor vechi, o imagine a burgului medieval. Câteva dintre acestea sunt cu adevărat relevante pentru informaţiile pe care le furnizează.

Iată principalele descoperiri arheologice în spaţiul vechiului burg medieval, în interiorul zidurilor lui:

1. La Casa Andreas Beuchel cunoscută sub numele de Casa Ion Zidarul, investigaţiile arheologice[130] au fost prilejuite de restaurarea monumentului în anii '70, când s-au putut identifica nivelele mai vechi de locuire, precum şi etapele construcţiei clădirii. Studiul de parament, care a completat cercetarea arheologică, a relevat, la rându-i, informaţii interesante despre această casă, unul dintre cele mai importante monumente ale oraşului vechi. Într-o primă etapă, habitatul medieval urban la Bistriţa a fost cu certitudine asemănător cu habitatul oraşelor din centrul Europei. Preponderenţa arhitecturii civile de lemn în oraşele medievale, la începuturile lor, în această

Cahlă medievală, o descoperire mai veche (sec. al XV-lea)

vastă arie geografică, este o realitate, la fel ca şi coexistenţa clădirilor ridicate din materiale perisabile, cum este lemnul, cu arhitectura romanică orăşenească de zid. Un document arheologic care atestă această realitate, surprinzând stratigrafic nivelul corespunzător secolului al XIII-lea, a fost relevat chiar de cercetările întreprinse cu prilejul restaurării Casei Andreas Beuchel. Investigaţiile la acest imobil au adus informaţii importante privitoare la începuturile habitatului urban la Bistriţa şi la construcţiile civile de lemn din acea perioadă, scoţând la lumină vestigiile unui atelier de pielărie datând de la mijlocul secolului al XIII-lea şi apoi un altul de prelucrare a fierului care a şi suferit ulterior cinci etape de refacere. Această constatare, aşa cum dovedeşte şi descoperirea la Sighişoara a unei case cu pivniţă căptuşită cu bârne de stejar, casă de dimensiuni apreciabile, vine în sprijinul ipotezei că multe case de lemn din mediul orăşenesc transilvan, chiar la începuturile vieţii citadine sunt diferite de casele întâlnite în mediul rural la acea vreme, modeste ca dimensiuni, locuinţe de suprafaţă, unele uşor adâncite sau bordeie cu pereţii dintr-o împletitură de nuiele, lutuită.[131]

2. Pe strada Liviu Rebreanu (vechea stradă a Lemnelor), cu prilejul executării unei lucrări edilitare, au fost identificate mai multe fragmente de cahle medievale[132]. Nu avem semnalate observaţii stratigrafice prilejuite de această descoperire întâmplătoare, autorul menţionând de altfel că investigaţii ulterioare în acest punct nu au dat rezultate. Cele două cahle amintite sunt îngrijit lucrate şi bine arse, prima reprezentând un călăreţ stilizat având în mână probabil o suliţă iar calul îngenuncheat cu picioarele dinainte, în timp ce al doilea fragment reprezintă un călăreţ întors spre stânga, purtând la şold o sabie. Ca încadrare cronologică, pentru aceste fragmente se propune a doua jumătate a secolului al XV-lea, prima jumătate a secolului al XVI-lea.

3. La casa cu nr. 22 din şirul Sugălete, investigaţia arheologică prilejuită de asemenea de restaurarea clădirii în anii '70, a pus în evidenţă vestigii încadrabile cronologic în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea. Cele mai vechi

urme de construcţie (sub pânza de apă freatică s-ar mai putea afla şi altele) sunt reprezentate de nişte tălpi groase de lemn de stejar aşezate pe un strat de prundiş şi flancate de nişte ţăruşi bine înfipţi în pământ paralel cu clădirea, la o adâncime de 2,25 m. faţă de nivelul actual de călcare de sub portic[133]. S-a mai putut constata că aici, într-o perioadă apropiată anului 1500, pe locul unei foste construcţii de lemn, sau cu schelet de lemn, s-a ridicat o casă din zidărie de piatră[134]. Fragmentele ceramice medievale descoperite atunci se află în depozitul Muzeului Naţional de Istorie a României, la Bucureşti, dar trebuie semnalat faptul că au fost identificate, cu prilejul amintitei cercetări, şi cahle medievale datate în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cu decor, ilustrând o foarte interesantă iconografie. Prezenţa acestora în zona caselor gotice de negustori şi meşteri din şirul Sugălete, printre primele cu etaj la Bistriţa, la sfârşitul veacului al XV-lea, ne oferă posibilitatea de a avea o informaţie interesantă privitoare chiar la viaţa cotidiană, la amenajarea interioarelor, în acea epocă. Un loc aparte între teracotele descoperite îl ocupă cele decorate cu scene inspirate de Noul Testament şi cele referitoare la Maica Domnului. Nu reprezintă cicluri închegate, sunt mai degrabă scene izolate, unele dintre cele mai importante din punct de vedere religios sau dintre cele mai bine cunoscute. Printre temele prezente pe teracotele descoperite cu acest prilej se remarcă Bunavestire, Închinarea Magilor, Iisus şi Samariteanca sau Adorarea Sfintei Doroteea. Mai sunt prezente cahle reprezentând Judecata lui Pilat sau Încoronarea Maicii Domnului de către Sfânta Treime. Ca realizare, sunt teracote smălţuite, policrome – verde, galben, brun – sau nesmălţuite, toate cu remarcabile calităţi artistice. Analogii pentru aceste piese au fost sesizate în Boemia, Slovacia, Austria, Germania, Polonia, Moldova. Importantă este, în acest context, şi constatarea că aceste piese stau alături de întreaga pictură gotică transilvană[135].

Fig. 1

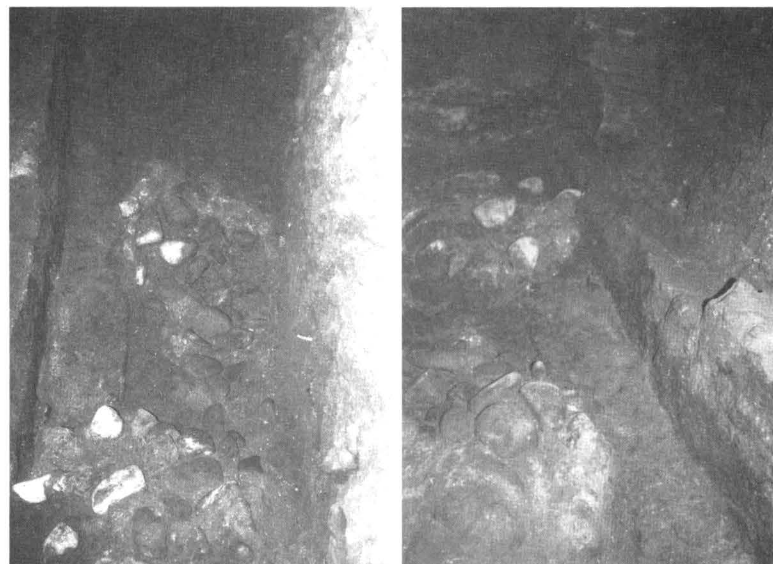

Fig. 2 *Fig. 3*

Fig. 4

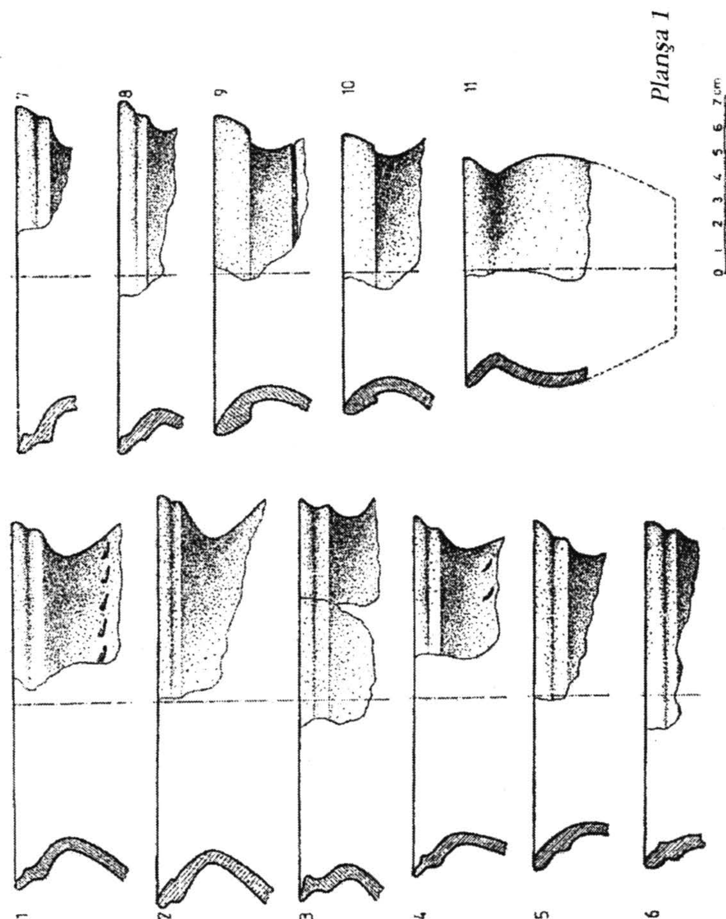
Fig. 5

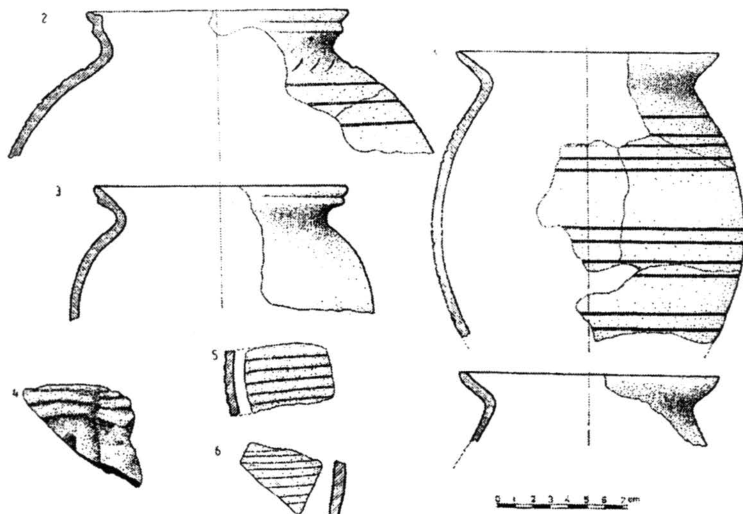
4. În zona fostei mănăstiri franciscane (azi biserică ortodoxă), s-a realizat, cu decenii în urmă, un sondaj arheologic[136] de mică extindere, dar cu rezultate interesante. Cele mai vechi vestigii din zona fostei biserici a mănăstirii franciscane datează din secolul al XIII-lea: a fost identificat şi un nivel care pare să stea în legătură cu prima fază de construcţie a bisericii, etapă încadrată cronologic în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea. Cu acel prilej, s-au obţinut o serie de date privitoare la stratigrafia din zonă şi au fost identificate şi vestigiile unei construcţii medievale, foarte aproape de zidul de incintă al oraşului. S-au dezvelit fundaţiile ei, constatându-se că sunt realizate într-o manieră diferită de cea în care au fost construite fundaţiile amintitei incinte, mult mai înguste, clădite exclusiv din piatră de calcar legată cu mortar de bună calitate. Descoperirea a condus la ideea că aceste vestigii provin de la o clădire ridicată la Bistriţa de Ioan de Hunedoara (probabil o reşedinţă), după ce a primit oraşul în calitate de comite perpetuu. Fundaţiile acelui castel al huniazilor, menţionat de bibliografia mai veche[137], au fost probabil identificate cu prilejul acestor sondaje, aproape de zidul oraşului, lângă fosta mănăstire franciscană, putându-li-se urmări traseul pe aproximativ 30 m. Cercetarea arheologică întreprinsă în această zonă a burgului medieval a permis şi o serie de observaţii stratigrafice. S-a putut identifica în acest spaţiu o depunere alcătuind un strat de moloz aflat probabil în legătură cu lucrările de restaurare a bisericii mănăstirii franciscane, lucrări iniţiate în 1896. Nivelul aferent acestora conţine mortar, nisip, cărămizi, ţigle, lut gălbui, piatră de var, sfărâmături de piatră de calcar. El a putut fi încadrat cronologic deoarece moneda austriacă descoperită aici, emisă în 1869, a oferit o dată post quem pentru această depunere. Nivelul medieval este reprezentat de un strat masiv de umplutură, depusă succesiv, conţinând fragmente ceramice din secolele XVIII, XVII şi XVI. Depunerea corespunzând secolului al XVIII-lea se află în segmentul

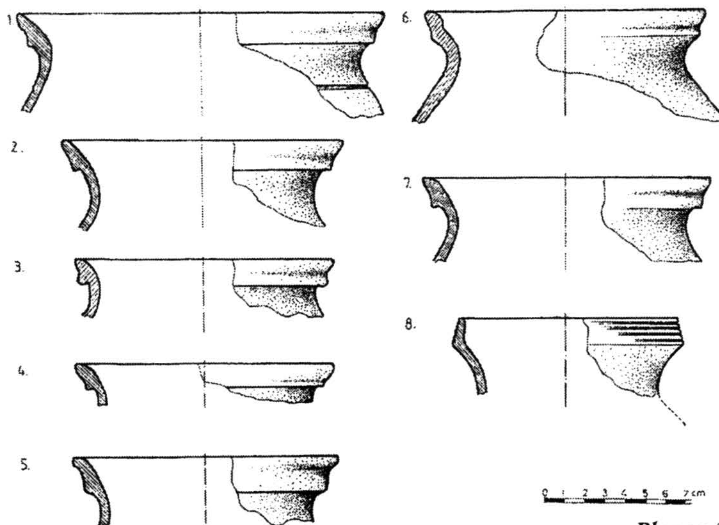
superior al acestui strat, la peste 0,90 – 1 m de la nivelul solului actual. Sub acest nivel consistent, datorat unei intense activităţi constructive desfăşurate pe parcursul a trei veacuri, într-un strat de pământ negru, au fost descoperite şi câteva piese metalice mai vechi, printre care şi un pinten de fier ce poate fi datat în secolul al XV-lea. S-a putut identifica în acest context arheologic şi un pavaj compact, neîntrerupt pe toată lungimea sa, alcătuit din bolovani mari de râu. Bucăţi de piatră de calcar sunt prinse pe alocuri între bolovani. Pavajul în cauză pare să indice nivelul de călcare de odinioară din curtea bisericii. Această descoperire a putut întregi imaginea despre pavajele din vechiul burg medieval. Astfel de fragmente de pavaj, alcătuite din piatră de râu, au fost descoperite şi cu alte prilejuri în perimetrul oraşului medieval. Chiar dacă nu întotdeauna au fost identificate şi piese arheologice care să permită datarea lor foarte strânsă, aceste pasaje ilustrează aspecte caracteristice în peisajul edilitar al vechiului oraş medieval.

5. În dreptul imobilului cu nr. 8 de pe bulevardul Republicii, cu prilejul unor lucrări edilitare au fost identificate fundaţii ale vechiului zid de incintă al oraşului putându-se urmări traseul lor în această zonă.

6. În partea de sud-est a centrului istoric, aproape de azilul de bătrâni (clădire ce a aparţinut fostei mănăstiri dominicane), tot cu prilejul unor lucrări edilitare a fost identificat material arheologic constând din numeroase fragmente ceramice încadrabile cronologic în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea[138]. El provine dintr-o descoperire întâmplătoare, prilejuită de unele lucrări edilitare. Materialul ceramic medieval recuperat din acea zonă este, cu rare excepţii, unitar, lucrat la roata rapidă, bine ars, îngrijit, o pastă omogenă, bine frământată, ca degresant utilizându-se nisip cu bobul mijlociu sau mare, la puţine exemplare chiar cu pietricele mărunte. Pentru câteva exemplare lucrate într-o pastă fină, degresantul este nisipul fin cernut. Predomină ceramica de bună calitate, aspră la pipăit, cu aspect uşor zgrunţuros dar

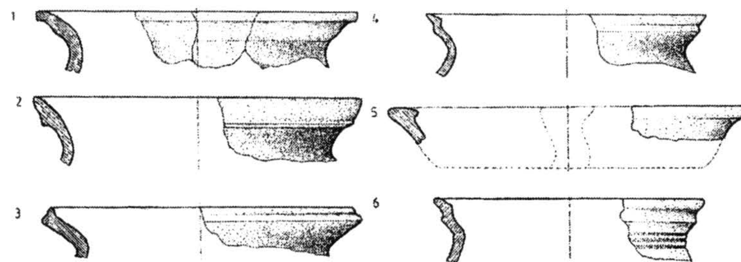

bine netezită. Este o ardere bună, în general uniformă. Se disting două categorii de ceramică din punctul de vedere al arderii: cea arsă la roşu, oxidant, şi cea neagră, cenuşie. Cantitativ, predomină însă ceramica arsă la roşu, cărămizie, ea reprezentând majoritatea covârşitoare a materialului. Pereţii vaselor sunt subţiri, grosimea lor oscilând între 0,4 – 0,8 cm. Între cele câteva tipuri de oale care se diferenţiază în cadrul materialului ceramic medieval la Bistriţa, ponderea cea mai mare o au vasele borcan, reprezentate, la rândul lor, prin câteva tipuri serie. Acestea se diferenţiază în funcţie de dimensiuni, de diametrul maxim, care poate fi în zona umerilor sau în zona mediană. Profilele buzelor sunt evoluate, realizate cu siguranţă, uneori cu marginea superioară tăiată oblic, cu o albiere – şănţuire – bine conturată în interior. Este prezentă şi „buza guler" mai groasă decât pereţii vasului, înaltă, cu marginea tăiată oblic, sau rotunjită, cu o şănţuire bine conturată pe exterior. Materialul ceramic provenit din această zonă a oraşului medieval se încadrează pe temeiul analogiilor, formelor, facturii, cu precădere în intervalul secolelor XIV-XV. Procesul de standardizare a ceramicii orăşeneşti[139] medievale este evident şi în cazul materialului în discuţie.

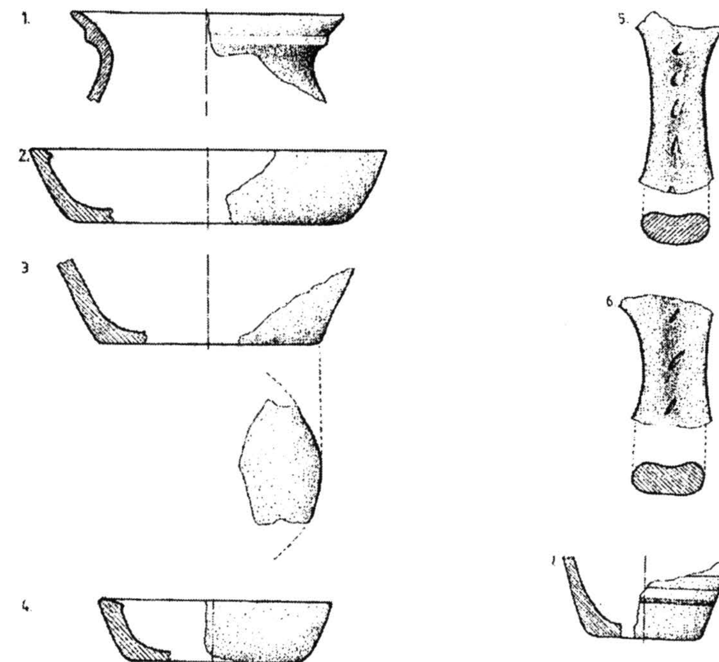
7. La biserica evanghelică din Piaţa Centrală, investigaţiile arheologice au fost prilejuite de ultima restaurare a monumentului, fiind în măsură să identifice vestigii corespunzătoare unor etape anterioare construcţiei actuale, precum şi informaţii privitoare la stratigrafia din zonă, prin descoperirea unui nivel de călcare vechi în interiorul monumentului. Deşi nu de foarte mare extindere, cercetarea arheologică a confirmat ipotezele formulate de istoriografia mai veche cu privire la posibile faze anterioare monumentului actual. Construcţia actuală este o biserică hală cu un cor alungit, încheiat în trei laturi, cu o sacristie alipită laturii nordice; e un monument gotic târziu, având însă şi o sumă de elemente renascentiste, rod al intervenţiei maestrului italian Petrus Italus de Lugano[140] care a

restaurat clădirea la mijlocul secolului al XVI-lea. Istoriografia mai veche a formulat ipoteza general admisă că, pe locul actualei biserici a existat o alta, un monument romanic târziu. Clădirea actuală însă nu păstrează elemente romanice. În analiza pe care o face monumentului, în 1885, Theobald Wortitsch[141] observa că o simplă privire asupra planului construcţiei indică tranşant prezenţa unor etape în evoluţia acesteia. Descifrând, în această ordine de idei, o serie de anomalii ale planului amintit, le pune în legătură cu evoluţia monumentului şi avansează ideea că o primă etapă a fost, de fapt, reprezentată de o construcţie romanică.

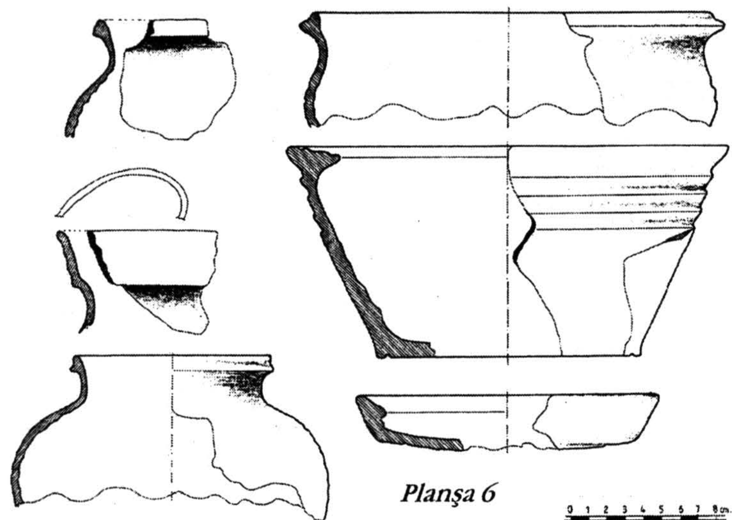
Cercetarea arheologică, deşi nu de foarte mare extindere, a vizat atât interiorul cât şi exteriorul bisericii şi a constat în realizarea unor secţiuni şi casete (pl. 15) , reuşind să furnizeze astfel o serie de date necesare întocmirii proiectului de restaurare şi să aducă un plus de informaţii privitoare la stratigrafia în acest perimetru al oraşului medieval, precum şi la evoluţia monumentului. In interior, rezultatele cele mai importante ale cercetării constau în aceea că s-au putut identifica *in situ* vestigii ale unor fundaţii aparţinând etapelor anterioare bisericii actuale. Una dintre aceste fundaţii vechi a fost identificată în secţiunea S1, perpendiculară pe latura sudică a monumentului în picioare (pl. 16a, 17a); sunt de remarcat evazările spre vest ale acestei zidării, evazări realizate din piatră masivă, bine fasonată (fig. 1). Una dintre aceste "trepte" este chiar căpăcuită pe o porţiune a sa cu piatră de râu, legată cu mortar, având aspect de pardosea (fig. 2, 3). A fost de fapt un vechi nivel de călcare identificat pe aproape toată suprafaţa secţiunii. O altă fundaţie veche a fost identificată în secţiunea S2 (pl. 19a): este o zidărie paralelă cu latura nordică a bisericii actuale, realizată din piatră spartă, legată cu mortar hidraulic. Baza fundării acestor zidării se află la cotele –2,90 m. respectiv –2,75 m. de la nivelul actual al pardoselii. Legat de fazele vechi ale monumentului trebuie să semnalăm şi împrejurarea

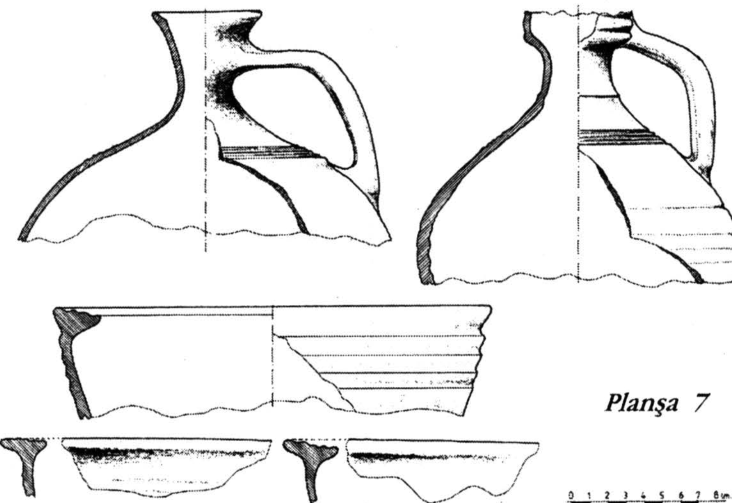
Planşa 4

Planşa 5

Planşa 6

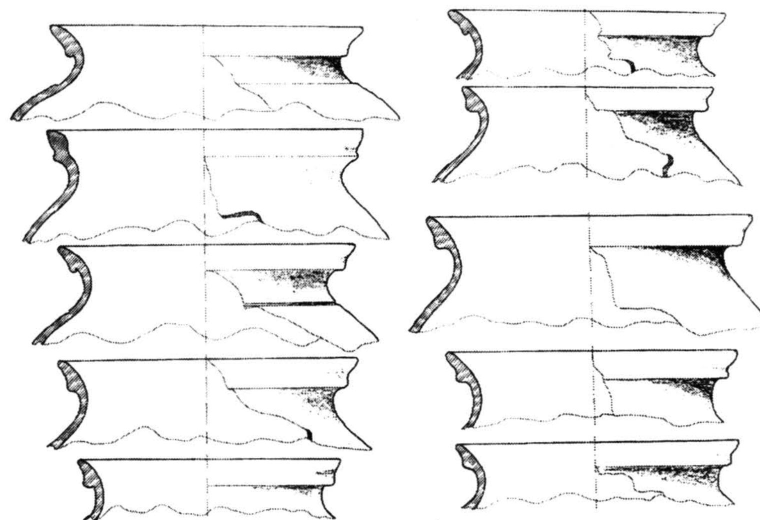

Planşa 7

că în secţiunea S1 a fost identificată şi o zidărie paralelă cu fundaţia zidului exterior al actualei nave laterale sudice, adosată acesteia (pl. 17b); relaţia stratigrafică între cele două vechi fundaţii identificate în secţiunea S1 e clară: aceasta din urmă e ulterioară fundaţiei perpendiculare pe latura sudică a bisericii actuale. Cele două au de altfel şi baze de fundare diferite, cea mai recentă fiind mult mai superficială, o suprapune pe cea orientată nord-sud. Stâlpii de susţinere ai tribunelor bisericii actuale, în zonele cercetate, atât în secţiunea S1 cât şi în secţiunea S2, nu au fundaţii proprii sprijinindu-se chiar pe aceste zidării vechi (pl. 16a şi pl. 18b, fig. 1). În colţul de sud-vest al monumentului actual, în caseta C1 (pl. 18b), au fost identificate fundaţiile unui turn anterior. Relaţia acestora cu actuala construcţie nu îndreptăţeşte în acest moment atribuirea acestui turn fazei romanice târzii, fază care rămâne deocamdată o ipoteză cu şanse mari de a se verifica. Considerăm prin urmare că el reprezintă o etapă în evoluţia faţadei de vest a bisericii, faţadă care – după cum rezultă din studiul surselor documentare – că ar fi avut la un moment dat, două turnuri. Biserică gotică, *hallenkirche,* monumentul actual a fost într-o etapă a evoluţiei sale bazilică. Cercetarea de parament a surprins chiar momentul transformării monumentului în biserică hală (A. Kovács). Investigaţiile arheologice realizate în interiorul bisericii actuale au înregistrat şi câteva observaţii stratigrafice. S-a putut astfel identifica o depunere substanţială în grosime de aproape 3 m. de la nivelul actual de călcare. Aceasta e, evident, rezultatul unei lungi şi intense activităţi constructive în zona centrală a vechiului burg medieval. Îndelungata existenţă a monumentului şi transformările pe care le-a suferit explică prezenţa acestui nivel consistent. Locul actualei biserici evanghelice a polarizat în Evul Mediu o intensă activitate constructivă. Sub nivelul actual de călcare din interiorul bisericii s-a putut înregistra o depunere nisipoasă, cenuşie, cu urme de mortar, piatră spartă, fragmente de oase umane,

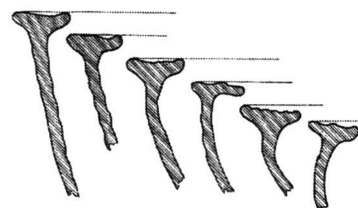
fragmente ceramice medievale; la baza ei, pe alocuri, a fost identificat un nivel vechi de călcare reprezentat printr-un fragment de pavaj de piatră de râu (pl. 17b). Această depunere, la rândul său, suprapune un strat mai compact de pământ negru, cu multe fragmente de oase umane, urme de mortar, fragmente de cărămidă, mai rar piatră spartă şi gropi de morminte deranjate care se adâncesc uşor în solul neumblat (pl. 19a). Se poate remarca, în aceste condiţii, prezenţa înmormântărilor atât în interiorul monumentului cât şi în exteriorul lui, înmormântări succesive, practicate o lungă perioadă de timp în Evul Mediu. Pe alocuri, în zona gropilor de morminte, la baza acestora, s-au conservat şi fragmente de lemn (pl. 18a şi pl. 19a), dar, nici un mormânt nederanjat nu a fost identificat. Nivelul acesta care suprapune solul neumblat şi se adânceşte uneori până aproape de baza fundării bisericii actuale, a fost identificat şi în exteriorul monumentului (pl. 16b), putându-se constata că, în Evul Mediu, aici a funcţionat un cimitir contemporan cu faze anterioare actualei biserici.

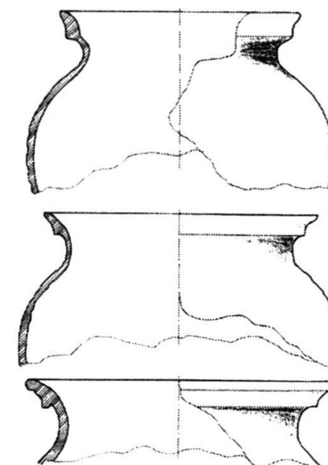
Într-o casetă practicată pe exterior (pl. 18a), dezvelindu-se fundaţiile navei laterale sudice ale bisericii, au fost identificate gropi de morminte deranjate în care s-a conservat şi lemn. Unele dintre aceste morminte sunt tăiate sau suprapuse de actualul contrafort, dovedindu-se mai vechi decât el. Din punctul de vedere al sistemului constructiv, aceste investigaţii au arătat că, la baza fundării zidurilor monumentului actual, s-a pus un strat egalizator de piatră de râu. În actualul stadiu al cercetărilor nu poate fi conturat planul fazelor anterioare în primul rând datorită împrejurării că lipseşte o secţiune în axul actualului monument. Se poate formula însă, având în vedere sursele documentare care dezvăluie un început de viaţă urbană la Bistriţa în secolul al XIII-lea şi analogiile cu referire la arhitectura ecleziastică de zid din celelalte oraşe transilvănene, în general în mediul Transilvaniei de nord-est, că începuturile activităţii constructive la Bistriţa,

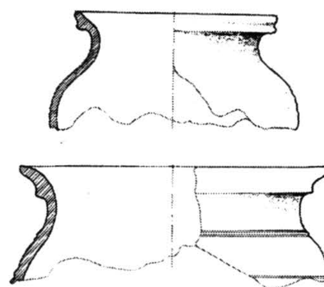

Planşa 8

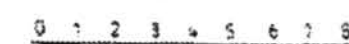

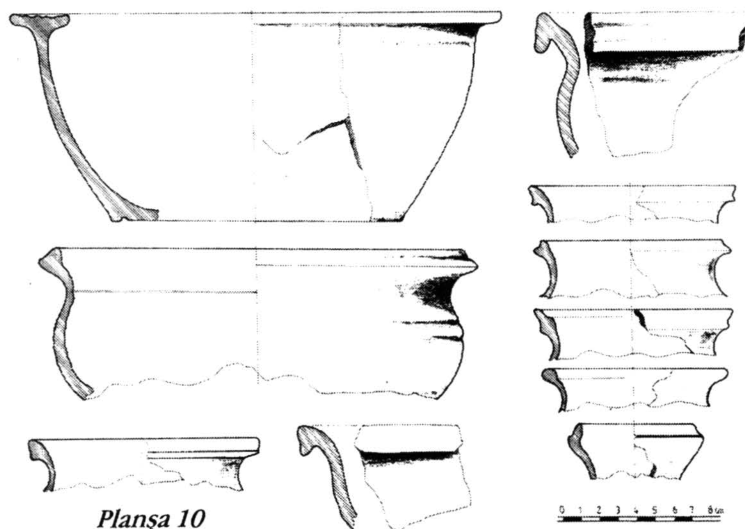

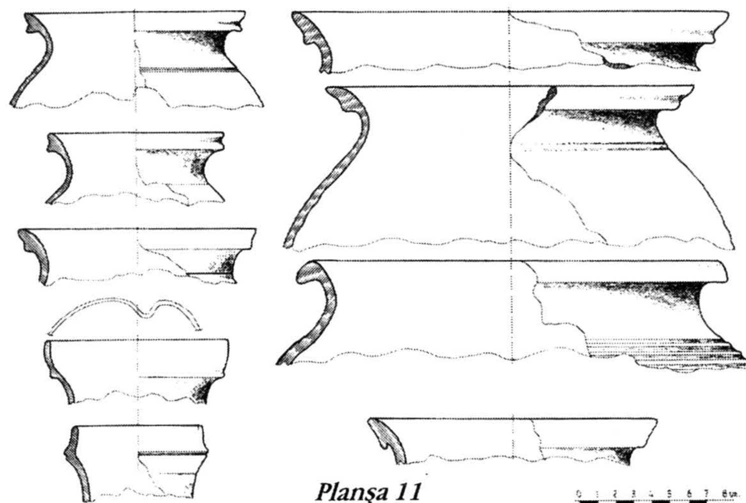

Planşa 9

Planşa 10

Planşa 11

în zona primei biserici parohiale, pot fi plasate cronologic în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

8. Ceramica medievală descoperită întâmplător la Bistriţa, cu prilejul unor lucrări edilitare la noul Palat de Justiţie, în zona vechii cazarme (Schwartzen-kaserne) este importantă pentru că provine din două complexe ce pot fi datate şi cu monedă (pl. 7-14).

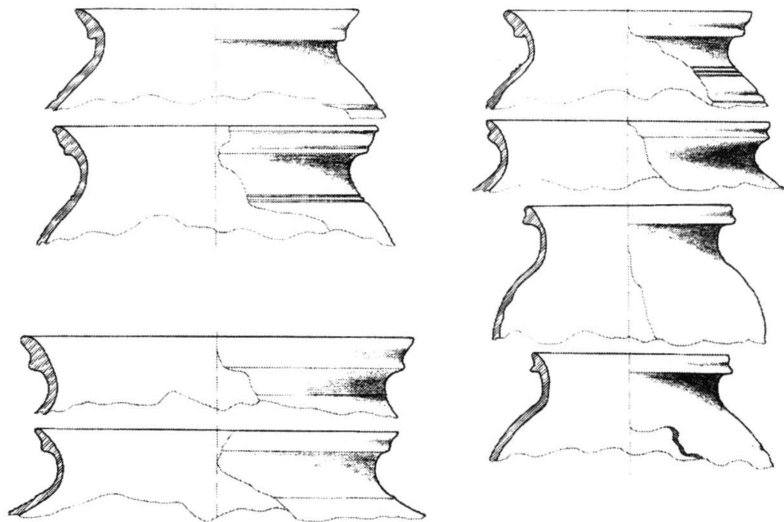
Literatura de specialitate menţionează faptul că ceramica medievală, din zonele colonizate cu saşi – în ţinuturile din sudul Transilvaniei – era doar cărămizie, lipsind cu desăvârşire varianta cenuşie. (Th. Nägler)

În cazul ceramicii medievale descoperite la Bistriţa în vara anului 2001, la Palatul de Justiţie, alături de ceramica roşie-cărămizie există şi fragmentele şi vase cenuşii. Procentual este mai numeroasă ceramica roşie, dar şi categoria celei cenuşii e bine reprezentată.

Ceramica roşie-cărămizie este de bună calitate, relativ aspră, bine netezită, subţire (4-7 mm. în grosime). În general este bine arsă dar uneori se pot observa şi fragmente care în spărtură sunt cenuşii sau în parte cenuşii. Pasta este amestecată cu nisip, uneori putându-se observa chiar prezenţa pietricelelor mici, a nisipului cu bob mai mare. Suprafaţa vaselor are o anumită asprime.

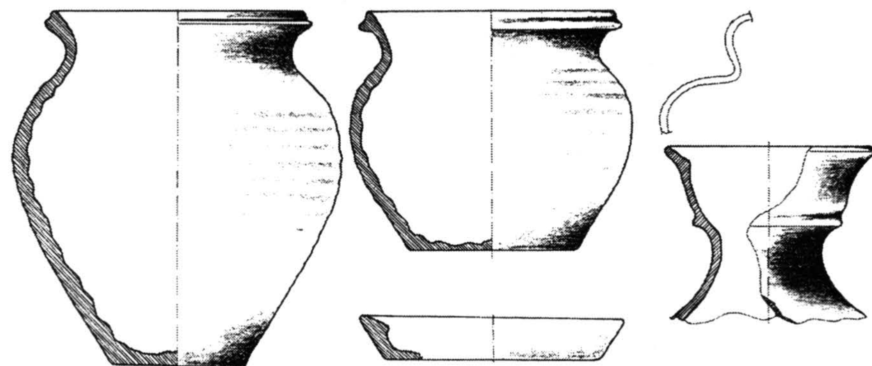
Ceramica cenuşie e de aceeaşi factură; diferenţe notabile între aceste două categorii nu sunt sesizabile.

Din punctul de vedere al tipologiei putem constata prezenţa vaselor borcan, oale uneori cu tortiţe, căni cu buza lobată, castroane de diferite mărimi. Buza „guler" domină, fiind chiar o notă caracteristică acestui material.

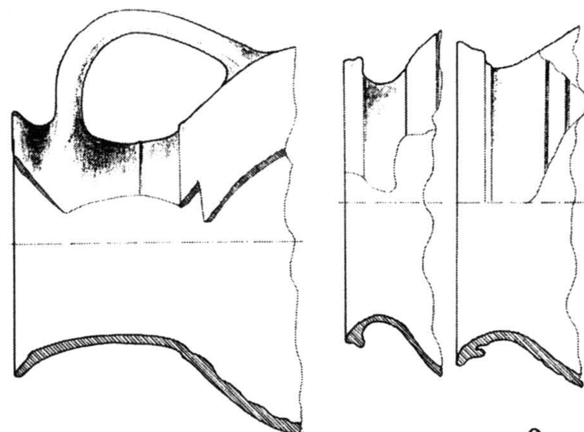

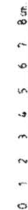
Planşa 12

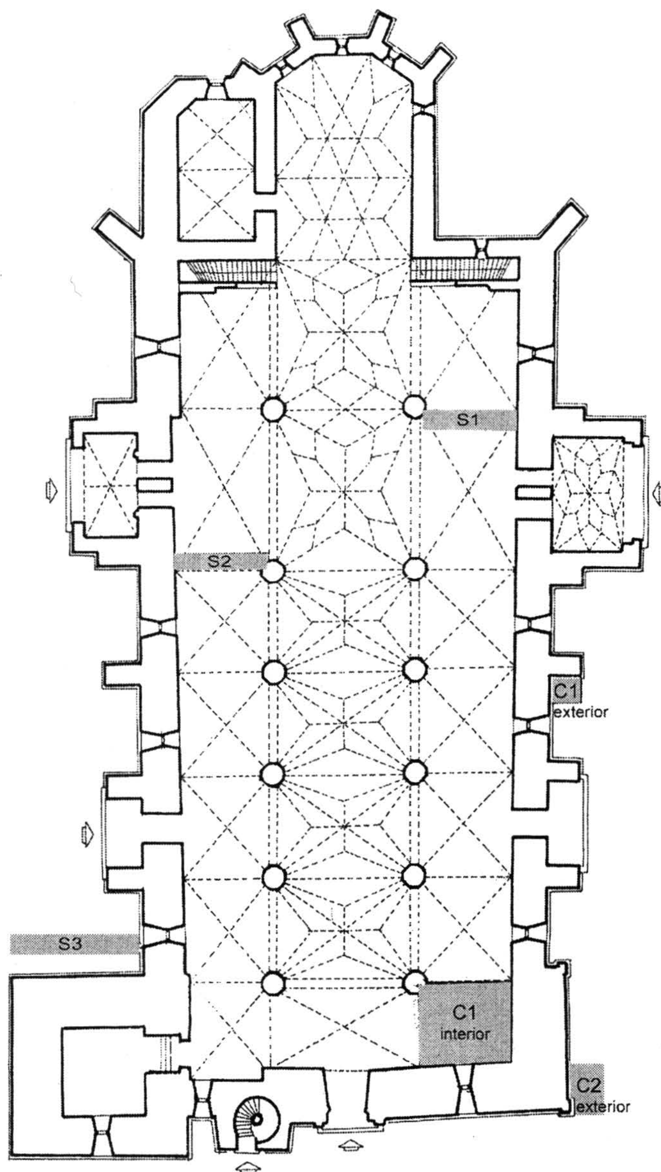

Planşa 13

Planşa 14

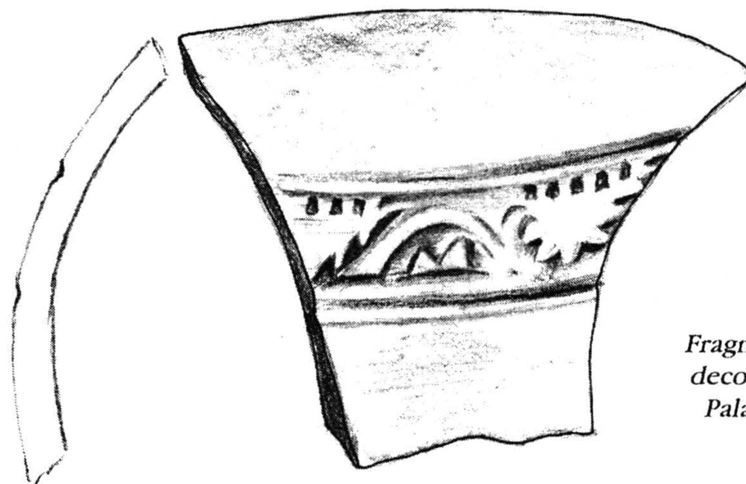

Planşa 15. Planul săpăturilor de la Biserica Evanghelică

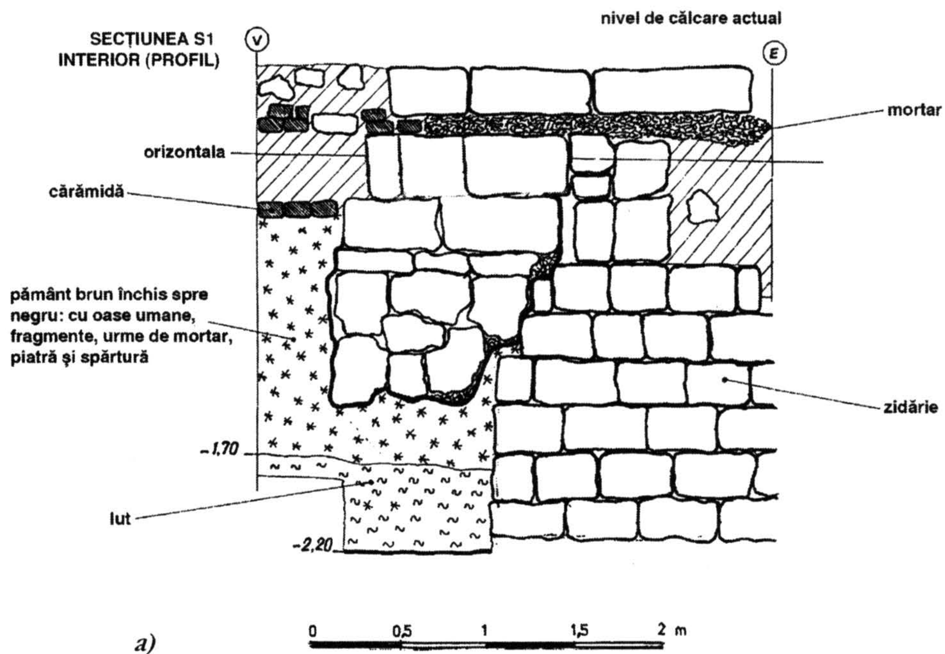

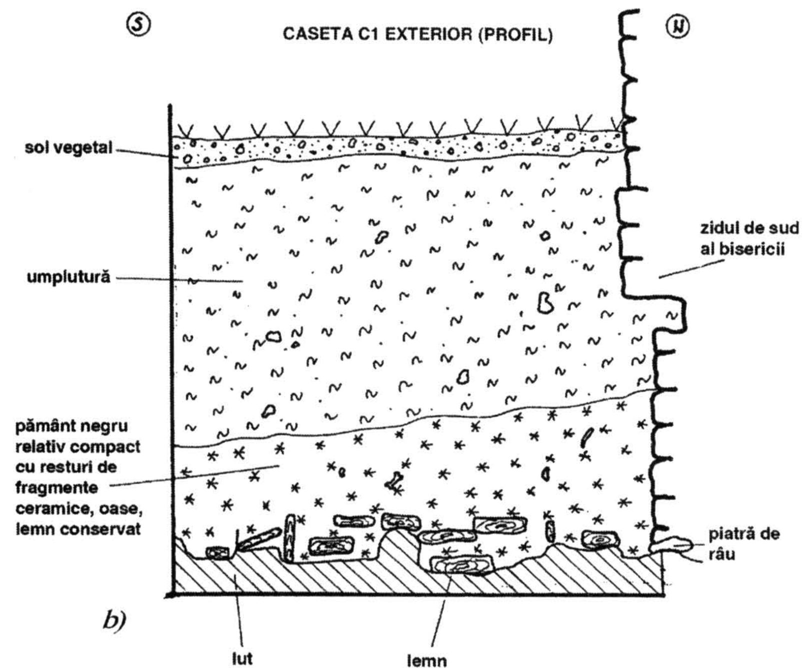
Moneta de la Ludovic I de Anjou, care datează materialul ceramic descoperit la Palatul de Justiţie (avers şi revers). Determinare, Francisc Pap

Fragment ceramic cu decor, descoperit la Palatul de Justiţie

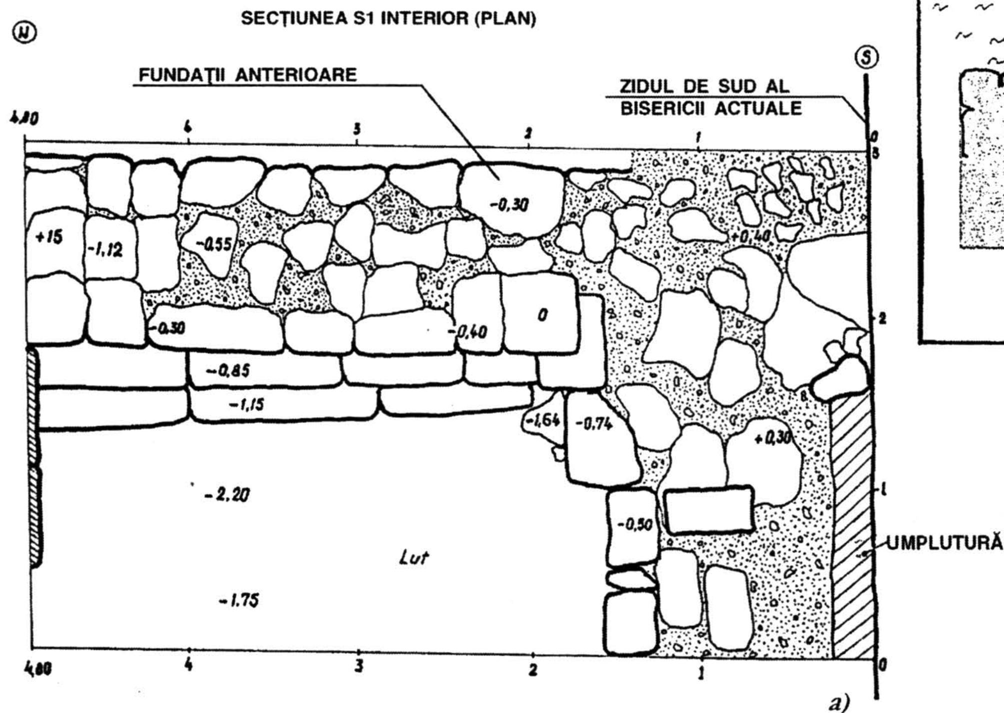

SECȚIUNEA S1
INTERIOR (PROFIL)
V
nivel de călcare actual
E
mortar
orizontala
cărămidă
pământ brun închis spre negru: cu oase umane, fragmente, urme de mortar, piatră și spărtură
zidărie
-1,70
lut
-2,20
0
0,5
1
1,5
2 m

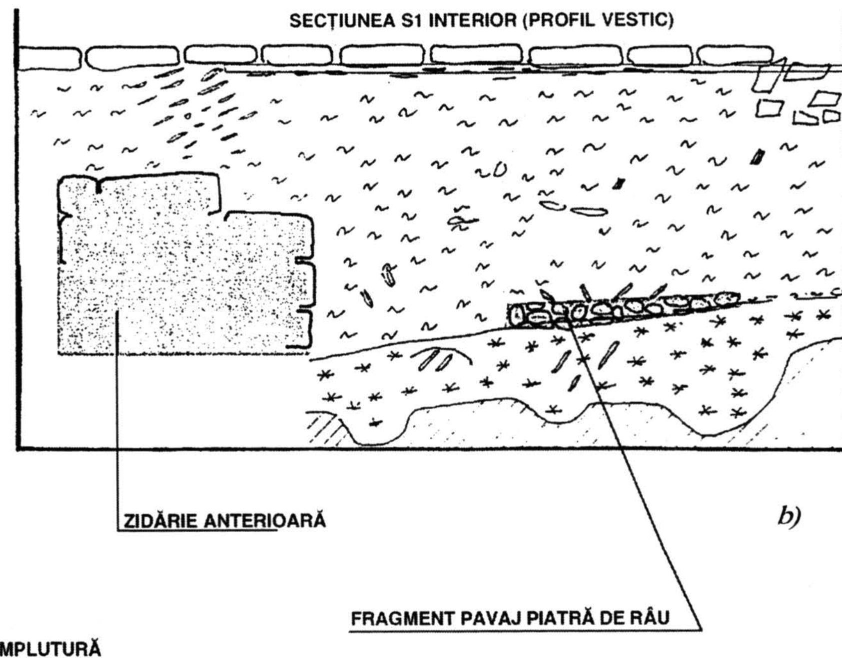
a)

S
CASETA C1 EXTERIOR (PROFIL)
N
sol vegetal
umplutură
zidul de sud al bisericii
pământ negru relativ compact cu resturi de fragmente ceramice, oase, lemn conservat
piatră de râu
lut
lemn

b)

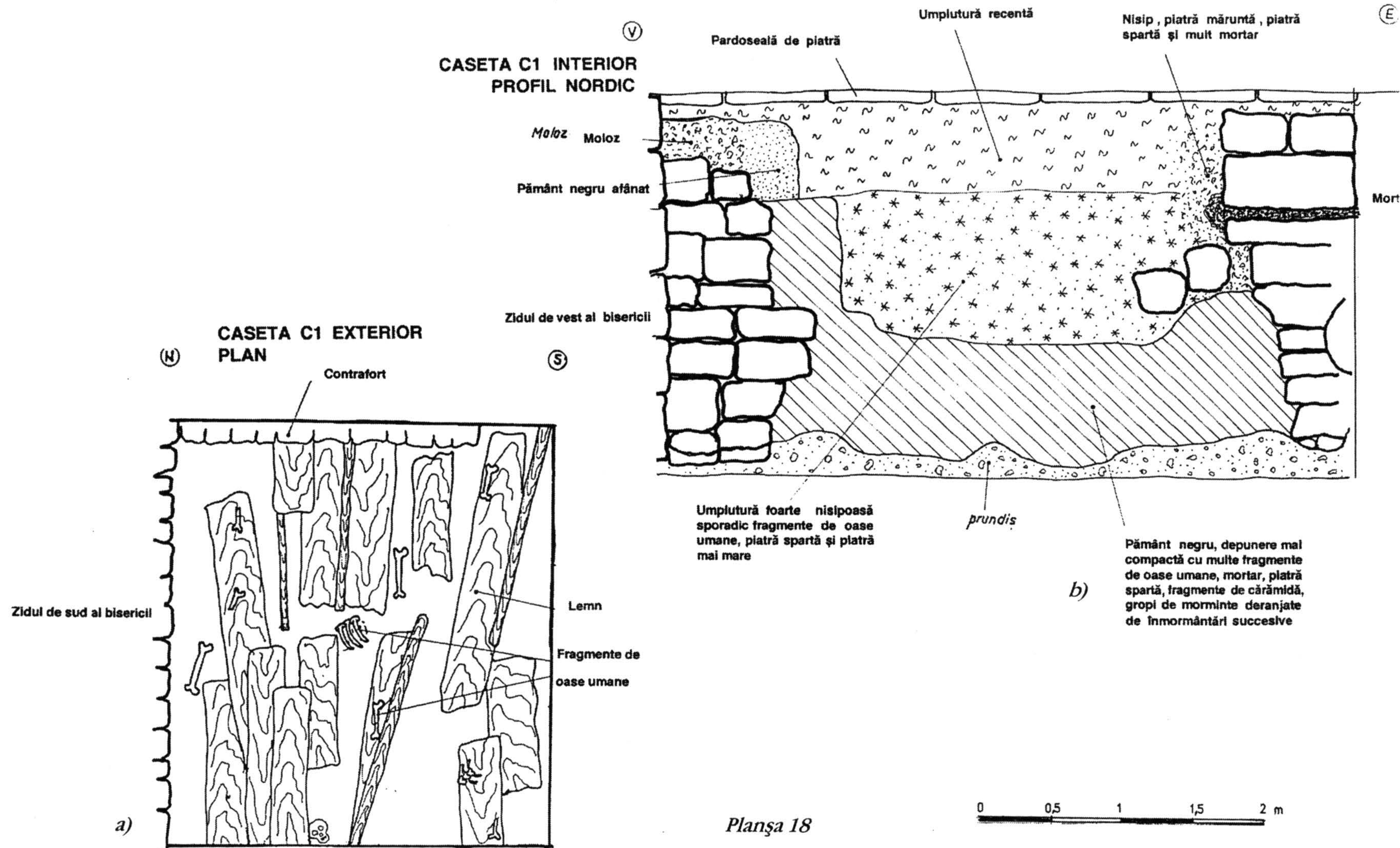
Planșa 16

BISERICA EVANGHELICĂ
FAZE ANTERIORE MONUMENTULUI ACTUAL

Planşa 17

CASETA C1 INTERIOR
PROFIL NORDIC
V
E
Pardoseală de piatră
Umplutură recentă
Nisip, piatră măruntă, piatră spartă și mult mortar
Moloz
Moloz
Pământ negru afânat
Mort
Zidul de vest al bisericii
Umplutură foarte nisipoasă sporadic fragmente de oase umane, piatră spartă și piatră mai mare
prundiș
Pământ negru, depunere mai compactă cu multe fragmente de oase umane, mortar, piatră spartă, fragmente de cărămidă, gropi de morminte deranjate de înmormântări succesive
b)
CASETA C1 EXTERIOR
PLAN
N
S
Contrafort
Zidul de sud al bisericii
Lemn
Fragmente de
oase umane
a)
0
0,5
1
1,5
2 m

Planşa 18

S

Pardoseală de piatră

SECȚIUNEA S2 INTERIOR
PROFIL VESTIC

N

Zidul de nord al bisericii

Nisip, piatră mărunțită, piatră spartă și mult mortar

Fundație anterioară

Depunere de pământ negru

Pământ negru, depunere compactă cu multe fragmente de oase umane, mortar, piatră spartă, fragmente de cărămidă, gropi de morminte deranjate de înmormântări succesive

a)

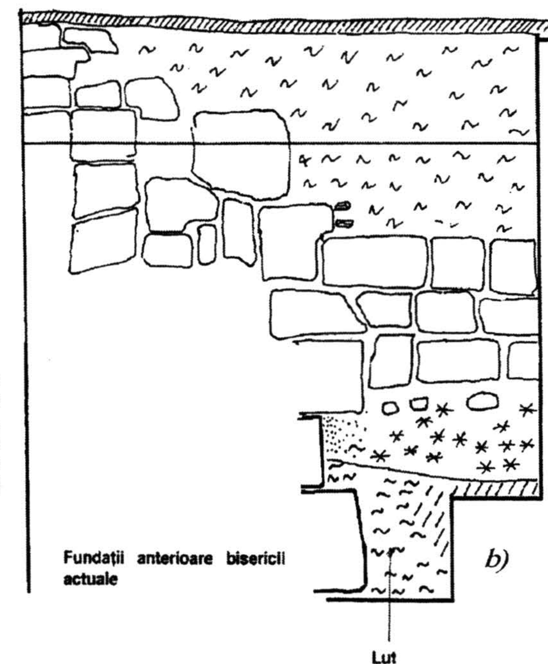
Fragmente de oase umane

Lemn

Piatră

Lut

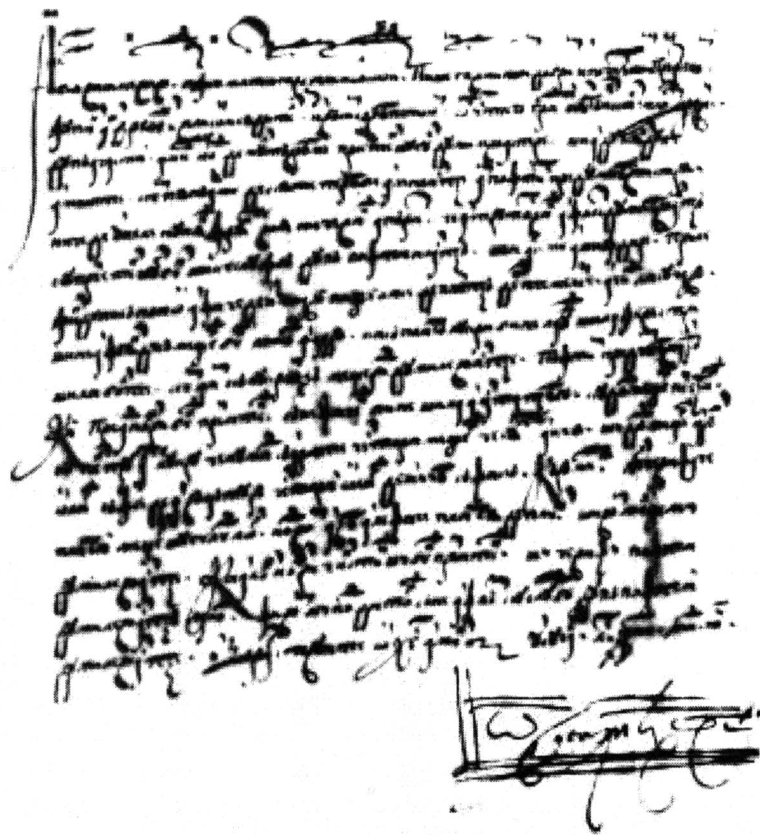
SECȚIUNEA S1 INTERIOR
PROFIL SUDIC

0 0,5 1 1,5 2 m

Planșa 19

Dezvoltarea meşteşugurilor la Bistriţa a avut consecinţe importante asupra evoluţiei vieţii urbane a aşezării, asupra aspectului său edilitar. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în contextul cristalizării statutului politic şi administrativ al oraşului, cu privilegiile şi libertăţile lui, se petrec schimbări esenţiale în viaţa economică a comunităţii de aici: se renunţă treptat la îndeletnicirile exclusiv agricole, chiar dacă nu complet, în favoarea celor tipic urbane (meşteşuguri, negoţ, activităţi lucrative, exploatarea minelor rodnene etc.). Negustori şi meşteri înstăriţi vor avea, din 1366, posibilitatea ascensiunii în fruntea oraşului. În această perioadă sunt atestate documentar şi primele bresle, cum este cea a măcelarilor, în 1361[142] (documentul a stârnit, de altfel, o discuţie privitoare chiar la autenticitatea lui). Problema organizării meşteşugurilor în oraş devine acută, aşa cum lasă să se întrevadă actele vremii, chiar în acest veac al XIV-lea. Astfel, un document emis în 1366 (la câteva luni după obţinerea „libertăţii sibiene")[143], cuprinzând o hotărâre luată de sfatul oraşului şi al „provinciei", privitoare la podgorenii din oraş şi din ţinutul înconjurător, inserează şi un „proiect" al statutelor care aveau să fie curând elaborate şi care urmau să pună în cadru legal activitatea şi asocierea meşterilor bistriţeni. Breslele se vor conduce după statute şi canoane proprii, urmând modelele Europei Vestice şi Centrale unde acest tip de organizare apăruse cu mult mai devreme[144]. Prezenţa populaţiei germane în Transilvania a impulsionat organizarea meşteşugarilor în oraşele libere regeşti cum este şi cazul Bistriţei. Data exactă a apariţiei primelor statute ale meşteşugarilor bistriţeni este greu de stabilit, deşi amintitul document, emis în ianuarie 1366, poate oferi câteva informaţii referitoare la această problemă[145]. Actul care este, în fond, expresia unei alianţe între podgoreni şi meşteşugarii bistriţeni, alianţă menită să contracareze concurenţa vinurilor aduse de pe pământurile nobililor cu vii în

Vasile Lupu solicită la Bistriţa meşteri pietrari.
(D.J.A.N. Cluj, POB, documente româneşti, doc. 100)

ţinut, statorniceşte o serie de reglementări privind aducerea şi desfacerea acestora în oraş; bistriţenii îşi puteau aduce vinul chiar şi din afara oraşului, dar numai pe cel din viile proprii. Important este însă că meşteşugarilor din oraş li se făgăduieşte alcătuirea unor statute care să garanteze menţinerea drepturilor lor din vechime şi reglementări pentru fiecare meşteşug. Statutele amintite sunt, prin urmare, la acea dată, doar promisiuni, însă documentul lasă să se întrevadă că, treptat, se cristalizează organisme tot mai puternice în jurul unor interese clare, legate de practicarea meşteşugului sau desfacerea produselor. Că anume norme referitoare la meşteşuguri erau respectate deja la Bistriţa, e certitudine: o afirmă chiar documentul când aminteşte drepturile din vechime ale meşteşugarilor. Coeziunea şi conştiinţa de sine a breslelor se va manifesta viguros, dar această afirmare e un fenomen de durată.

Sunt amintiţi curând şi postăvarii, aurarii, blănarii, cizmarii etc.[146] Există, de altfel, şi informaţii despre produse ale meşterilor bistriţeni din acea vreme. Prezenţa unor piese realizate în ateliere de aurari din veacul al XIV-lea în aşezări din jurul oraşului (cunoscute şi menţionate de bibliografia mai veche), interesul pentru astfel de obiecte, la fel ca şi măiestria execuţiei lor, sunt expresia elocventă a unei pagini de viaţă medievală la Bistriţa. Nu în ultimul rând, e de remarcat şi gustul rafinat al comanditarilor. Concret, se pot aminti în sprijinul acestei idei, câteva potire, produse ale aurarilor bistriţeni şi datate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea[147]. Printre acestea au fost menţionate cele de la bisericile din Unirea (Wallendorf) sau Cepari. Testamentul unui nobil din Şintereag, redactat în 1407, pomeneşte şi el, în acest context, un pahar, o cupă şi două potire[148]; V. Roth[149], menţionează, la rândul său, un potir de la Crainimăt, având o frumoasă reprezentare a unei capele gotice. Este posibil ca aceste potire să fi fost opera meşterilor aurari din Bistriţa unde meşteşugul aurăritului era înfloritor[150]. Din secolul al XV-lea sunt cunoscuţi chiar doi meşteri în oraş: un anume Blasiu din Bistriţa, care realizase un pacifical din argint şi un altul, aurarul Matei. Potirul bogat ornamentat, care valora în anul 1494 importanta sumă de 41 de florini şi 37 de dinari, este opera acestuia din urmă[151]. În legătură cu importanţa acestor activităţi în dezvoltarea vieţii urbane este semnificativă şi împrejurarea că, în primele decenii ale secolului al XV-lea, sunt amintiţi mai mulţi meşteşugari bogaţi printre juzii şi juraţii oraşului[152]. În 1443 este menţionat şi un jurat blănar, un anume Blasiu. Breasla blănarilor era, de altfel, una dintre cele mai puternice din Bistriţa: aveau o piaţă importantă pentru produsele lor, produse care erau intens solicitate de domnii şi boierii moldoveni. În acelaşi secol al XV-lea, spre finele lui, curelarii, croitorii, rotarii, aveau de apărat şi de întreţinut câte un turn în sistemul de fortificaţii al oraşului[153] (împreună cu porţiunea de zid aferentă). Meşteşugurile se vor manifesta ca o coordonată esenţială a vieţii economice a oraşului, alături de comerţul înfloritor. La un moment dat, la Bistriţa negoţul s-a dezvoltat însă chiar mai rapid decât meşteşugurile: faptul că între 1403 şi 1526 sunt atestaţi, între juzii şi juraţii oraşului, şi negustori de animale,[154] e sugestiv pentru importanţa acestui tip de comerţ în condiţiile în care accesul de la Bistriţa spre Moldova se făcea atunci pe drumuri greu sau imposibil de

străbătut cu care. Negustorii bistriţeni duceau în Moldova şi mărfuri de import aduse din oraşe germane sau ungureşti, uşor transportabile (stofe etc.).

În evoluţia urbanistică a Bistriţei medievale, în aspectul edilitar al oraşului, o mare importanţă a avut-o, cu certitudine, şi prezenţa unor buni meşteri pietrari : literatura de specialitate vorbeşte chiar de existenţa aici, a unui adevărat centru de meşteri care a jucat un rol însemnat în nord-estul, în centrul Transilvaniei şi nu numai, până în secolul al XVII-lea. S-a remarcat, de pildă, calitatea lucrărilor de pietrărie-ancadramente, profilaturi, sculpturi, la bisericile gotice târzii, construite la sfârşitul veacului al XV-lea[155]. Gruparea meşterilor bistriţeni pare să fi fost o adevărată şcoală. Cu certitudine faima ei a depăşit graniţele propriei lor regiuni, pietrarii bistriţeni fiind, de pildă, mult solicitaţi în Moldova. Elementele gotice de acolo au putut fi atribuite acestora, chiar în condiţiile în care ele au fost asimilate de stilul moldovenesc, el însuşi unic în originalitatea sa[156]. Meşteri veniţi de la Bistriţa, care vor lucra în Moldova veacului al XVI-lea, vor valorifica fermentul indus de intensa activitate constructivă din oraşul lor în ultimele decenii ale secolului al XV-lea. Maniera în care au influenţat arhitectura acestei zone e un capitol impresionant al activităţii lor[157].

Aspectul edilitar al Bistriţei medievale, dezvoltarea ţesutului ei urban era legată de puterea ei economică, de profilul activităţilor productive sau de comerţ şi, bineînţeles, de existenţa unei categorii de comanditari care să susţină activitatea constructivă. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, se poate vorbi de un patriciat la Bistriţa, patriciat care, de altfel, nu a avut o structură unitară pe tot parcursul Evului Mediu, transformându-se în funcţie de dezvoltarea economică a localităţii. Greavii au alcătuit prima categorie puternică economic, fiind proprietarii unor importante bunuri imobile, atât în oraş cât şi în împrejurimi. La sfârşitul acelui veac însă, ei renunţă la simpla exploatare a proprietăţilor funciare, plasându-şi tot mai mult veniturile în activităţi cu caracter orăşenesc: comerţ, minerit, meşteşuguri[158]. Deţinând întinse posesiuni, terenuri construibile, pământuri agricole, greavii erau beneficiarii unor privilegii legate de cârciumărit, morărit sau minerit având în aceste condiţii şi un rol important în administraţie, fisc, aparatul judecătoresc sau militar; din această categorie, de pildă, se alegeau juzii localităţii, funcţie transmisă ulterior ereditar[159]. Ei erau deci „cives" în virtutea statutului orăşenesc medieval bazat pe principiul proprietăţii imobile.

Bistriţeni la 1622, reprezentaţi pe o piatră funerară (Muzeul Bisericii Evanghelice Bistriţa)

STRUCTURA TRAMEI STRADALE MEDIEVALE ŞI ÎNCEPUTURILE ORAŞULUI

Vechi cartiere şi străzi în oraşul medieval

În ţesutul său urban, Bistriţa a păstrat trama stradală medievală şi chiar structura parcelarului, până târziu, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul Braşovului, Sibiului sau Sighişoarei. O imagine fragmentară, dar creionată în coordonate esenţiale de actele vremii, arată că Bistriţa avea, spre sfârşitul veacului al XIII-lea, aspectul unei aşezări care începea să se îndrepte treptat spre viaţa citadină. Câteva acte menţionează, de pildă, construcţii importante la acea vreme, într-un peisaj care va deveni treptat urban. Pentru a contura profilul localităţii la acea dată, aceste surse trebuie întregite cu izvoare cartografice, cu investigaţii arheologice dar şi cu observaţii atente asupra structurii interioare a perimetrului vechiului burg medieval. Toate demersurile întreprinse în acest sens au sugerat că, la sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea, nucleul tramei stradale la Bistriţa era deja conturat[160]. Atestarea documentară a două mănăstiri, una franciscană, în 1268, şi cealaltă dominicană, în 1309, precum şi a unui *Hosiptal,* în 1295, imobile situate la marginea zonei atunci construite, sugerează importanţa localităţii la acea dată. La începutul secolului al XIV-lea, existau, la Bistriţa, circa 200 de parcele[161]: era o localitate destul de mare pentru acea perioadă. Zonele în care au fost amplasate aceste construcţii, cunoscute cu certitudine, pot indica de fapt chiar limitele aproximative ale suprafeţei construite, ocupate aşadar de oraş, la începutul veacului al XIV-lea. În mare, aceeaşi suprafaţă va fi înconjurată cu zidul de incintă, element esenţial al sistemului de fortificaţii ce se va structura la sfârşitul secolului al XV-lea.

Dezvoltarea ulterioară a desăvârşit înfăţişarea burgului medieval, aşa cum va fi ea schiţată în vechiul plan de la 1750 dar alcătuirea iniţială, structurată ca o planimetrie cu specificul şi personalitatea ei (tramă stradală etc..), se regăseşte şi astăzi în ţesutul urban care e centrul istoric al oraşului. Încercarea de a schiţa evoluţia urbană a Bistriţei în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea este un demers dificil din cauză că informaţiile sunt nu foarte bogate în acest stadiu al cercetării, mai ales în absenţa unor foarte consistente investigaţii arheologice. Observaţii atente asupra structurii urbane, aşa cum ea s-a păstrat, au permis însă formularea unor ipoteze cu privire la începuturile şi dezvoltarea urbanistică a localităţii[162]. Astfel, o importanţă aparte în discuţia despre dezvoltarea habitatului citadin la Bistriţa în Evul Mediu îl are problema evoluţiei parcelarului, acesta fiind, în fond, una dintre componentele cele mai importante ale unui ţesut urban. Forma şi modul de ocupare a parcelelor, evoluţia acestora, contribuie esenţial la conturarea notei specifice a ambientului oraşului, la cristalizarea personalităţii lui. Dinamica dezvoltării acestuia e dată, în cele din urmă, chiar de creşterea numărului parcelelor. Numărul acestora va avea, în Evul Mediu, o curbă ascendentă: de la 45, în 1200, la 200, în 1300; de la 420, în 1350, la 810 către mijlocul secolului al XVI-lea[163]. În strânsă corelaţie cu creşterea demografică, se amplifică şi ritmul construcţiilor, astfel că, de la 490 în 1400, numărul parcelelor construite a crescut, în 1450, la 500, iar în 1500 existau deja 580[164]. În evoluţia demografică a oraşului se produce un adevărat salt în anii 1461-1475, când sporul populaţiei a fost de peste 50%, Bistriţa având atunci cca. 4000 de locuitori[165]; în 1550 erau deja 810 parcele construite.

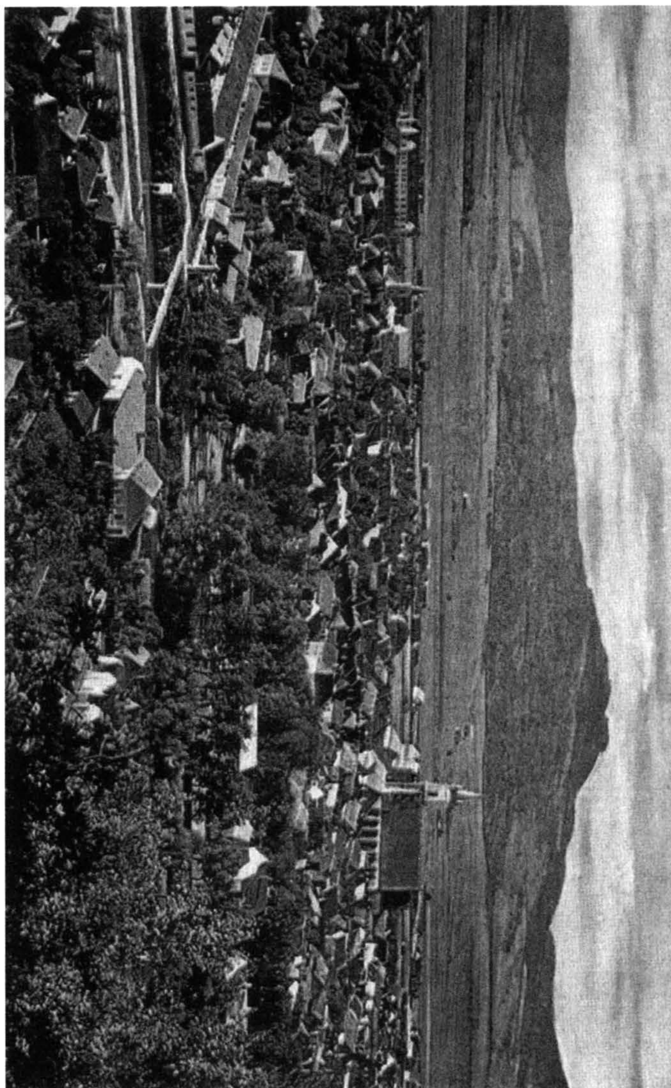
În modul de parcelare, de structurare a străzilor s-a simţit şi influenţa profilului activităţilor economice din oraş. De exemplu, prezenţa timpurie la Bistriţa a unui număr relativ mare de negustori a avut ca rezultat împre-

Panoramă, imagine de arhivă, 1906.
(B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Imagine de arhivă; a circulat în perioada interbelică.
(B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Panoramă, imagini de arhivă. (B.C.U. „Lucian Blaga”, Cluj, colecţii speciale); au circulat în perioada interbelică (1925)

jurarea că biserica parohială din Piaţa Centrală se numără printre puţinele biserici transilvane, catolice iniţial, care au purtat hramul Sfântului Nicolae. Ele au aparţinut de regulă unor aşezări de comercianţi, astfel încât, împrejurarea pare a ilustra vocaţia comercială a oraşului chiar de la începuturile sale. Cu acest lucru este, probabil, în legătură şi lărgimea neobişnuită a uneia dintre străzile importante ale perimetrului istoric, vechea stradă a Lemnelor (azi Liviu Rebreanu)[166].

În ceea ce priveşte evoluţia oraşului şi structurarea nucleului vechilor sale străzi, s-au putut formula câteva ipoteze întemeiate pe observaţii minuţioase asupra parcelelor construite în perimetrul istoric. În partea de sud a acestuia a existat, se pare, o primă aşezare timpurie. Au fost iniţial în acea zonă 5 locuinţe izolate, cu plan aproape pătrat, pentru ca ulterior, numărul lor să crească. Nu avem informaţii cu privire la o mai strânsă datare a locuinţelor amintite; mai mult, se face precizarea că evoluţia acestei aşezări timpurii nu s-a putut urmări în planimetria ulterioară a oraşului. Zona în cauză s-a contopit, în secolul al XIII-lea, cu cea locuită atunci de saşi[167].

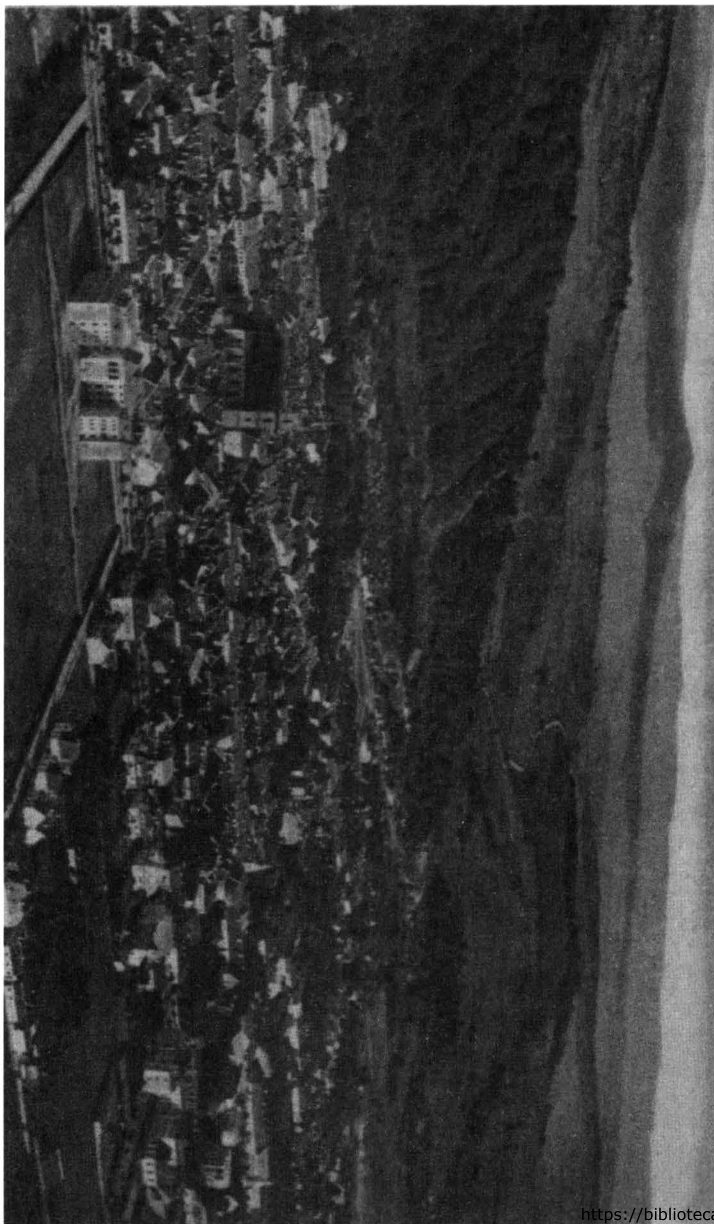
În dezvoltarea ţesutului urban de-a lungul acelor veacuri, o notă caracteristică, sesizabilă la o privire atentă, a fost evoluţia de la parcelarea neomogenă la o parcelare compactă, fără spaţii libere între loturi. În general, evoluţia parcelarului a urmat o linie asemănătoare cu aceea a Sibiului, Braşovului sau Mediaşului: la început acesta a fost destul de neomogen, apoi s-au structurat străzi având dispuse parcele pe ambele părţi şi s-au ridicat cvartale în jurul zonelor construite deja. Piaţa Centrală (Marktplatz) a fost locul cel mai important în ţesutul urban şi, pornind de aici, s-a structurat şi închegat de fapt întreaga tramă stradală medievală a oraşului. Ea s-a dezvoltat pe axa sud-vest – nord-est, aşadar la apus şi răsărit de biserica parohială, adăugându-se treptat noi parcele, în continuarea

fronturilor de sud şi nord ale Pieţii Centrale. În zona parcelată de „oaspeţi", un cvartal foarte vechi se afla la nord-vest de Piaţa Centrală[168]. Era delimitat de frontul de nord al pieţii, de actuala stradă Lupeni (Elisabethgasse), de strada Spiru Haret (Fleischertürdurchgang) şi de actuala stradă Simion Bărnuţiu (Goldschmiedgasschen). Este astăzi ocupat în parte de Şirul Sugălete. Chiar densitatea parcelelor, orientarea lor spre sud, sunt elemente ce sugerează vechimea acestui cvartal. El poate fi socotit cel mai vechi construit şi prin urmare, cel dintâi front închegat al oraşului medieval, după mijlocul secolului al XII-lea. În ceea ce priveşte cvartalul situat în zona se sud-est a Pieţii Centrale (cu frontul ei de sud) , începuturile acestuia a fost datate ipotetic la sfârşitul secolului al XII-lea.[169] La începutul secolului al XIII-lea însă aceste prime două vechi cvartale se extind, prelungindu-se spre vest şi est.

În prima jumătate a veacului următor se construieşte în zona actualelor străzi Liviu Rebreanu, V. Alecsandri, Albert Berger şi Piaţa Mică (Kleine Ring). Ulterior, după mijlocul secolului al XIII-lea, s-au dezvoltat şi alte fronturi compacte, amenajându-se mai întâi spaţiul dinspre latura de nord a Pieţii Centrale, pe actuala stradă Gheorghe Şincai. Concomitent, s-a prelungit şi un front al actualei străzi N. Titulescu, construindu-se şi în zona străzii G. Coşbuc. A urmat apoi un front spre sud-estul actualei străzi L.Rebreanu la capătul căreia s-au amenajat acum o serie de proprietăţi[170]. În ceea ce priveşte zona dintre acest din urmă front şi cel din nord-vestul oraşului (deja construit), ea a fost parcelată succesiv, începându-se de la marginea localităţii spre centru[171]. Această amenajare datează probabil abia de la sfârşitul secolului al XIII-lea. O parcelare mai târzie se poate atribui şi spaţiului situat la sud-est de Piaţa Mică, spre râu[172]. Tot într-o perioadă ulterioară realizării primelor fronturi închegate (adică sfârşitul secolului al XIII-lea), s-a parcelat probabil şi spaţiul cuprins

Bistriţa, 1916. Vedere aeriană cu imaginea tramei stradale (colecţia Vermeşan)

La început de secol XX. Panoramă. (colecția Vermeșan)

între actualele străzi L. Rebreanu şi Dornei, considerându-se logică continuarea mai întâi a construcţiilor în dreptul celor deja existente[173]. De altfel, o serie de loturi de pe latura de est a Pieţii Centrale sunt orientate spre strada L. Rebreanu, ceea ce poate conduce la ideea importanţei acesteia din urmă ca loc în structura urbană a oraşului. În cvartalele centrale nu se respectă întocmai planimetria din zonele marginale. Astfel, avându-se în vedere structura loturilor şi lipsa unei pieţe mari în jurul bisericii parohiale (cum este de pildă cazul Sebeşului), la Bistriţa, parcelarea s-a desfăşurat probabil în spaţiul central şi de la marginea localităţii spre acesta, adică în limitele unui centru deja fixat şi nu invers. Chiar lăţimea sporită a parcelelor dinspre marginea oraşului vechi e un fenomen ce devine explicabil în acest context. În ideea de a contura şi mai precis această evoluţie, se poate adăuga şi faptul că la Bistriţa, ca şi la Sibiu, Sebeş, Braşov sau Mediaş, îndesirile s-au realizat prin divizarea parcelelor iniţiale, creându-se în felul acesta, de-a lungul străzilor secundare, proprietăţi noi.[174]

Bistriţa medievală s-a structurat de timpuriu într-un ţesut care cunoaşte în Evul Mediu o intensă viaţă urbană. Direcţiile dezvoltării sale au pornit aşadar din zona actualei Pieţe Centrale. Cum s-a structurat însă aceasta? Sunt observaţii care au dus la concluzia că, prin dezvoltarea laterală a cvartalului situat în nord-vestul viitoarei pieţe, precum şi a frontului construit în sud-vestul ei, a apărut în cursul secolelor al XII-lea şi al XIII-lea un spaţiu intravilan de forma unei străzi largi. Avea la un moment dat o lungime de 550 de metri, şi, în aceste condiţii, s-a construit, în sud-vestul acestei „pajişti", un front perpendicular pe axa spaţiului liber, la fel ca în cazul Sibiului. S-a parcelat şi zona de nord-est a acestui spaţiu, păstrându-se două artere: actualele străzi Dornei şi Liviu Rebreanu. Cea din urmă s-a structurat cu o lăţime neobişnuit de mare,

constituindu-se ca un element dominant în compoziţia urbană a oraşului[175].

Pentru cunoaşterea structurii urbane a Bistriţei medievale, socotelile alodiale ale oraşului sunt sursă de informaţii de o importanţă cu totul aparte. Registrele de socoteli ale oraşului, întocmite în anii 1461 şi 1462[176], sunt cele mai vechi registre de socoteli complete ale unui oraş transilvan care încă se mai păstrează[177]. Din punct de vedere fiscal, oraşul era împărţit în patru cartiere, străbătute fiecare de una din străzile principale ale burgului medieval. Primul cartier cuprindea vechea stradă Ungargasse (actuala stradă N.Titulescu), cu străzile aferente (ale Băieşilor şi Mănăstirii), fiind despărţit de cartierul al II-lea prin Strada Nouă (Untere Neugasse, actuala stradă George Coşbuc) şi de cartierul IV prin strada Poştei şi Piaţa Mică (Kleiner Ring). O limită a primului cartier era prin urmare strada Postgasschen (actuala stradă Vasile Naşcu). Cartierul al II-lea era străbătut de strada Spitalului (Spitalgasse, actuala stradă Gh. Şincai) şi se întindea de la Strada Nouă (actuala G.Coşbuc) până la cea a măcelarilor (Fleischertür Dürchgang, actuala stradă Spiru Haret). Al treilea cartier, cu strada principală a Trăistarilor (Beuetlergasse, actuala stradă a Dornei), cuprindea într-o primă fază şi latura nordică a străzii Lemnelor (Holtzgasse, actuala stradă Liviu Rebreanu) care, apoi, în registrul de socoteli din 1520, aparţine ultimului cartier. Acesta din urmă, al IV-lea cartier, era străbătut de Reusgasse şi de strada Fântânii. Toate cartierele cuprindeau atât o latură din piaţă (Korn Markt, actuala Piaţă Centrală), cât şi suburbiile care nu erau despărţite administrativ şi fiscal de oraş. Locuitorii suburbiilor nu aveau un statut aparte înainte de 1465, când începe construirea zidurilor oraşului. Suburbia superioară (Obere Vorstadt) aparţinea cartierului IV în timp ce Suburbia inferioară (Untere Vorstadt, Niederwalendorf), aparţinea cartierului I (continuarea străzii Ungargasse) şi cartierului II, partea numită

Piaţa Centrală, sec. al XIX-lea, după Otto Dahinten

O veche imagine a Străzii Spitalului, după demolarea Porţii cu acelaşi nume

Secolul al XIX-lea. Strada Lemnelor cu vechea Poartă a Lemnelor (după Otto Dahinten)

Secolul al XIX-lea. Kornmarkt, azi Piaţa Centrală (după Otto Dahinten)

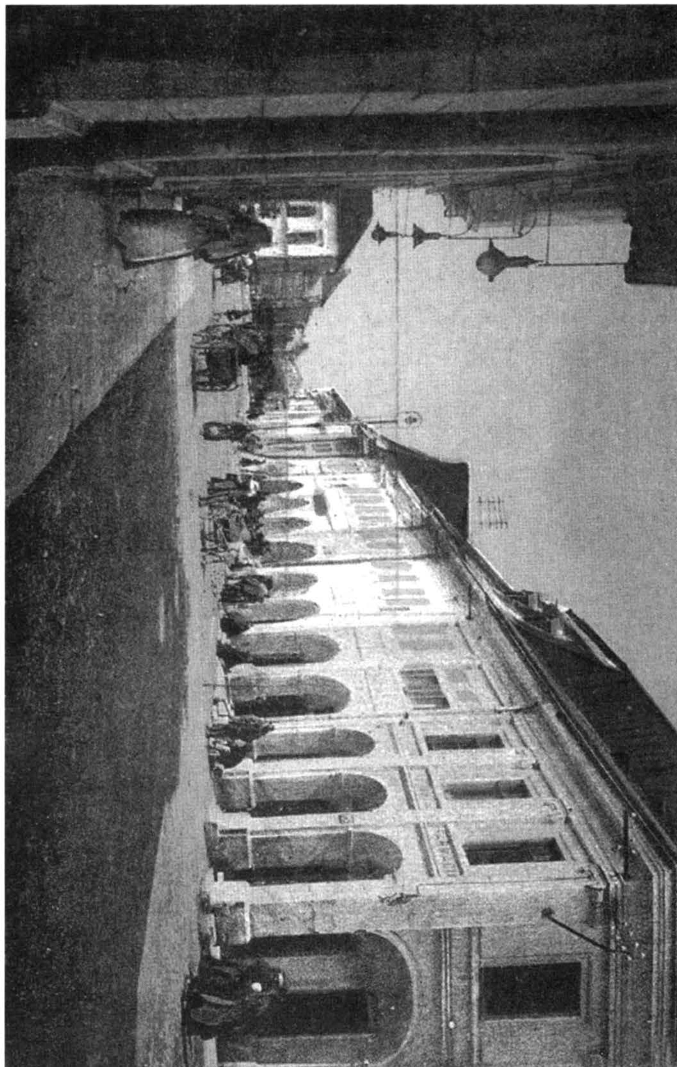
Strogass. Registrele de socoteli nu consemnează separat Piaţa Centrală. Cele patru laturi ale ei aparţineau fiecare câte unuia din cele patru cartiere[178].

Cu cât ne apropiem dinspre suburbii de centrul oraşului, dările cresc simţitor, fiind mari şi foarte mari în zona centrală a pieţii şi a primelor case de pe cele patru străzi principale. Pe o suprafaţă ce cuprindea aproximativ o pătrime din oraş, se aflau loturile celor 35 proprietari aşezaţi în piaţa oraşului, iar pe cele patru străzi principale alte 180 de loturi. Pe străzile secundare se aflau circa 250 de parcele[179]. Analizând aceste date şi cuantumul dărilor plătite de locuitori pe cartiere, se poate urmări chiar structura social-economică a populaţiei: piaţa era locuită de patriciatul oraşului, străzile principale erau locuite de meşteşugari şi negustori cu avere mare sau medie. Arterele secundare erau locuite de persoane cu o condiţie mai modestă. Acestea erau chiar specializate în anumite meserii: străzile măcelarilor, băieşilor, tăbăcarilor, blănarilor sau pielarilor, aceştia din urmă însă având nevoie, pentru a-şi exercita meseria, de apa adusă printr-un canal din râul Bistriţa[180].

Sursele topografice şi înfăţişarea de azi a oraşului vechi arată că el a păstrat mult din parcelarul medieval, conservând vechea tramă stradală, străzile cu traseul lor, pasajele care facilitau accesul rapid spre zidurile oraşului şi mult din atmosfera unui burg medieval. Această structură conferă Bistriţei o personalitate aparte, un ambient special care constituie în fond, prin el însuşi, o valoare în patrimoniul construit al oraşului vechi. La rândul lor, multe monumente istorice, câteva foarte importante în peisajul urban medieval transilvan, ne oferă imaginea unei vechi aşezări citadine înfloritoare.

Lista numelor străzilor vechi în oraşul medieval se regăseşte în literatura de specialitate[181], fiind sugestivă chiar pentru ceea ce a fost Bistriţa cândva.

Din primul registru de socoteli păstrat al Bistriţei, 1462
(D.J.A.N. Cluj, Fond P.O.B.)

Sugălete în primii ani ai secolului XX. (B.C.U. „L. Blaga”, Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Incendii şi asedii în Evul Mediu

Trecerea timpului şi împrejurările uneori nefavorabile au făcut să şi dispară vechi construcţii dar, cu efort şi stăruinţă, oraşul a renăscut de multe ori din propria-i cenuşă, înnoindu-se de fiecare dată. Incendiile şi asediile au fost cele mai pustiitoare.

Unul dintre primele a fost *incendiul din 1457*. Acesta se leagă de împrejurările dramatice prin care a trecut oraşul după moartea lui Ioan de Hunedoara. „Când unchiul lui Huniade, Mihail Szilagyi… a primit comitatul ereditar al Bistriţei, soarta oraşului a fost pecetluită. Din zi în zi, totul mergea tot mai rău“[182]. Abuzurile castelanilor, care “erau brutali şi necruţători“, i-au determinat pe bistriţeni să se revolte. După ce toate breslele au fost chemate sub arme, orăşenii şi-au făcut punţi peste şanţurile cetăţii din Dealul Târgului şi au atacat-o. În timpul asaltului însă, când „amiaza se apropia... se auzi înspăimântător semnalul de alarmă din turnul bisericii. Foc! Foc! Arde oraşul. Castelanii, chiar la începutul atacului, văzând pericolul, au trimis solii lor la Szilagyi cerând ajutor... Acesta, sprijinindu-i, pătrunsese cu mercenari în oraş şi-i dădu foc... Stratagema a reuşit... Oraşul cu numeroasele sale acoperişuri de şindrilă ardea în multe puncte...“. După acest incendiu, devastator în condiţiile în care multe case erau de lemn, oraşul si-a schimbat înfăţişarea: atunci, în ultimele decenii ale secolului al XV-lea, au apărut tot mai multe construcţii de zid, unele cu etaj, case ale unor meşteri şi negustori bogaţi. Aspectul edilitar al Bistriţei a evoluat apoi, pe măsură ce oraşul devenea mai puternic.

Nu numai flăcările, dar şi asediile au avut efecte devastatoare: exemplul cel mai concludent pentru Bistriţa medievală este fără îndoială *asediul la care a fost supus oraşul în lungul război cu Gheorghe Basta, în 1601*[183]. În vreme ce trupele generalului Basta prădau şi ardeau Transilvania, iar Mihai Viteazul

era ucis la Turda, bistriţenii încercaseră să cumpere liniştea oraşului. Dar, în mijlocul conflictului dintre Sigismund Bathory (apărut pe neaşteptate în Ardeal) şi Basta, acesta din urmă, la sfârşitul lunii ianuarie a anului 1602, se apropie de Bistriţa cu intenţia de a o asedia, pârjolind cumplit tot ţinutul. Oraşul se pregătea pentru o împotrivire energică. La începutul lui februarie, trupele lui Basta atinseseră suburbiile Bistriţei, arse de orăşeni pentru a împiedica întărirea inamicului în acea zonă. Cu aceasta, a început un lung şi greu asediu. Lovind cu tunurile coborâte de pe dealul Schifferberg, Basta a reuşit să facă o breşă în zidul de piatră al oraşului, dar bistriţenii s-au apărat cu înverşunare. În cele din urmă, asediul, incendiile, bombardamentele şi ciuma au lăsat în oraş un peisaj dezolant la retragerea trupelor generalului.

Incendiul din 1680[184]. În ziua de 5 iunie a acelui an, oraşul a fost devastat de un incendiu care a distrus aproape o treime din el. Focul, luând proporţii în condiţiile unui vânt puternic, a cuprins străzi şi uliţe, printre care partea de sus a Uliţei Noi (Neuegasse) şi Reusgasse, zona micului zid de centură. S-a întins spre piaţă, cuprinzând curţile şi casele până aproape de centru. La fel şi Uliţa Broaştelor, în spatele zidului. Uliţa Mănăstirii şi chiar mănăstirea însăşi, cu frumoasele ei săli şi încăperi, acoperişurile de ţiglă precum şi cele două propugnacole şi muniţiile existente acolo, toate au ars. Pe deasupra, a explodat şi pulberea existentă în turnuleţul din Uliţa Broaştelor. În 1681, registrele de socoteli au consemnat o serie de cheltuieli pentru repararea pagubelor provocate de incendiu, inclusiv a mănăstirii. În aceste cheltuieli erau incluse şi cele necesare pentru repararea zidului cetăţii şi acoperirea lui cu şindrilă, oraşul neputând face efortul de a-l acoperi din nou cu ţiglă.

Incendiul din 21 aprilie 1758.[185] O altă întâmplare nefericită s-a petrecut în primăvara anului 1758. „Magistratul oraşului Bistriţa, în număr complet, dezbate asupra măsurilor grabnice de luat după îngrozitorul foc care a bântuit

Piaţa Centrală, începutul secolului al XX-lea (B.C.U. „Lucian Blaga", colecţii speciale)

Piaţa Centrală şi vechea stradă a Spitalului, 1917 (B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Piaţa Centrală, perioada interbelică
(B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj, colecţii speciale)

Piaţa Centrală, începutul secolului XX
(B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

în oraş... Au ars 143 de case cu dependinţe, şi anume o parte din Uliţa Nouă (Niedere Neue Gasse), o parte din latura stângă a Uliţei Spitalului (Spital Gasse), întreaga latură dreaptă a uliţei Spitalului până dincolo de Sugălete..., o parte din Uliţa Punganilor (Beuetlergasse), în întregime Uliţa Elisabeta şi cetatea (Elisabeth und Burgasse). Au mai ars şi Biserica Piariştilor, locuinţele stareţului şi călugărilor, precum şi spitalul. Magistratul hotărăşte să se facă toate demersurile şi preparativele pentru reclădirea oraşului şi *să se interzică construcţiile de lemn*. Scurt timp după aceea şi în satul săsesc Dumitra 31 de case au fost nimicite de foc iscat de trăznet[186]. În ciuda acestui adevărat dezastru, în oraş apar noi construcţii. Pentru a înlocui clădiri mistuite de incendiu, în 1787, împăratul Iosif al II-lea a clădit o biserică catolică, pe vechea stradă a Spitalului (azi Gh. Şincai), cel mai important monument baroc al oraşului.

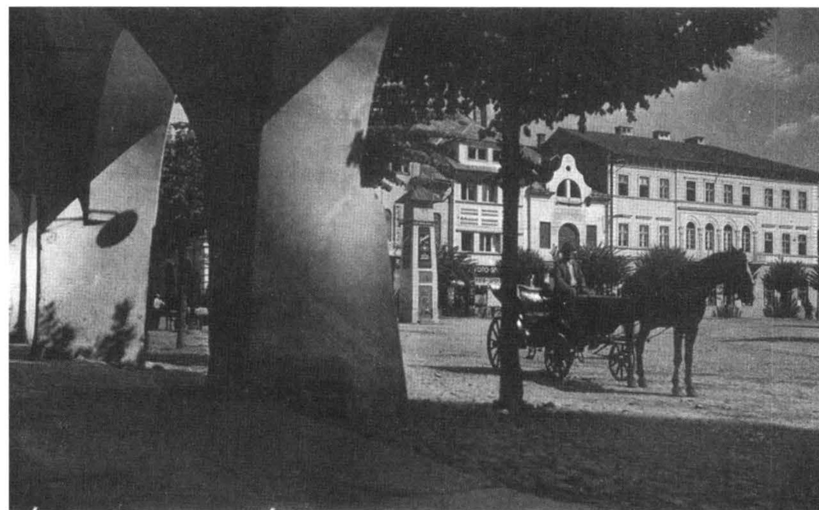
Secolul al XIX-lea este şi el martorul unor astfel de dezastre. *Incendiul din 1857* a fost unul dintre cele mai devastatoare[187]. „În casa arămierului Berger din strada Lemnelor, în aceeaşi casă ca şi în anul 1836, se aprinde grajdul la orele 10 seara. Datorită vântului care bătea dinspre nord-est, foarte curând mai multe case au fost cuprinse de flăcări, în timp de o oră incendiul întinzându-se şi spre strada Spitalului, uliţa Ungurească, Neuegasse şi suburbiile de jos. Chiar şi vechile turnuri de deasupra Porţii Ungureşti şi a Porţii Spitalului au luat foc. Biserica şi turnul ei ardeau. Acoperişul bisericii a ars, focul fiind apoi stins, dar turnul a căzut pradă flăcărilor. Clopotul mare a mai bătut ceasul la miezul nopţii apoi încet s-a topit în căldura infernală, clopotul mijlociu s-a prăbuşit de pe schela arsă şi s-a spart în mii de bucăţi. Clopotul cel mic a căzut pe scările de piatră, el singur scăpând ca prin minune neatins. 148 de case cu acareturile lor şi mai multe instituţii publice au ars".

Primele case de piatră

În primele etape ale dezvoltării oraşului medieval, cele mai multe case erau din lemn. Mărturie a începuturilor în lemn ale construcţiilor civile din perimetrul istoric, sunt o serie de vestigii arheologice importante pentru cunoaşterea evoluţiei aspectului edilitar al localităţii în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea. Chiar la începutul veacului următor, al XV-lea, marea majoritate a clădirilor erau tot din lemn. De zona centrală a oraşului se leagă însă unele dintre cele mai vechi informaţii documentare privitoare la casele de piatră, case care încep să apară modificând treptat peisajul urban al burgului medieval. Primele sunt atestate documentar la începutul secolului al XV-lea. O astfel de clădire e amintită în centrul oraşului în anul 1403[188]. Documentul care o menţionează confirmă că, la 12 aprilie 1403, familia Kretschmer (Petrus Creczmer jude al oraşului), a cumpărat pentru suma de 1000 de guldeni o casă lângă salcâmul de pe drumul pietruit ce ducea de la Piaţa Centrală spre biserica mănăstirii franciscane: *„circa aciem in via lapidea sicut de foro transitur ad beatam Virginem ad sinistram silicem partem"*. Unde era acea casă? Părerile sunt împărţite. Albert Berger considera că locul ei era între Beutlergasse şi Fleischergasse. Sunt însă şi indicii care o plasează pe locul fostei Case de economii districtuale din Bistriţa[189]. Documentul amintit face precizarea că imobilul în cauză se afla pe o stradă pietruită. Şi, pentru că atunci circulaţia era deja mai intensă pe strada Lemnelor, e mai greu de acceptat că Beutlergasse era deja, la acea dată, pietruită. Aceasta din urmă se afla într-o poziţie mai puţin favorabilă, iar lăţimea considerabilă a Străzii Lemnelor pare a susţine ideea că era mai importantă şi, în consecinţă, e posibil să fi fost, la acea dată, pietruită[190]. De altfel, în zona străzii Beutlergasse, chiar mult mai târziu, în 1572, este menţionată, într-un protocol al comunităţii, o mlaştină care exista încă şi care a fost secată la sfârşitul acelui an. Proprietarul casei în discuţie, Iakob Kreczmer, e amintit în al doilea cvartal de locuinţe cu un imobil situat în

Piaţa Centrală, 1913 (B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

Piaţa Centrală la început de secol XX (colecţia Vermeşan)

Piaţa Centrală, 1904 (colecţia Vermeşan)

La început de secol (colecţia Vermeşan)

Piaţa Centrală, plătind un impozit de 6 unităţi[191]. În felul acesta, identitatea clădirii poate fi urmărită pentru că îi sunt menţionaţi şi vecinii. La 1850, ea se afla în proprietatea oraşului şi tot atunci i se hotăra demolarea, pentru a se putea ridica pe locul acestei vechi construcţii casa comandantului militar. Intenţia magistraţilor nu s-a materializat, iar în 1855 locul este vândut lui Michael Traugott Broser. Casa pare să fi fost însă demolată încă înainte de 1850, deoarece într-o acuarelă din acel an se poate observa locul gol, cu moloz, vechea construcţie nefiind figurată. Clădirea a fost identificată însă pe un desen destul de imperfect, datat 1850, pe locul unde se va afla mai târziu tribunalul. La parter, aproape de colţul cu strada Lemnelor, clădirea avea o poartă carosabilă şi gang, două uşi care duceau probabil la magazii, precum şi două magazine. La primul etaj se puteau observa şase ferestre spre Piaţa Centrală. Se pare că această casă era alcătuită, de fapt, din două construcţii diferite. Preţul ei, foarte mare, susţine de asemenea această ipoteză: 1000 de guldeni. Pentru 500 de guldeni, 130 de ani mai târziu, casa lui Andreas Beuchel, cunoscută sub numele de Casa Ion Zidarul, a fost vândută lui Crisian Pomarius, deci cu jumătate din preţul casei Kretschmer. Comparaţia e sugestivă[192].

Tot la începutul secolului al XV-lea, în 1408[193], sursele documentare menţionează şi o altă casă de piatră, de această dată proprietate a lui Ioan Khestius (Kesthius). Despre el se ştie că provenea dintr-o familie de meşteşugari bogaţi, având importante proprietăţi imobiliare: casa de piatră amintită, o moară în hotarul oraşului, pământ arabil, livezi, fânaţe. Cazul lui ilustrează cu prisosinţă poziţia economică a patriciatului bistriţean în vremea în care oraşul îşi dobândise deja libertăţile.

Cunoaştem şi o altă casă de piatră la Bistriţa, în această perioadă[194], atestată documentar în a doua jumătate a veacului al XV-lea, în vremea lui Ioan de Hunedoara: Casa Beche. Clădirea este dăruită *„...cum universis utilitatibus et pertinentiis..."* lui Michael Zekel şi Stephan de Hederfa *„...castellanorum castri nostri Bistriciensis"*. Această casă se afla aproape de Piaţa Centrală, pe Ungargasse. Ea era, de altfel, un bun al coroanei şi aparţinuse odinioară lui

Balthazar Klausenburger. Pe ancadramentul de piatră al uşii se afla inscripţia „B.C. 1342". În această casă locuiau juzii regali când se aflau la Bistriţa.

Planimetria tradiţională a vechilor case la Bistriţa

În ceea ce priveşte planul primelor construcţii civile de zid, el îşi are sorgintea în cel al caselor ţărăneşti. Evoluţia lui, în peisajul urban al oraşului, se poate urmări chiar din analiza patrimoniului construit ce se păstrează încă în oraşul vechi. Casa cumpărată în 1403 de Petrus Kretschmer avea desigur mai multe încăperi care s-au grupat probabil în jurul unei porţi carosabile, aflată în centrul frontului de la stradă al construcţiei. În aceeaşi manieră sunt construite şi casa actualei parohii evanghelice, precum şi casa din strada N. Titulescu nr. 9-11. Frontul la stradă al acestor clădiri ocupă în jur de 15 m., aproape dublu faţă de cel al majorităţii clădirilor ridicate mai târziu, în special în secolul al XVI-lea[195]. După ridicarea zidului de incintă al oraşului, lăţimea parcelelor a suferit şi mai mari constrângeri, astfel că, în această situaţie, clădirile s-au dezvoltat în adâncime, pe spaţii cu dimensiuni de 8-10 m. la frontul străzii, şi 40-50 m. în lungime. Poarta carosabilă nu a mai ocupat, prin urmare, un loc central în economia spaţiului parcelei: clădirile anexe sunt înşiruite numai pe o latură a acesteia, perpendiculară pe frontul străzii, cealaltă latură fiind destinată intrării carosabile[196]. S-a remarcat chiar că numărul parcelelor a rămas relativ constant o perioadă lungă de timp, nu au crescut de la sfârşitul secolului al XV-lea, când oraşul s-a înconjurat cu ziduri, până spre sfârşitul secolului al XIX-lea, decât de la 465 la 471[197]. Pe aceste parcele s-a desfăşurat, din Evul Mediu până în epoca modernă, o intensă activitate edilitară: vechile case au fost construite, reconstruite sau modificate.

Pe loturile de dimensiuni destul de modeste, înguste spre stradă, casa bürgerului ocupa integral frontul la stradă, folosind uneori chiar vechi fundaţii. Clădirea era compusă de regulă pe două trei travee, iar la parter, pe una din

Colţul de sud-est al Pieţei Centrale, 1910 (colecţia Vermeşan)

Piaţa Centrală. Imagine de arhivă (colecţia Vermeşan)

Str. Gh. Şincai, vechea Spitalgasse, 1932
(B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

Strada Titulescu, vechea str. Ungargasse
(B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

traveele laterale, se realiza poarta carosabilă spre curte, boltită de obicei[198]. Ulterior clădirile se dezvoltă în adâncime, pe un singur traiect, deci cu încăperile înşirate pe o singură latură a lotului ajungându-se la o formă în L a planului casei[199]. Cea mai veche casă păstrată şi construită pe această schemă în Transilvania este probabil cea a lui Toma Altemberger din Sibiu[200], ridicată la sfârşitul secolului al XV-lea. Reunită cu casa vecină, care aparţinea aceluiaşi proprietar, clădirea va deveni „Primăria Veche" a oraşului. Structura edificiului este încă gotică şi trebuie notat că, în aceeaşi perioadă, la Bistriţa se construiesc în mod similar case, pe latura de nord a Pieţii Centrale. În ultimele decenii ale secolului al XV-lea construcţiile de piatră şi cărămidă s-au înmulţit, mai ales după incendiul care a pustiit oraşul în 1457. De altfel numărul clădirilor reînnoite la sfârşitul acelui veac este foarte mare la Bistriţa iar şirul Sugălete conservă chiar case cu etaj, unele dintre ele datând din ultimele decenii ale secolului al XV-lea. Spaţiile limitate şi tot mai solicitate din interiorul zidurilor de incintă, care încep să se ridice după 1465, au impus, pe lângă anumite particularităţi în planul clădirilor, şi introducerea etajului. Soluţia aceasta îşi găseşte rezolvare la Bistriţa în jurul anului 1480[201]. Sala principală din faţada etajului este rezervată acum familiei proprietarului şi primirii oaspeţilor, în continuare urmând bucătăria şi dormitoarele. Etajul a determinat şi apariţia scărilor de acces care pleacă din curte în punctul de întâlnire al celor două laturi ale clădirii ce formează planul în „L". Parterul rămâne pentru activităţi meşteşugăreşti şi comerciale, pentru dependinţe şi angajaţi, putându-se extinde spre curte. Arcadele au putut şi ele soluţiona, în lipsa sau datorită insuficienţei intrărilor carosabile (cazul şirului Sugălete), problema spaţiilor acoperite pentru desfăşurarea comerţului, oferind în acelaşi timp şi avantajul unui câştig de spaţiu locuibil la etaj[202].

Aspectul faţadelor de la sfârşitul secolului al XV-lea nu este cunoscut datorită transformărilor suferite în timp de clădirile ridicate în acel veac dar este posibil ca el să fi fost marcat de ferestre cu deschidere dreptunghiulară asemănătoare celei de la parterul casei Petermann (din şirul Sugălete)[203].

Acoperişurile caselor în oraşul vechi

Un element specific, care a dominat aspectul Bistriţei gotice, pare să fi fost, datorită îngustimii parcelelor la stradă, şi forma acoperişurilor: în două ape, cu coama perpendiculară pe frontul străzii, încheiate la faţadă cu un pinion. Stampe vechi înfăţişează astfel de acoperişuri dominând oraşul. Veridicitatea acestor reprezentări, uneori convenţionale, nu poate fi tăgăduită, chiar dacă s-au sesizat şi stereotipii în realizarea lor. Şi descrieri mai târzii menţionează case cu etaj, cu faţade înguste şi fronton înalt. Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, aceste acoperişuri au fost înlocuite cu altele, având coama paralelă cu strada[204].

Străzi vechi în oraşul istoric

Marktplatz, Kornmarkt, azi Piaţa Centrală
Holtzgasse (Lemnelor),
azi Liviu Rebreanu
Spitalgasse (Spitalului), azi Gh. Şincai
Beutlergasse, azi str. Dornei
Ungargasse (Ungurească),
azi str. N.Titulescu
Rosßmarkt, azi Piaţa Unirii
Minoritengasse, azi str. Bistricioarei
Mauergasse, azi str. Ecaterina Teodoroiu
Brunnengasse (Fântânei),
azi str. Tudor Vladimirescu
Aleegasse (Promenadei), azi str. Parcului
Kleine Ring, azi Piaţa Mică
Untere Neugasse, azi str. G. Coşbuc
Obere Neugasse, azi str. V. Alecsandri
Klostergasse, azi str. Dogarilor
Pfaffenbrudergasse, azi str. Mihail Kogălniceanu
Reussgasse, azi str. Zorilor
Elisabethgasse, azi str. Lupeni
Fleischerhalle, azi Bulevardul Republicii
Burggasse, azi str. I.L.Caragiale
Mühlplatz, azi Piaţa Morii
Strohgasse (Str. Paielor), azi Str. Toamnei
Kasernegasse, azi str. Alba Iulia
Postgasse (Poştei), azi str. V. Naşcu
Fleichertürdürchgang
Goldschmiedtgässchen (Aurarilor), azi Gh. Bariţiu
Schneiderdamm (Croitorilor), azi M. Eminescu
Kürschnerdamm (Cojocarilor),
str. Zimbrului
Schmiededamm, azi str. Ursului
Nonnengasse (Călugăriţelor), azi Pasajul XI

Strada Lemnelor, azi Liviu Rebreanu
(B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

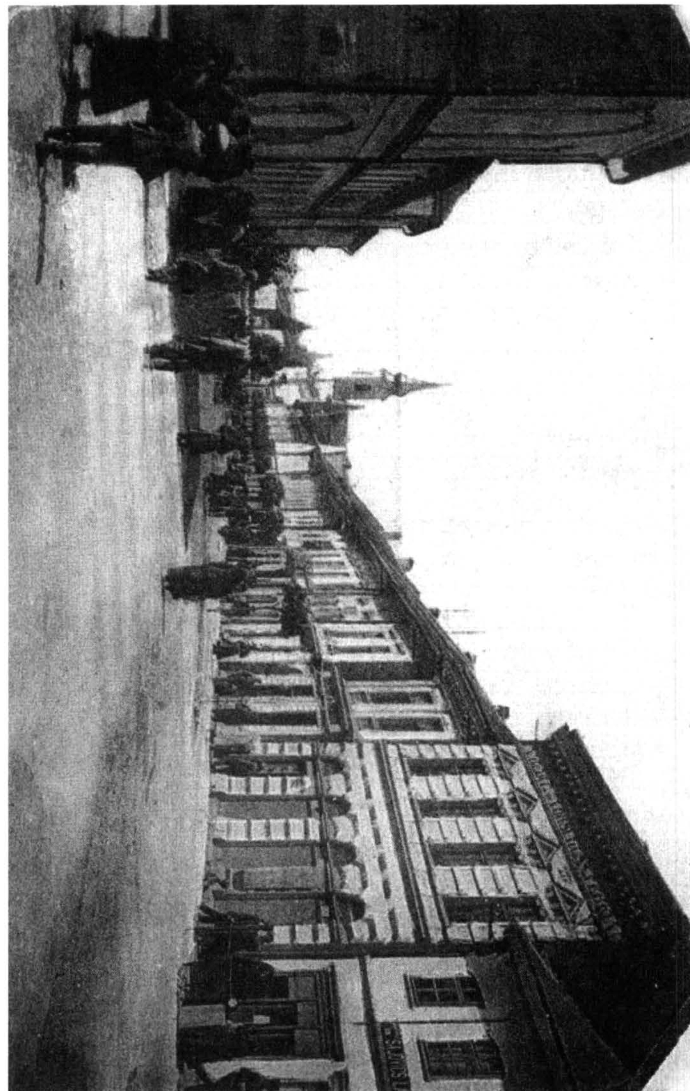
Strada Spitalului, data poştei 1912
(B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

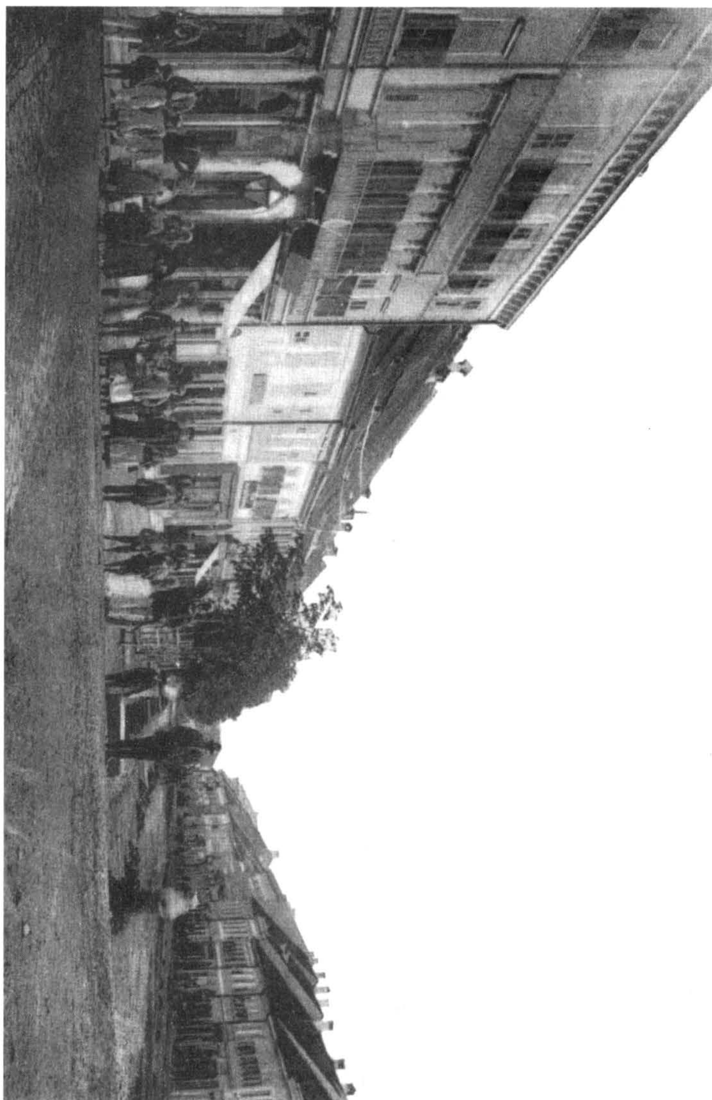
Beutlergasse (azi str. Dornei).

Biserica evanghelică, o vedere dinspre vechea stradă a Lemnelor, imagine de arhivă (B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

Strada Spitalului (azi Gh. Şincai) (B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

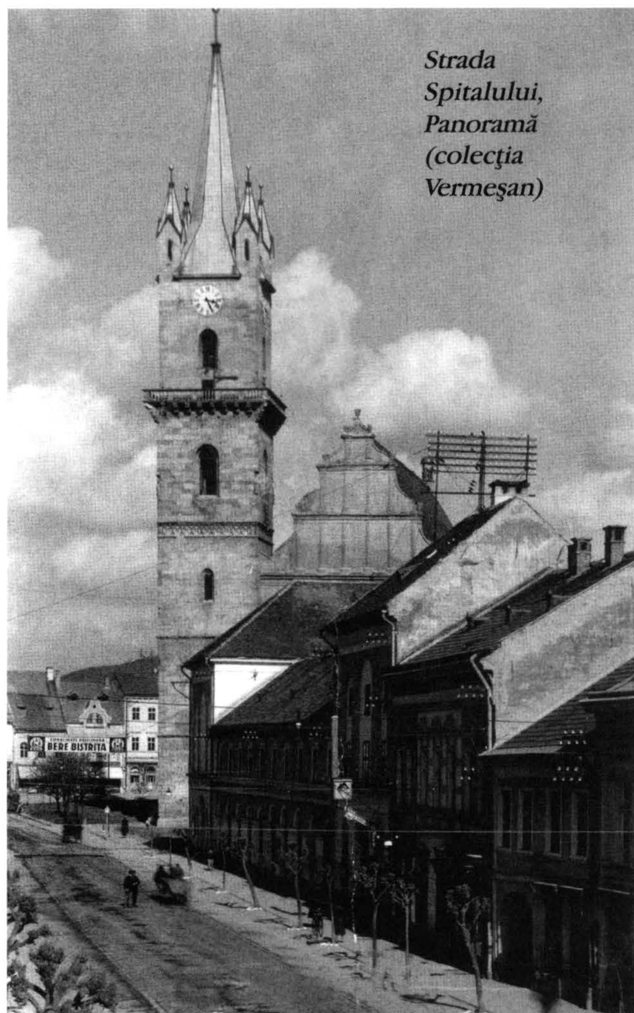
Strada Lemnelor, începutul secolului XX (B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

Strada Spitalului, începutul secolului XX

Strada Spitalului, 1906 (colecţia Vermeşan)

Strada Spitalului, Panoramă (colecţia Vermeşan)

Strada Spitalului, (B.C.U. „Lucian Blaga” Cluj, colecţii speciale)

Strada Spitalului, 1943 - ştampila poştei (B.C.U. „Lucian Blaga” Cluj, colecţii speciale)

Strada Spitalului în perioada interbelică (colecţia Vermeşan)

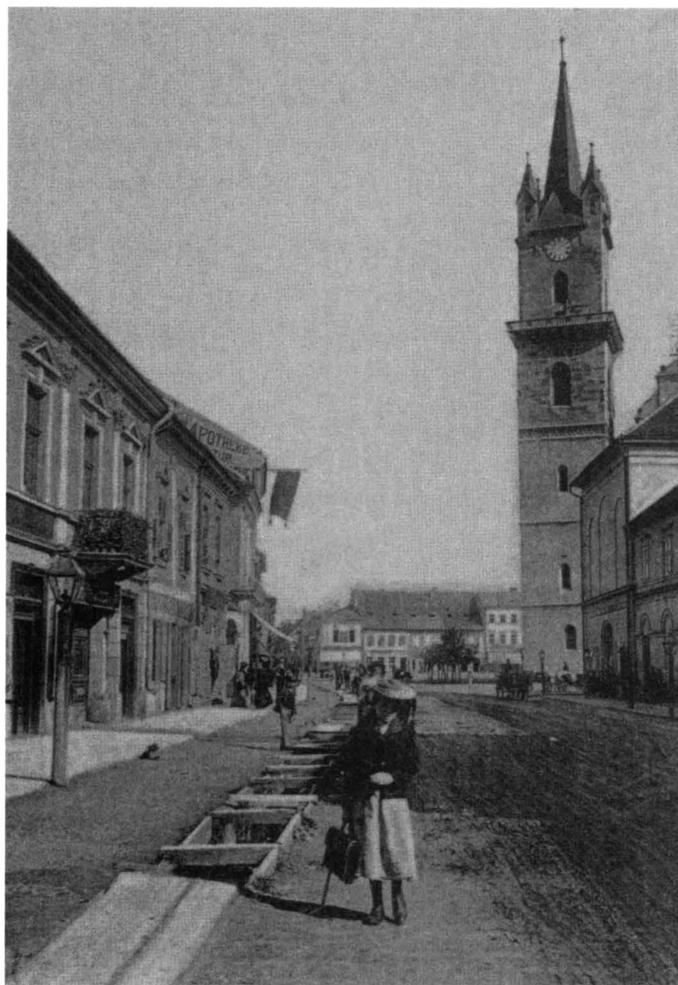
Vechea stradă Ungargasse (colecţia Vermeşan)

Piaţa Centrală, 1906 (colecţia Vermeşan)

Strada Spitalului (colecţia Vermeşan)

Strada Spitalului, 1907 (colecţia Vermeşan)

La începul de secol. Strada Spitalului, imagine de arhivă, a circulat şi în perioada interbelică (colecţia Vermeşan)

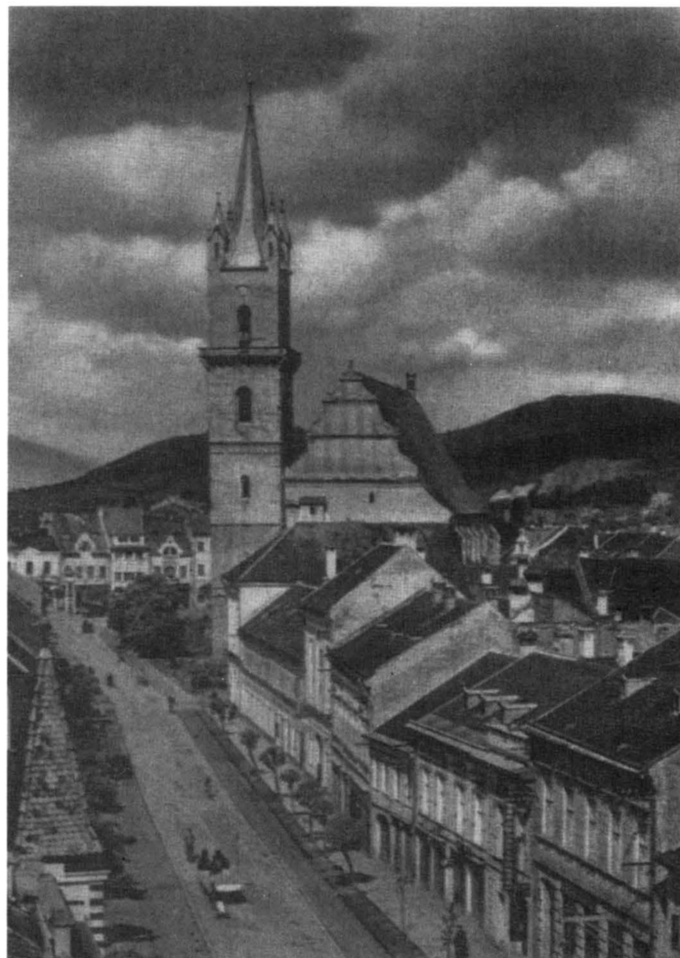
Beutlergasse, azi str. Dornei, 1908 (colecţia Vermeşan)

Ungargasse, 1906 (colecţia Vermeşan)

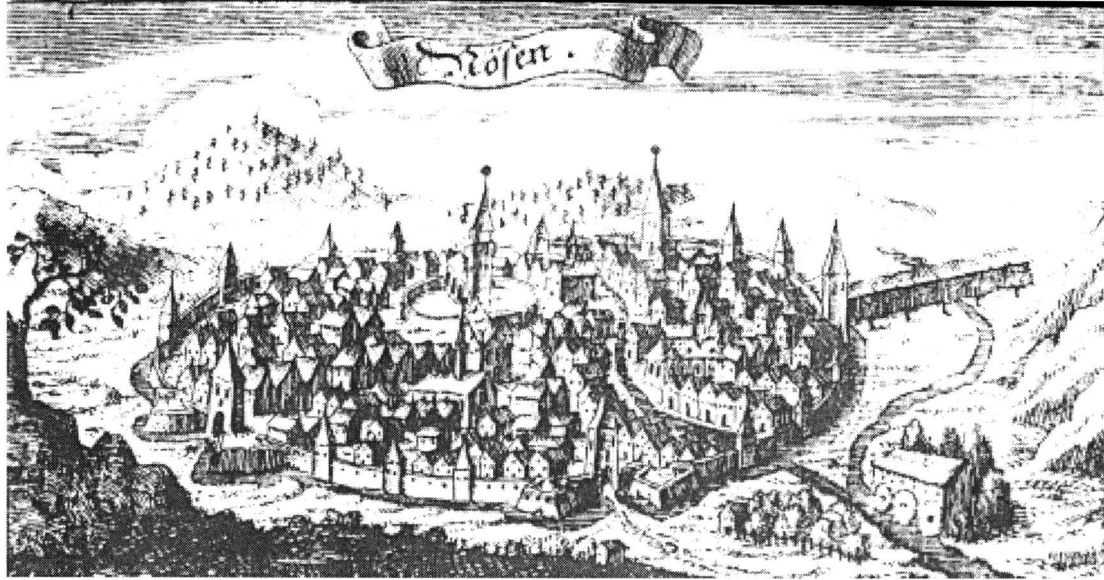

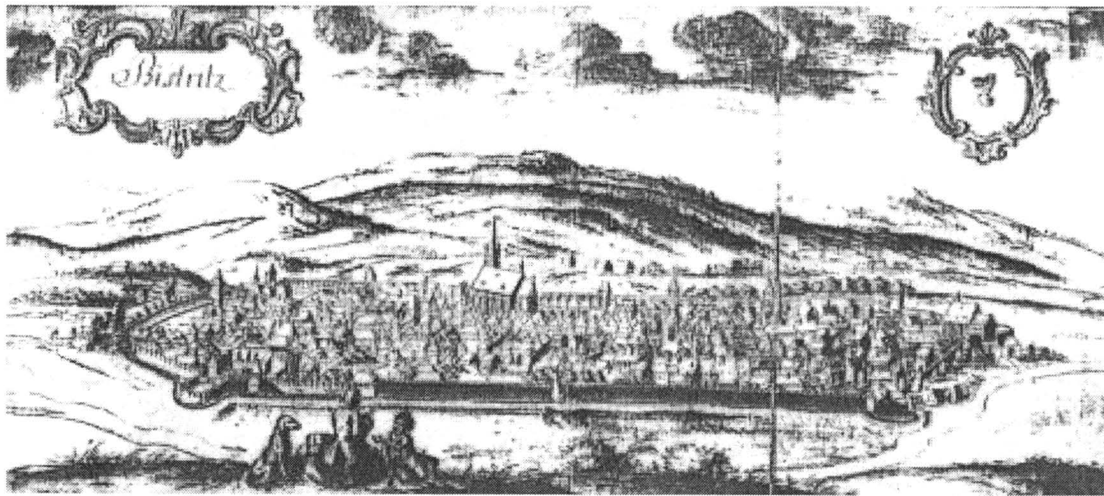
Ungargasse, azi str. N. Titulescu, (colecţia Vermeşan)

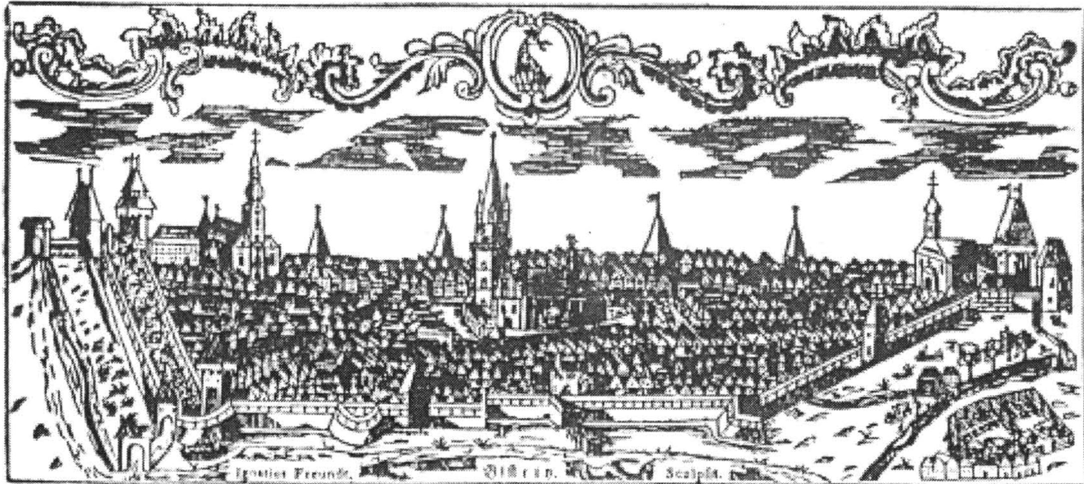
Strada Spitalului, imagine de arhivă (colecţia Vermeşan)

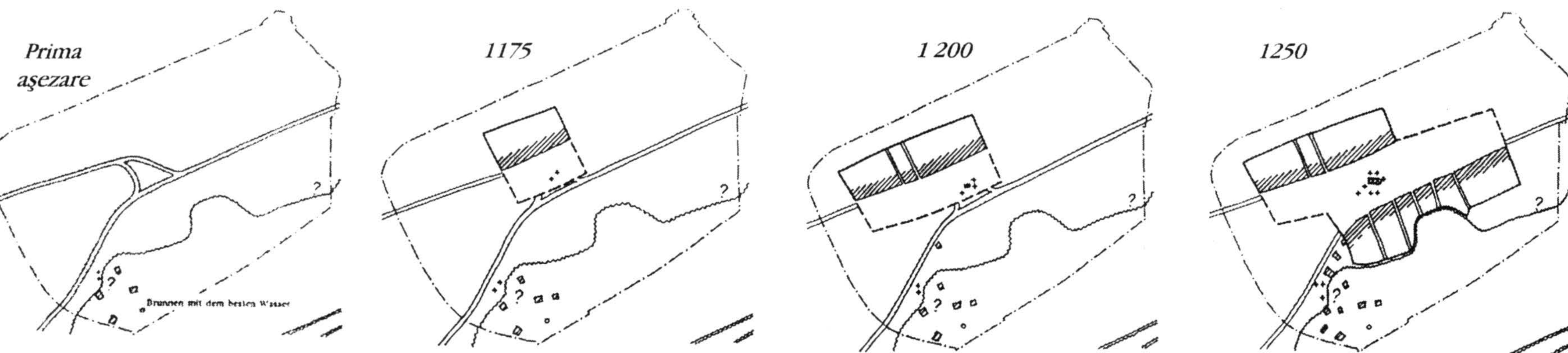
Bistrița la 1666 (după H.J. Schollenberger)

Stampa orașului, 1735

Stampa orașului, 1800

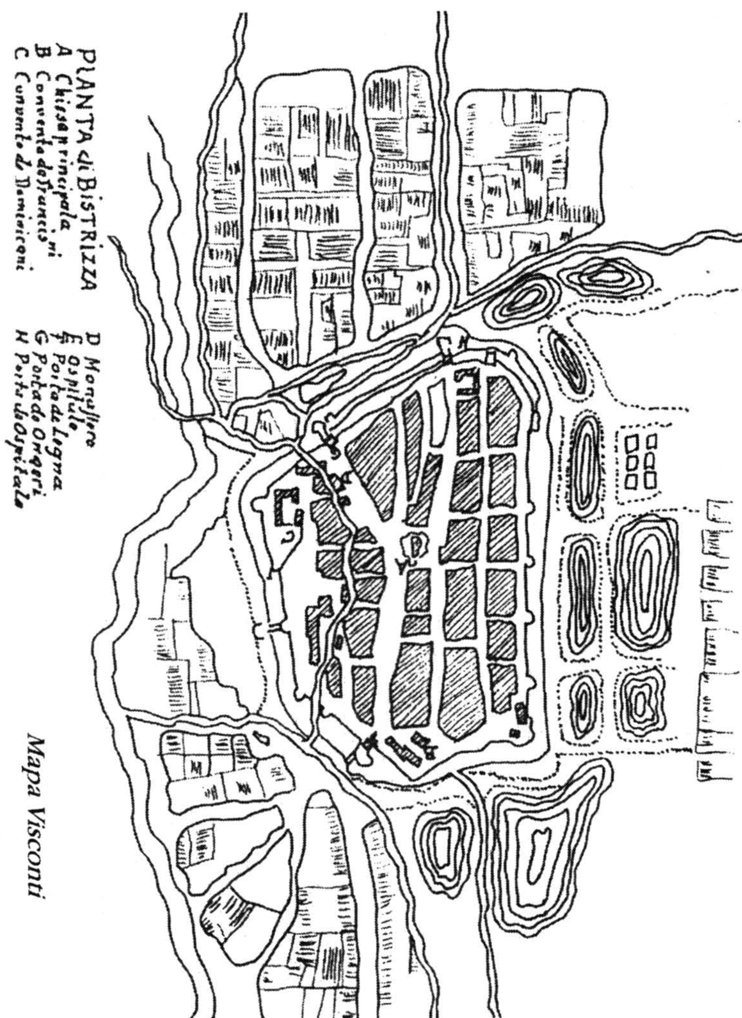
Evoluția tramei stradale a Bistriței din secolul al XIII-lea până la ridicarea zidurilor de incintă (după P. Niedermaier)

1255

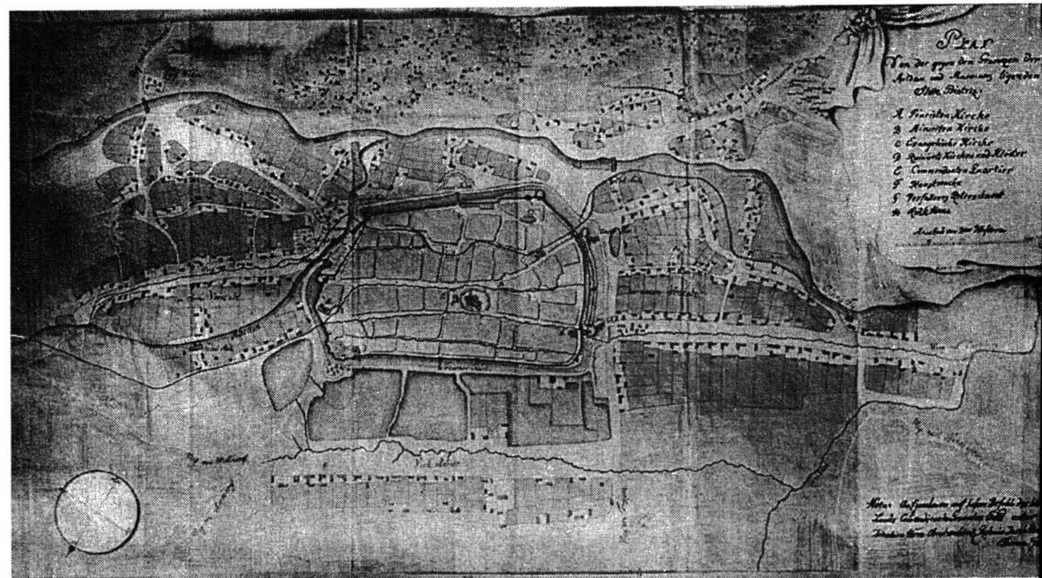
1325

1 350

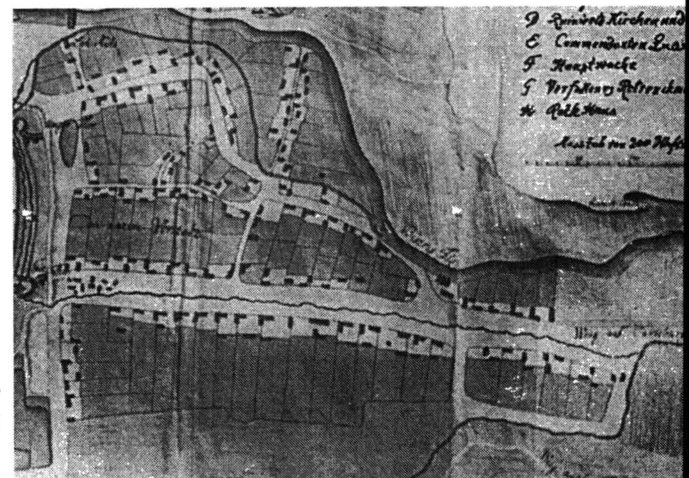
Bistrița în sec. al XVI-lea, fără suburbii

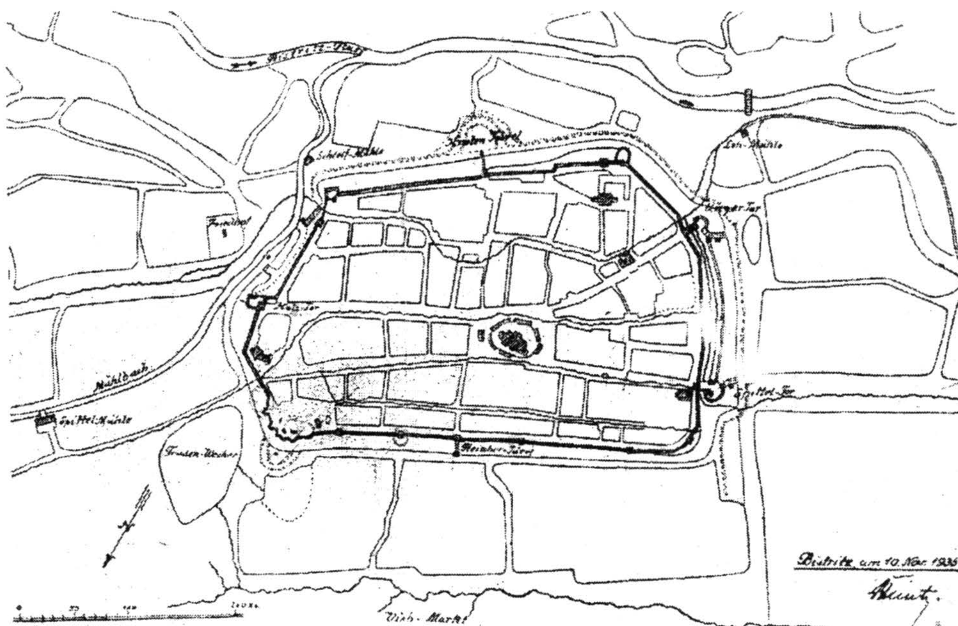
Mapa Visconti

Planul oraşului la 1850

Planul oraşului la 1850, detaliu, o suburbie (la J. Linkner)

Planul oraşului la mijlocul secolului al XVIII-lea (la Otto Dahinten)

Bistriţa în secolul al XIX-lea, cu trama stradală (D.J.A.N. Bistriţa)

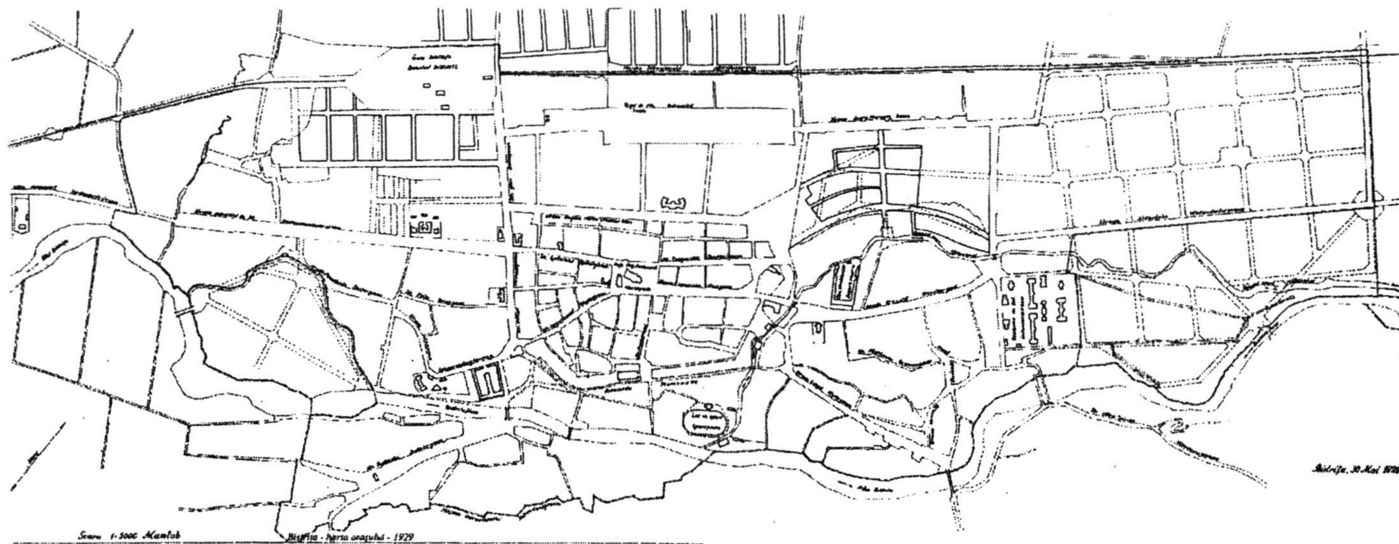
Perimetrul intra muros cu parcelarul şi vechile cursuri de apă
(după P. Niedermaier)

LAGEPLAN DER KÖNIGL. FREISTADT
BESZTERCZE
SZAB. KIR. VÁROS TÉRKÉPE
1:2880.

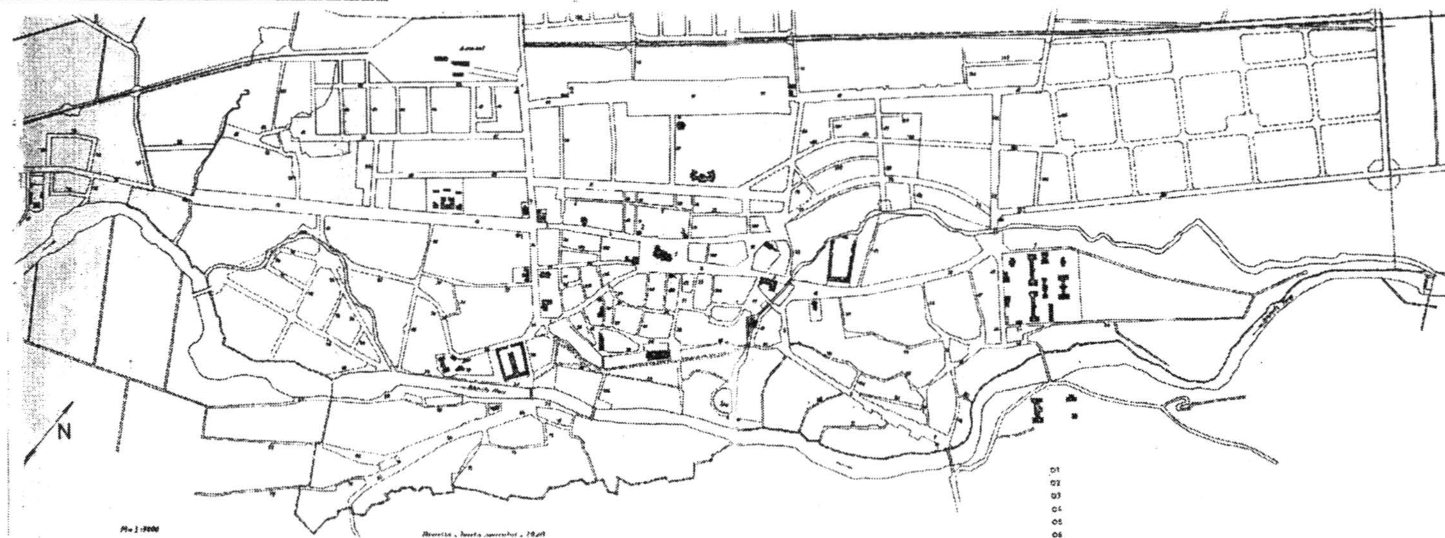
Planul cadastral al oraşului la 1913 (D.J.A.N. Bistriţa)

Planul cadastral al orașului la 1913, detaliu (D.J.A.N. Bistrița)

Planul cadastral al oraşului, 1929 (D.J.A.N. Bistriţa)

Planul cadastral al oraşului, 1940 (D.J.A.N. Bistriţa)

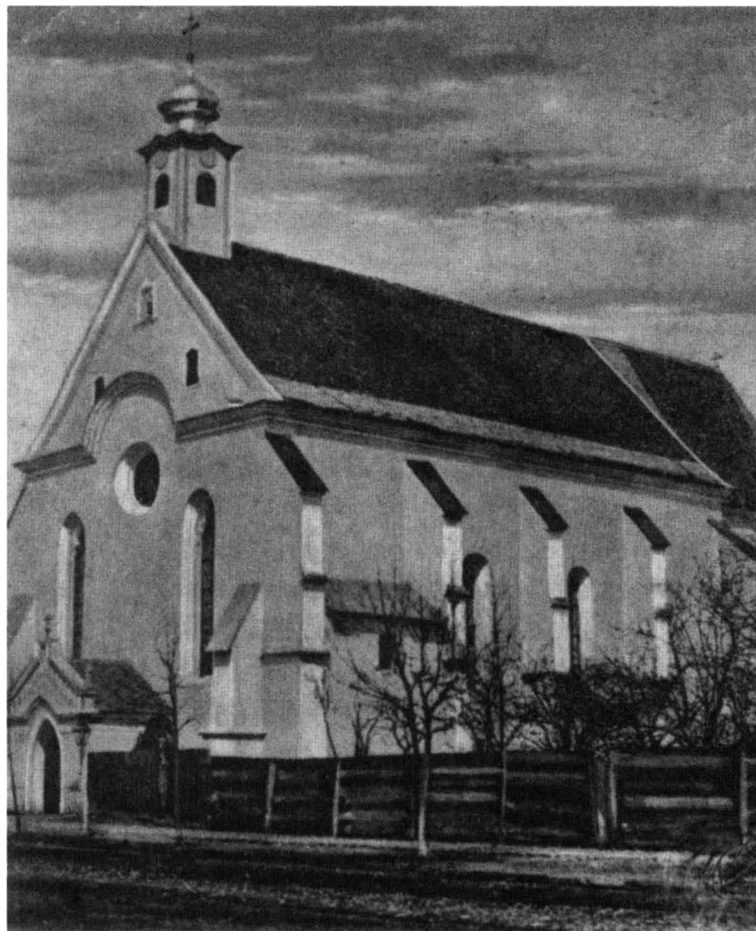
MONUMENTE ISTORICE, REPERE ALE EVOLUŢIEI URBANISTICE A BISTRIŢEI MEDIEVALE

Biserica fostei mănăstiri franciscane

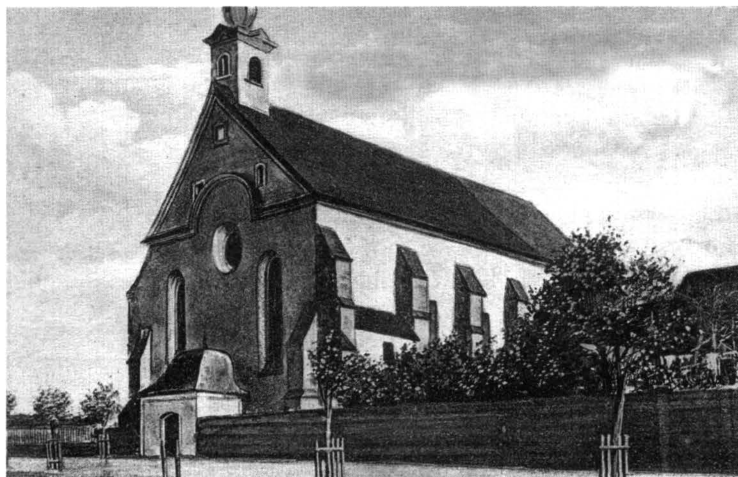
În jurul anului 1270 exista la Bistriţa o mănăstire întemeiată de ordinul franciscan. E menţionată într-un document emis în 1268[205] care vorbeşte despre călugării de aici: *„viris religiosis fratribus minoribus et domino cruciato fratre Detrico"*. Ea se afla în zona de est a oraşului, în interiorul viitoarei incinte a burgului medieval. Biserica fostei mănăstiri franciscane este astăzi cel mai vechi monument istoric şi de arhitectură al oraşului.

Tipologic, construcţia face parte din categoria bisericilor sală, cu fronton masiv la faţada vestică, decorat cu o rozasă, având o navă sprijinită pe contraforţi înalţi şi un cor încheiat cu absidă poligonală. Flancul de sud al corului era prevăzut cu o sacristie, acum dispărută dar ancadramentul uşii ei, cu arhivolta trilobată şi muchii teşite, se păstrează încă, ilustrând un cadru romanic târziu cu profil deja gotic (Vasile Drăguţ).

Clădirea actuală conservă încă elemente ale construcţiei care existau la sfârşitul secolului al XIII-lea: ea conservă corul amplu cu travee dreptunghiulare, pentagonal. Cheile de boltă sunt în formă de disc, decorate cu rozete. Suporturile arhivoltelor se compun, ca şi cele ale ogivelor, din colonete angajate înmănuncheate, prevăzute cu capiteluri gotice timpurii, cu croşete sau cu frunze de palmier răsucite în afară. La unele capiteluri se pot sesiza, în partea inferioară, frunzuliţe de iederă sau stejar, cu analogii în bazilicile din Sic sau Sf. Bartolomeu din Braşov. Bazele colonetelor sunt dispuse radial, în aceeaşi manieră gotică timpurie, iar profilurile torurilor sunt teşite. Ferestrele înalte şi relativ înguste au uneori

Biserica fostei mănăstiri franciscane (azi ortodoxă), imagine de arhivă

Imagine de arhivă; a circulat în perioada interbelică.
(B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj, colecţii speciale)

Biserica fostei mănăstiri franciscane, 1912-1914
(colecţia Vermeşan)

arhivolte semicirculare iar altele, arc frânt. Sunt realizate din piatră ecarisată. Trei dintre ele, aflate pe latura răsăriteană a sanctuarului, au câte un ochi rotund iar două, cele laterale, au un patrulob înscris ca la Prejmer. În afară de elementele de stil corespunzând fazei iniţiale, se pot sesiza şi o serie de transformări ulterioare: nava, de pildă, a fost transformată în perioada baroc (V. Vătăşianu).

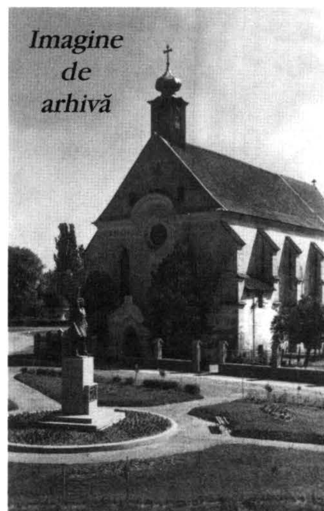
Biserica fostei mănăstiri franciscane din Bistriţa este, ca realizare artistică, o descendentă a şantierelor cisterciene din Transilvania, având, stilistic vorbind, elemente ce caracterizează goticul timpuriu (goticul burgund). Corul ei este, de fapt, elementul cheie ce dovedeşte pătrunderea unor elemente specifice şantierului cistercian de la Cârţa, spre Transilvania de nord-est. În ceea ce priveşte tehnica boltirii, la acest monument nu s-a folosit sistemul caracteristic mănăstirii din Cârţa, ci dimpotrivă, sistemul mai vechi al bolţilor cvadripartite. S-au sesizat şi alte diferenţe faţă de şantierul de la Cârţa[206].

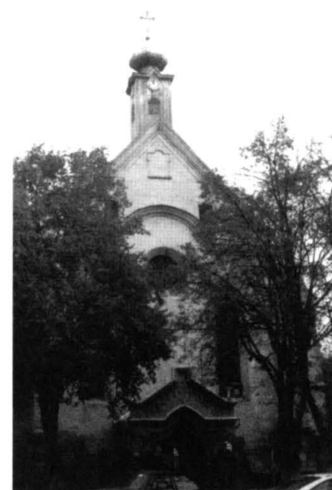
Au existat probabil mai multe şantiere itinerante de provenienţă provincială, descendente ale celui de la Cârţa. Formele vehiculate au fost asimilate şi reelaborate local. Faima acestui şantier trebuie să fi fost notabilă în Transilvania în acea vreme: iradierile sale ajung până în ţinutul Someşului Mare[207]. Influenţa lui s-a manifestat mai ales pe teritorii privilegiate, aflate în legătură cu autoritatea centrală cum au fost Ţara Bârsei, Sebeşul, Bistriţa sau Rodna, ordinele călugăreşti preferând, la rândul lor, zone în care viaţa urbană s-a dezvoltat de timpuriu. Apariţia goticului timpuriu în Transilvania nu pare aşadar să poată fi redusă doar la un singur punct de iradiere iar şantierul de la Bistriţa este probabil chiar el în măsură să fie un argument în sprijinul acestei ipoteze[208].

Cunoaştem puţine date despre construcţia mănăstirii. Când călugării franciscani au plecat, la începutul Reformei, au dus cu ei arhiva mănăstirii. Se ştie însă că şi la Bistriţa conventul franciscan a intrat în posesia a numeroase bunuri pe parcursul secolelor Evului Mediu dispunând de terenuri agricole, mori, iazuri. Avea, de pildă, două mori, una aflată în apropierea Porţii Lemnelor iar cealaltă în curtea mănăstirii, folosită în timpul asediilor când nu se putea utiliza moara din afara zidurilor cetăţii. După Reformă, bunurile mănăstirii ajung în proprietatea oraşului şi Registrele de socoteli pe anul 154?, menţionează că, în acel an, s-au plătit 18 florini călugărilor pentru a renunţa la imobilul mănăstirii. În februarie 1543 erau vândute grădinile, foste proprietăţi ale mănăstirii (horti monahorum); în aprilie 1544 se vinde clopotul mănăstirii cu 12 florini, iar în 1546 este vândut şi orologiul. Clădirea conventului se vinde şi ea, în 1543, unui anume Iohannes Organista care plăteşte 42 de florini pentru cumpărarea unei case de locuit la *„monasterium monachalium superium"*[209].

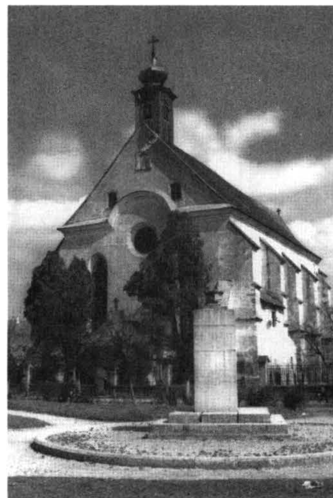
Imobilul mănăstirii ajunge în ruină după plecarea călugărilor, iar renovarea ar fi fost foarte costisitoare, astfel că, în cele din urmă, în secolul al XIX-lea, întregul complex de clădiri este vândut cu 35000 de florini, parohiei greco-catolice[210].

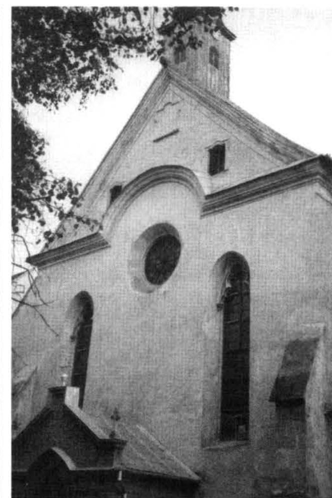
Un element important, care întregeşte imaginea acestui monument şi a habitatului urban la Bistriţa în secolul al XIV-lea, îl constituie împrejurarea că pe umărul estic al navei se păstrau câteva fragmente dintr-un vechi ansamblu de picturi murale ce decorau interiorul fostei sacristii. Ele au fost descoperite cu prilejul restaurării bisericii, în 1909. Deşi într-o stare extrem de precară la data cercetării lor, aceste fragmente au permis totuşi identificarea unei iconografii destul de complexe dar lipsite de unitate. Analiza istoricului de artă a relevat faptul că desenul imaginilor vădea siguranţa dată de un exerciţiu îndelungat al autorului, iar în ceea ce priveşte

Imagine de arhivă

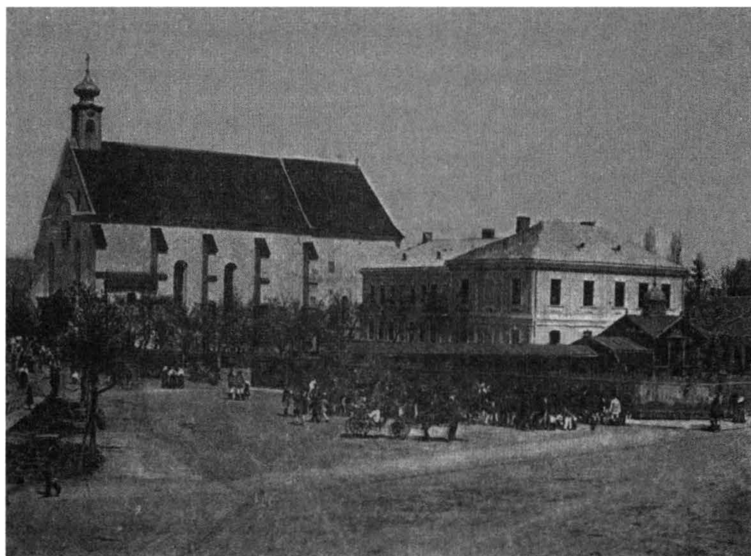
Imagini ale faţadei vestice

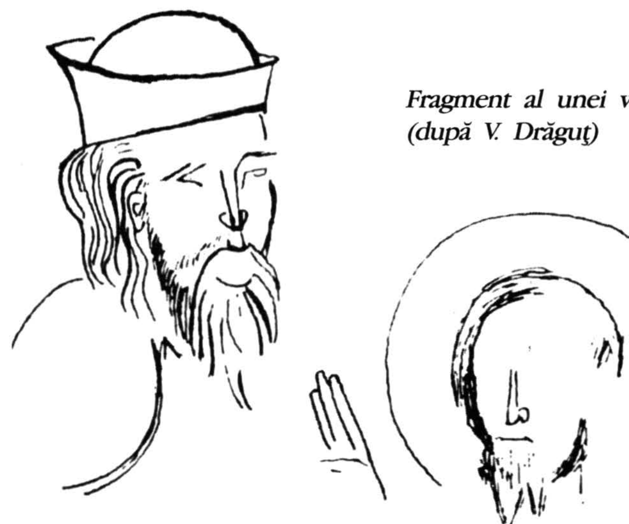

Imagine de arhivă, 1910 (colecţia Vermeşan)

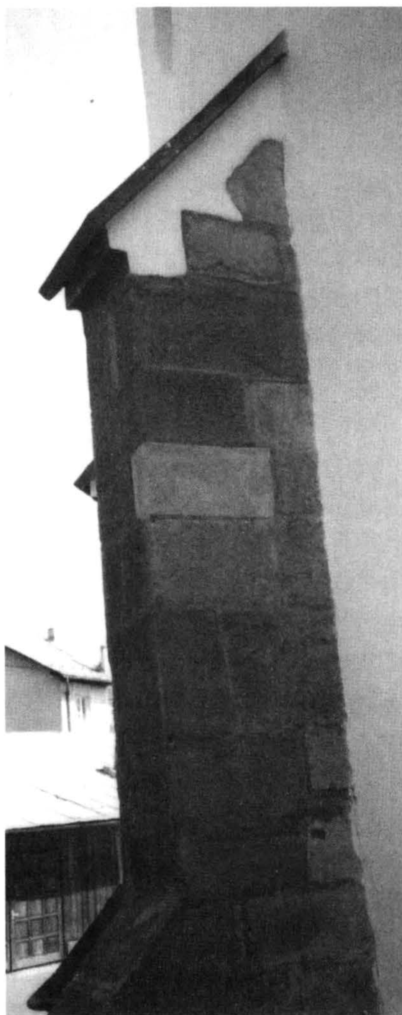

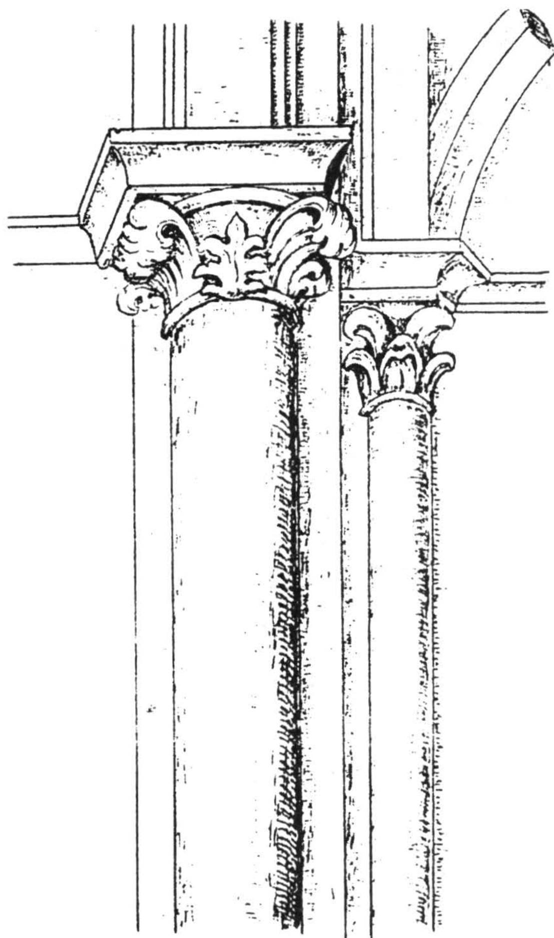
Imagine de arhivă (colecţia Vermeşan)

datarea ansamblului, el a fost încadrat cronologic în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Argumentul în sprijinul acestei concluzii a fost dat de identificarea unei figuri izolate, reprezentându-l pe Ludovic al IX-lea cel Sfânt, patronul regelui Ludovic de Anjou. Scenele erau de dimensiuni relativ mari, realizate într-o gamă cromatică destul de restrânsă: verde acid, roşu veneţian, gri-albastru, negru, ocru-galben, sienna arsă. Printre temele iconografice identificate se numără, alături de amintita figură a unui rege cu aureolă de sfânt, Închinarea magilor, Arhanghelul Mihail cu balanţa sau figura unui bătrân pe care îl binecuvântează Iisus[211]. Fr. Kramer menţionează şi o mănăstire a maicilor din ordinul franciscan, neputându-se însă preciza locul unde ea s-a aflat[212].

Fragment al unei vechi picturi murale (după V. Drăguţ)

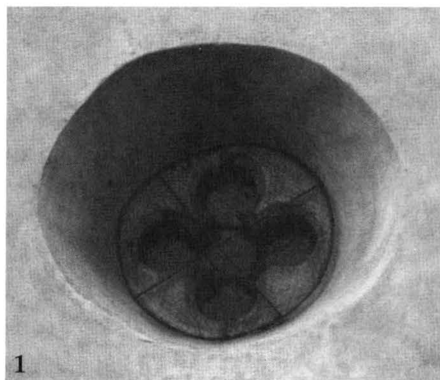

Goticul burgund: o coloană din vechiul cor (după Otto Dahinten)

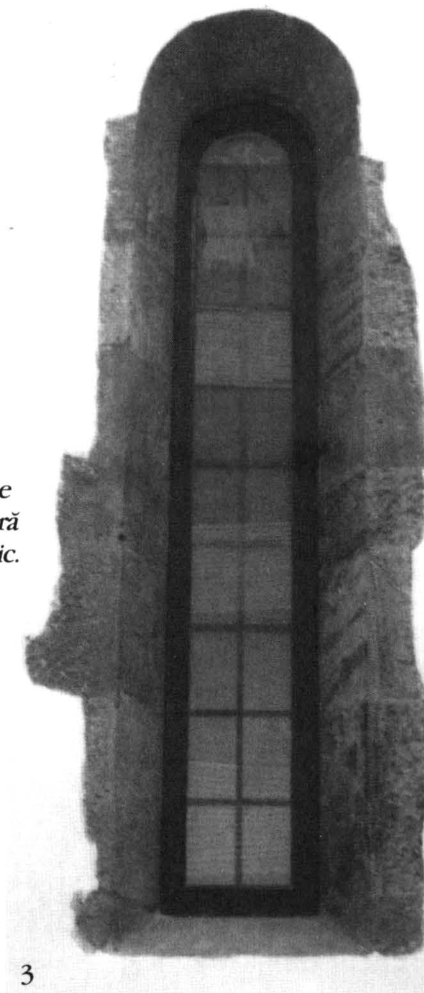

Biserica fostei mănăstiri franciscane: corul

Biserica fostei mănăstiri franciscane (azi, ortodoxă) detalii: 1. Gotic timpuriu, sfârşitul sec. al XIII-lea. 2. Fragment de pictură murală (sec. al XV-lea), după Vasile Drăguţ. 3. Fereastră, ancadrament de piatră în cor. 4. Faţada vestică, ancadrament gotic.

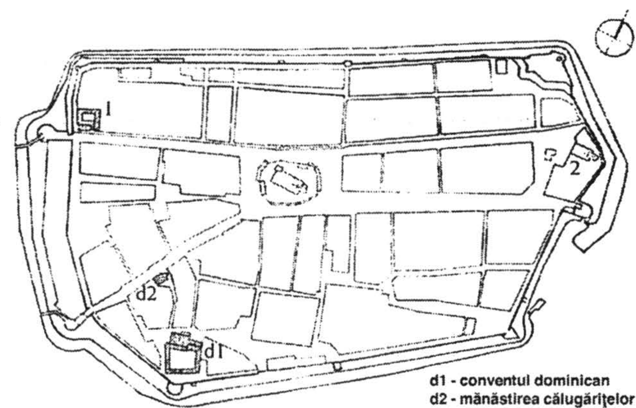
Conventul dominican

Mănăstirea franciscană nu era, la cumpăna dintre veacurile al XIII-lea şi al XIV-lea, singurul aşezământ monastic la Bistriţa. Exista aici şi un convent dominican, construit în acea perioadă, purtând hramul Sfintei Cruci (Ad Sanctam Crucem). Primul document care atestă prezenţa dominicanilor în oraş este datat 1309, când e amintit fratele Christianus, prior al dominicanilor. Acesta e menţionat ca martor într-un diferend al episcopiei Transilvaniei în care erau implicate câteva decanate săseşti[213].

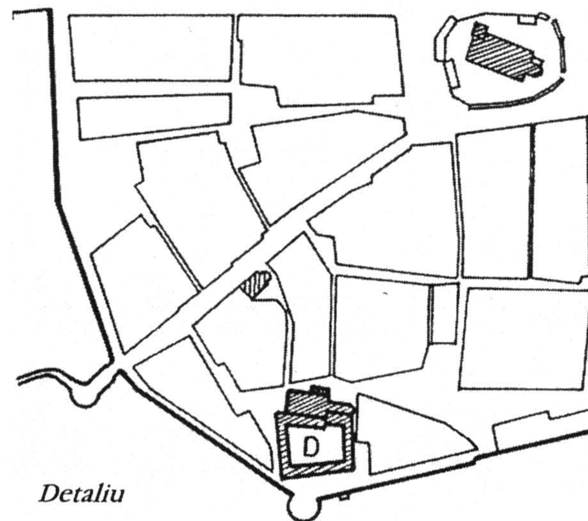
În ceea ce priveşte momentul fondării conventului, avem o dată *ante quem*, şi informaţii care îl plasează la mijlocul secolului al XIII-lea. Conventul din Bistriţa era socotit ca fiind unul important printre mănăstirile dominicane din Transilvania. Avea, de altfel, şi o putere economică remarcabilă, dispunând de vii, păşuni, mori etc[214].

Locul unde se afla mănăstirea în oraş a fost identificat cu precizie la intersecţia străzii Dogarilor (vechea Klostergasse) cu strada M. Kogălniceanu (Pfaffenbrudergasse). Vechile stampe şi planuri ale oraşului, de la mapa Visconti (1699), varianta aflată la Muzeul Brukenthal, în planul întocmit de Stefan Lutsch în 1736[215], ne zugrăvesc o curte, o incintă rectangulară (uşor trapezoidală), cu clădirile claustrului dispuse pe trei laturi, alungindu-se spre vest. Latura nordică era închisă de biserică[216].

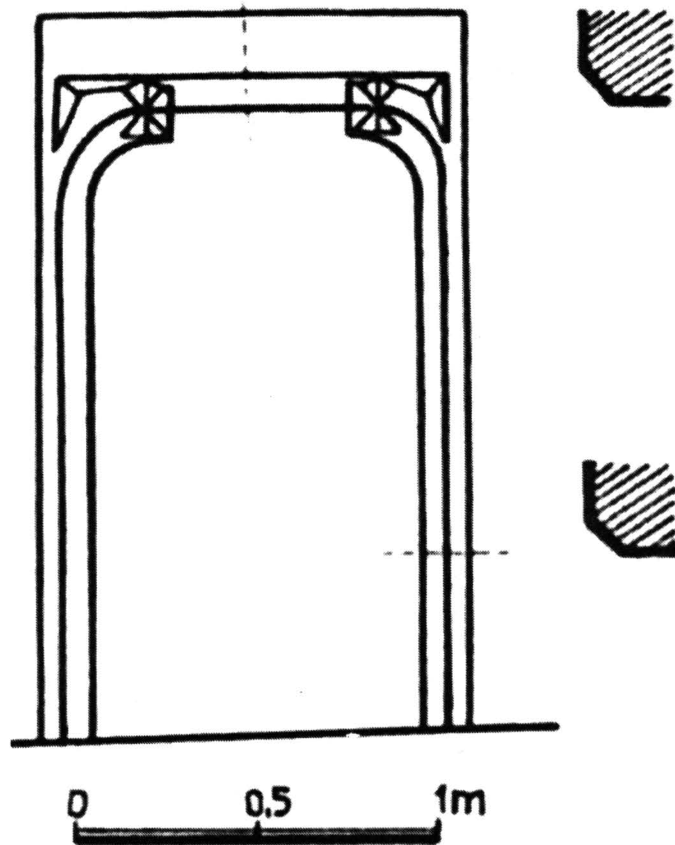
Biserica era o construcţie gotică, cu o navă amplă şi cor încheiat cu absidă poligonală. A fost o construcţie impunătoare, de mari dimensiuni, aproape de mărimea bisericii parohiale: ea exista încă în 1754 când o descrie predicatorul Agostini Morin[217], dar era în ruină. Biserica mănăstirii a fost probabil reconstruită în ultimul sfert al secolului al XV-lea iar documentul care o descrie nu omite să menţioneze că, la data întocmirii lui, se mai conservau picturi murale şi că se putea citi, în interior, anul 1490[218].

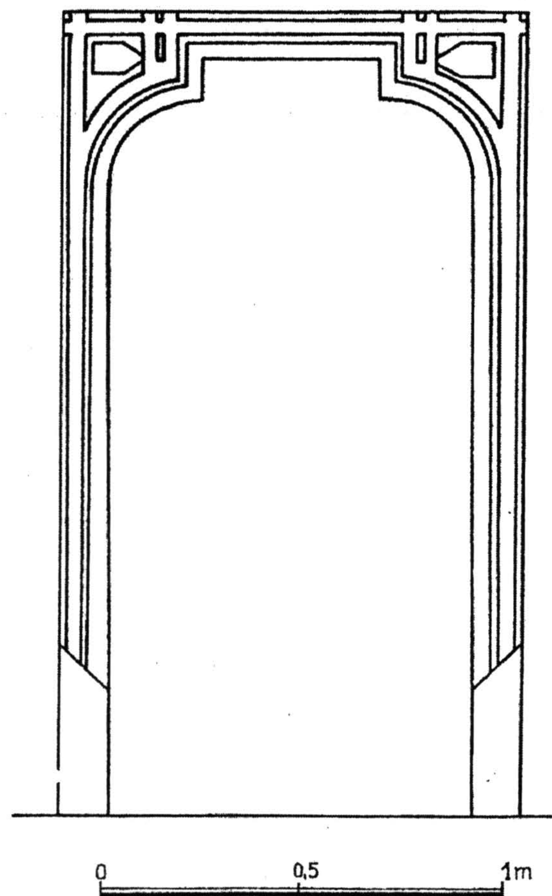

Vechiul convent dominican localizat de surse cartografice (după S. Salontai)

Detaliu

Ancadramente gotice la clădirea din str. M. Kogălniceanu, vechiul Armenbürgerinstitut (după S. Salontai)

Din vechile clădiri ale mănăstirii mai există încă o construcţie severă, ce se afla pe latura vestică a claustrului, azi azil de bătrâni (vechiul Armenbürgerinstitut). Două ancadramente de piatră, unul la intrare, spre strada M. Kogălniceanu, altul în interior, decorat cu baghete încrucişate, se mai conservă încă în acest imobil. Stilistic, sunt expresia goticului târziu, ilustrând perioada de trecere spre Renaştere[219].

La mică distanţă de mănăstirea dominicanilor se afla mănăstirea călugăriţelor dominicane (călugăriţele negre), întemeiată probabil în secolul al XIV-lea, cu hramul Sfintei Treimi[220]. Clădirea care mai există din construcţiile acestei mănăstiri, se află pe strada N. Titulescu (Ungargasse), în curtea fostei comenduiri a pieţii, manutanţa.

Şirul Sugălete, case gotice

Ultimele decenii ale secolului al XV-lea şi primele decenii ale secolului al XVI-lea înseamnă pentru Bistriţa, din punct de vedere urbanistic şi ca aspect edilitar, o perioadă de mare înflorire[221]. Meşteşugurile, comerţul, minele rodnene şi privilegiile acordate de Matia Corvinul au contribuit din plin la prosperitatea oraşului, prosperitate ce nu va întârzia să se reflecte şi în plan artistic. Forţa cu care Bistriţa renaşte după incendiul din 1457 este sugestivă pentru atmosfera şi culoarea vremii. Oraşul îşi va schimba înfăţişarea. Numărul caselor de piatră creşte, în aceste împrejurări, iar goticul târziu se manifestă din plin. Clădirile din şirul Sugălete stau mărturie acestui lucru. Ele sunt un ansamblu alcătuit din 13 case, construcţii gotice, locuinţe ale unor meşteri şi negustori bistriţeni. Ocupă frontul nordic al Pieţii Centrale (Marktplatz).

Ca plan, aceste clădiri respectă tipicul obişnuit al Bistriţei medievale, tipic caracteristic unei întregi serii de case din oraşul vechi: îngustimea frontului la stradă, spre piaţă, şi creşterea corpului construcţiilor în adâncime, sunt caracteristice şi în Piaţa Centrală, cu atât mai mult cu cât acest spaţiu cheie în structura oraşului a fost mult râvnit de cei înstăriţi care doreau să construiască aici (există însă şi excepţii, case cu front la stradă mai lat, chiar în această zonă centrală).

O serie de clădiri din şirul Sugălete păstrează încă în arhitectura lor, şi în paleta mijloacelor expresiei artistice, elemente gotice. Altele sunt mult transformate, dobândind de-a lungul veacurilor, elemente Renaştere, baroc sau neoclasice. Astfel, studiile de parament prilejuite de restaurarea unora dintre ele au adus la lumină mărturii importante despre evoluţia acestor construcţii.

Clădirile cele mai vechi de pe această latură a pieţei datează din ultimele decenii ale secolului al XV-lea, ilustrând o etapă importantă în

Sugălete în primii ani ai secolului al XX-lea
(B.C.U. „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Sugălete la începutul secolului al XX-lea
(B.C.U. „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Sugălete 1940
(B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Sugălete 1925
(B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

evoluţia aspectului edilitar al întregului ansamblu medieval: apariţia primelor case cu etaj. Un portic – galerie deschisă boltită – la nivelul străzii, este elementul ce defineşte aspectul şi alcătuirea întregului ansamblu. Nu este un caz singular în arhitectura transilvană medievală, fiind destul de frecvent întâlnit până la sfârşitul secolului al XVIII-lea[222]: soluţia constructivă facilita schimburile comerciale indiferent de starea vremii, iar etajul câştiga spaţii importante[223]. Se mai păstrează încă astfel de construcţii la Sibiu (casa Göllner, care avea galerii în curte dar şi o boltă cu arcade la stradă, sau galeria din Piaţa 6 Martie, asemănătoare celei de la Bistriţa)[224]. Astfel de galerii sunt prezente, de altfel, şi în peisajul arhitecturii gotice din Praga, în sudul Poloniei sau Slovacia. La fel de interesante sunt cele de la Gratz, din Tirol sau de la Berna[225].

În ceea ce priveşte datarea ansamblului, un element important este chiar sistemul de boltire al galeriei. Astfel, bolţile în cruce pe ogive din traveele corespunzând caselor cu numerele 14 şi 15, la fel şi cele în cruce fără ogive din dreptul caselor cu numerele 16, 17, 18, 19, 22 , se pot încadra cronologic la sfârşitul secolului al XV-lea[226].

Iniţial, acoperişurile caselor care alcătuiesc şirul Sugălete au fost realizate în manieră gotică, cu coama perpendiculară pe faţadă dar, în cele din urmă, au apărut altele, cu coama paralelă cu frontul pieţii. În gravura lui J.I. Haas din 1735, deşi sunt figurate aceste acoperişuri noi, se pot vedea şi pinioanele vechilor şarpante[227].

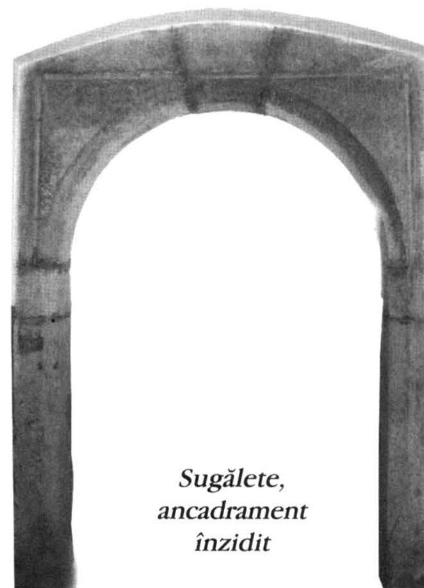
Clădirile din şirul Sugălete, prin ele însele importante mărturii de viaţă medievală, ilustrează o serie de elemente caracteristice caselor de patricieni din Bistriţa sfârşitului de veac XV. Cel puţin două sunt reprezentative din acest punct de vedere: Casa parohială evanghelică şi casa Petermann.

Casa parohială evanghelică

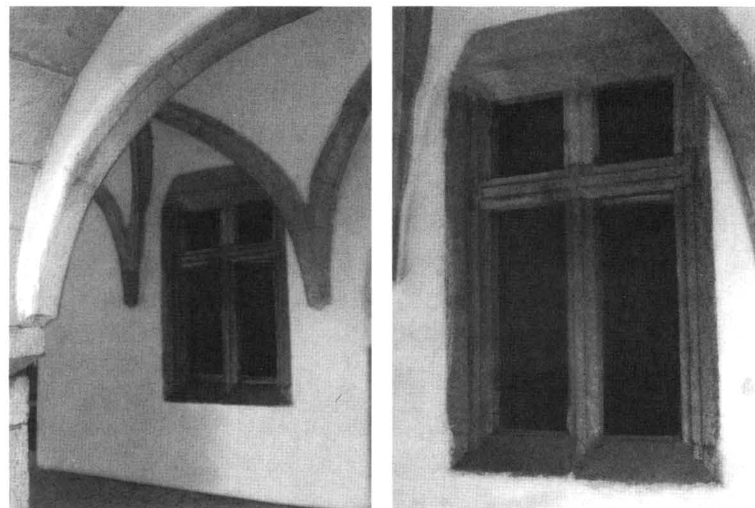
Casa parohială a actualei biserici evanghelice, imobil situat în Piaţa Centrală, la nr.13, este prima din şirul Sugălete, o construcţie gotică cu etaj, una dintre cele mai importante case, în peisajul arhitecturii bistriţene, din perioada de înflorire a goticului matur şi târziu. Ancadramentul de piatră al porţii ei carosabile este datat cu inscripţie: 1480.

Ca plan[228], este o clădire în formă de „U", o treime din faţada ei aflându-se în afara porticului. Clădirea se dezvoltă spre curte, perpendicular pe frontul străzii. Poarta carosabilă se află în centrul faţadei dinspre stradă a clădirii. Intrarea se face printr-un gang cu boltă în plin cintru. Acest corp, de la frontul pieţii, parter şi etaj foarte înalt, este partea cea mai importantă a clădirii. Aripa din stânga, cea dinspre vest, este un parter care a adăpostit probabil diferite anexe. Imobilul păstrează încă elemente arhitecturale şi de decor gotice, lucrate îngrijit, într-o manieră elegantă. Sunt realizări artistice remarcabile.

Accesul spre etaj se face din gangul carosabil printr-o scară îngustă, cu o singură rampă, un tip întâlnit la sfârşitul secolului al XV-lea[229]. La etaj, ea se termină cu un foarte interesant ancadrament gotic al uşii, în baghete, cu deschidere dreptunghiulară. Un ancadrament înrudit stilistic cu acesta, cunoscut în literatura de specialitate, se află la etajul Casei Petermann[230], iar altul a fost identificat în clădirea cu nr. 9-11 de pe strada N. Titulescu[231], de asemenea la etaj. Este prezentă aici şi scara cu o singură rampă însă un detaliu atrage atenţia: soclul cilindric al baghetelor, cu ornamente în formă de romburi. Prezenţa, în spaţii situate la etajele unor clădiri, a unor ancadramente gotice, încadrabile cronologic la sfârşitul secolului al XV-lea, dovedeşte că aceste construcţii, printre care şi casa parohială evanghelică sau Casa Permann, se numără printre cele mai vechi clădiri cu etaj din oraş. Pentru Casa parohială, de altfel, poate fi adus ca argument în sprijinul acestei ipoteze, alături de cel

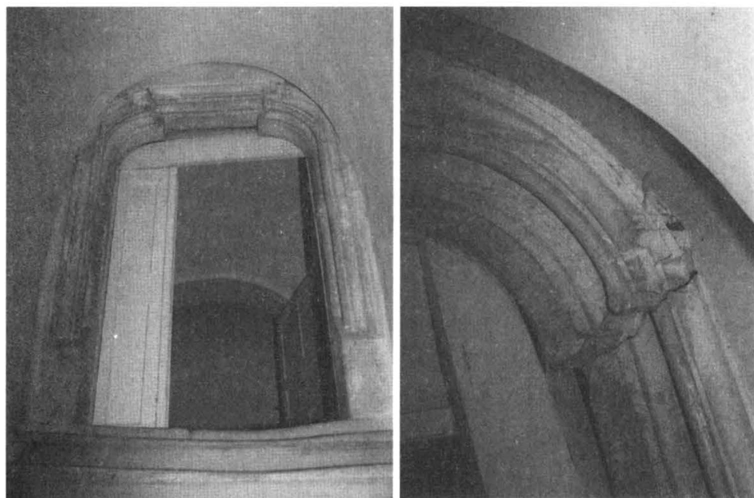

Sugălete, ancadrament înzidit

O fereastră cu ancadrament gotic la Casa Petermann

Casa parohială evanghelică: un ancadrament gotic la etajul clădirii (cu detalii).

enunţat mai sus, şi un alt ancadrament, acela al unei ferestre de la etajul clădirii[232].

Ancadramente din piatră asemănătoare, realizate în maniera goticului târziu, au mai fost identificate la parterul imobilului din strada C. D. Gherea nr. 9, sau la clădirea ce a mai rămas din vechea mănăstire dominicană, pe strada M. Kogălniceanu[233]: ele sunt aşadar obişnuite în peisajul arhitectural al Bistriţei la sfârşitul secolului al XV-lea.

Clădirea cu nr. 14 din şirul Sugălete a fost ridicată în secolul al XV-lea, cele mai vechi elemente pe care la conservă fiind contemporane cu Casa Parohială. Ea adăpostea, la un moment dat, adunările canonicilor bistriţeni. Despre istoria acestei case vorbesc actele capitlului bistriţean (Kapitelsarchiv), în documente din secolele al XV-lea şi al XVI-lea. În perioada de dinaintea Reformei, ea a aparţinut comunităţii „Fraternitas beatae virginis", comunitate care cuprindea clerul oraşului şi al comunelor înconjurătoare. Casa a ajuns în posesia canonicilor în 1432, prin donaţia făcută atunci de Petrus Kretschmer[234]. La începutul secolului al XVI-lea, în anul 1505, Ursula, văduva lui Paul Forster, a dispus prin testament[235] restaurarea casei în discuţie, cu banii rezultaţi din vânzarea unei alte clădiri, aflate în acelaşi şir Sugălete. Este posibil ca atunci ea să fi fost într-o stare precară; documentul amintit menţionează însă şi dorinţa testatoarei ca, după planul ei, să se adauge clădirii „o cămăruţă şi o încăpere". Construcţia este privită ca una importantă în viaţa comunităţii odată ce documentele medievale referitoare la ea ne înştiinţează că era scutită de orice impozit. A fost iniţial o construcţie gotică[236] dar a suferit, în timp, mai multe transformări decât clădirea actualei case parohiale evanghelice. Din construcţia iniţială se mai păstrează doar o parte, anume cea dinspre Piaţa Centrală, cu porticul care conservă o profilatură gotică. În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea clădirea a avut de suferit în urma incendiilor. La fel şi în 1758. Ca plan, e o construcţie în formă de L, dezvoltându-se în filă, cu o prelungire

spre curte, refăcută probabil mai târziu, în secolul al XIX-lea. La poarta carosabilă gangul conservă o boltă în plin cintru cu trei arce. Atât la parter cât şi la etaj există încăperi boltite[237].

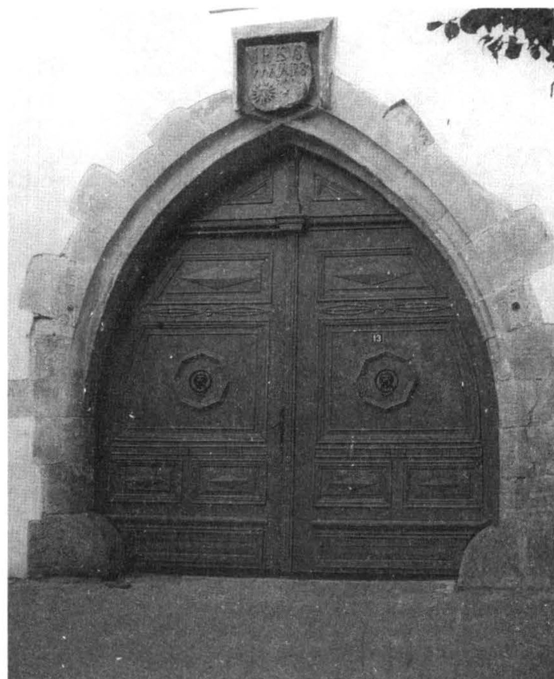

Casa parohială evanghelică. Detaliu: cheia de boltă a ancadramentului porţii carosabile cu inscripţia care-l datează

Casa Petermann

Casa Petermann este una dintre cele mai vechi şi interesante construcţii gotice din perimetrul central al burgului medieval, imagine a ambientului vieţii de fiecare zi a unui patrician bistriţean la sfârşitul veacului al XV-lea. Un document din arhiva capitlului bistriţean, datat 1580[238], face referire la proprietarul acestei clădiri: *„...Catarina, sora Ursulei, a fost soţia lui Nicolaus Petermann, posesorul casei învecinate cu casa capitlului. După moartea acestuia cât şi a soţei şi a fiicei lor Agneta, casa ajunge în posesia Ursulei iar aceasta i-o dă lui Fabian Eiben...“*. Şi în Registrul de socoteli al oraşului, în anii 1486-1487, clădirea apare ca proprietate a familiei Petermann, învecinându-se cu casa dăruită prin testament de Ursula, în 1505, în vederea obţinerii banilor necesari reparării şi transformării imobilului Kapitelhaus.

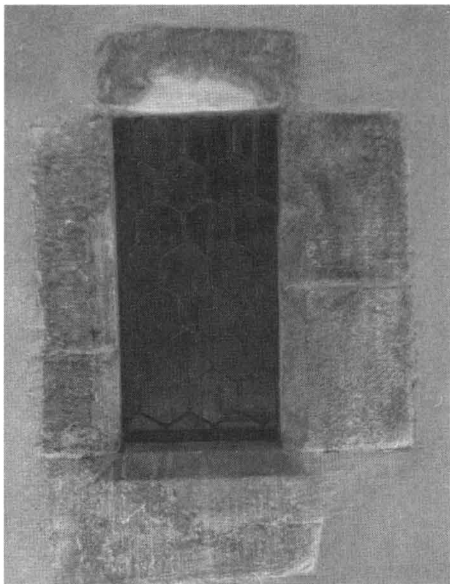
Construită probabil tot după incendiul care a devastat oraşul în 1457, clădirea conservă cele mai multe elemente ale construcţiei originale din întreg şirul Sugălete[239]. Se remarcă, de pildă, la etajul clădirii, un ancadrament de uşă gotic, de piatră, în baghete încrucişate, având colţurile de sus rotunjite, bine conservat. În cele două colţuri de sus are sculptate două blazoane înclinate. Cel din dreapta reprezintă stema oraşului Bistriţa iar cel din stânga este blazonul proprietarului. Ancadramentul acesta e un detaliu arhitectural foarte valoros, cunoscut în literatura de specialitate, important şi prin aceea că pe el se poate citi, sculptat în piatră, anul 1480. Se distinge ca o piesă importantă în ansamblul elementelor de arhitectură gotică la Bistriţa, marcând în evoluţia expresiei

Casa parohială evanghelică: ancadrament gotic de piatră datat 1480

Sugălete, clădirea cu nr. 24, o imagine după restaurare.

Sugălete nr. 24. O veche fereastră cu ancadrament de piatră descoperită la restaurarea clădirii

artistice şi de stil legătura între deschiderile gotice în arc frânt, şi cele dreptunghiulare, Renaştere[240]. Din punct de vedere artistic, poate fi considerat o notabilă realizare. Nu e, de altfel, singurul ancadrament gotic de la etajul acestei clădiri. Într-o altă încăpere a etajului se remarcă un alt ancadrament de piatră, dreptunghiular, cu aceeaşi deschidere cu a celui datat, dar cu o profilatură mai simplă.[241]Bolta porticului din dreptul clădirii este, la rândul său, gotică, în cruce pe ogive, iar cheia acesteia reia motivul stelei cu şase colţuri şi o semilună, întâlnit pe unul din scuturile de pe ancadramentul în baghete, datat 1480.[242] Analogiile cu sistemul de boltire al capelei Schleynig de la biserica Sf. Mihail din Cluj au permis datarea în aceeaşi perioadă şi a bolţii de la porticul Casei Petermann.[243]

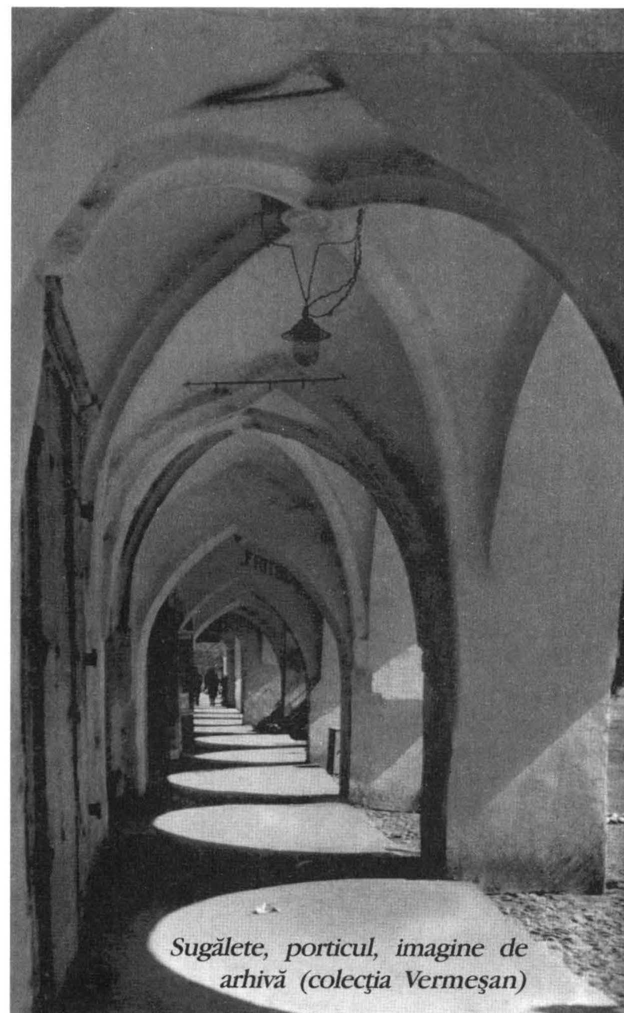
În discuţia despre evoluţia aspectului edilitar a oraşului, Casa Petermann este argument important în favoarea ideii că, în jurul anului 1480, se construiesc la Bistriţa deja clădiri cu etaj, reprezentative pentru arhitectura civilă. Datarea etajului acestei clădiri, se întemeiază tocmai pe prezenţa acolo a acestui ancadrament caracteristic goticului târziu. Casa Petermann se distinge atât prin aspectul său unitar cât şi printr-o impresionantă bogăţie a elementelor decorative în piatră, cele păstrate putându-ne oferi posibilitatea de a creiona înfăţişarea acestei construcţii din centrul Bistriţei în ultimele decenii ale veacului al XV-lea.

Sugălete, 1938 (colecţia Vermenşan)

Ancadramentul de piatră datat la etajul Casei Petermann (1480)

Sugălete, porticul, imagine de arhivă (colecţia Vermeşan)

Statuia Sfântului Nicolae într-o firidă pe faţada casei parohiale evanghelice (la etajul clădirii)

Sugălete, 1917 (colecţia Vermeşan)

Sugălete, foto 2000

Sugălete (colecţia Vermeşan)

Sugălete, chei de boltă la arcadele porticului (detalii de arhitectură gotică)

Sugălete, la început de secol XX (colecţia Vermeşan)

Turnul dogarilor, foto 2000

Sistemul de fortificaţii al oraşului – imagine a vechiului burg medieval

Zidul de incintă

La începutul secolului al XV-lea, Bistriţa, alături de alte oraşe transilvane, obţine dreptul de a se înconjura cu ziduri de piatră[244]. Sistemul de fortificaţii, ridicat începând cu ultimele decenii ale secolului al XV-lea, s-a structurat ca o alcătuire coerentă, din ziduri de piatră, val, şanţ de apărare, porţi şi turnuri.

Dacă oraşul a dispus chiar de fortificaţii mai vechi, este greu de precizat, o astfel de ipoteză nefiind deocamdată argumentată arheologic, deşi evident este plauzibilă. Istoriografia mai veche consideră totuşi că nici înainte de ridicarea zidurilor de piatră oraşul nu era cu totul lipsit de apărare şi că un val de pământ cu palisade închidea vechiul burg, neputând însă face precizări despre planul şi alcătuirea acestora.[245] În discuţia despre existenţa unei cetăţi la Bistriţa, înainte de ridicarea sistemului de fortificaţii, în ultimele decenii ale secolului al XV-lea, a fost invocat şi un document bine cunoscut, un act al reginei Elisabeta, din 20 decembrie 1438[246], care, referindu-se la o fortificaţie existentă aici la acea dată, atrage atenţia orăşenilor că se află în stare proastă şi necesită lucrări de reabilitare. Este posibil ca o primă fortificaţie să fi existat însă în jurul bisericii parohiale[247]. Vechea stampă a oraşului, din 1699, ne înfăţişează clădirea acesteia înconjurată de un zid de incintă[248].

În ceea ce priveşte momentul la care a început ridicarea sistemului de fortificaţii ale cărui vestigii mai există azi în oraş, se ştie că, imediat după ce bistriţenii obţin permisiunea de demolare a cetăţii celei vechi, de pe „Burg"[249], încă din anul 1465, au demarat lucrările la zidul de centură. Edificarea acestora s-a realizat în etape, pe parcursul a două sute de ani, şi Registrele de socoteli ale Bistriţei medievale sunt dovada grăitoare a efortului financiar uriaş pe care

comunitatea l-a făcut pentru a-şi transforma oraşul într-o cetate puternică. Aceste preţioase documente permit chiar o cronologie a etapelor parcurse în ridicarea fortificaţiilor. Satele din jurul Bistriţei au contribuit şi ele la lucrările de construcţii, prin transporturi de piatră, păstrând în schimb anumite libertăţi acordate acestor aşezări (libertas provincialis), pentru compensarea acestor eforturi.[250]

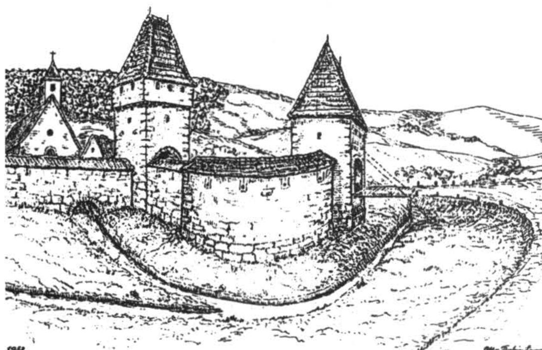
Zidul de centură care înconjura oraşul era întărit cu turnuri şi porţi. Apărarea acestora era încredinţată diferitelor bresle. În structura acestui sistem de fortificaţii s-au remarcat realizări excepţionale, din punct de vedere arhitectonic, aşa cum stau mărturie vechile stampe ale oraşului. Poarta Spitalului (Spitteltor), Poarta Lemnelor (Holtztor) şi Poarta Ungurească (Ungartor). Turnul Dogarilor şi fragmentul zidului de piatră ce înconjura oraşul ne pot oferi o imagine, incompletă desigur, a ceea ce aceste fortificaţii au fost în Evul Mediu.

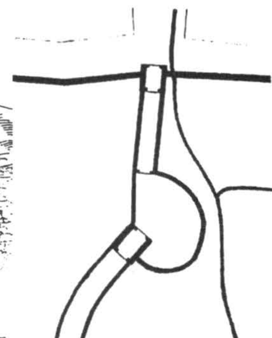
Poarta Lemnelor

Dintre porţi nu s-a păstrat nici una dar, în ceea ce priveşte Poarta Lemnelor, în afara unei stampe care o reprezintă, există şi un plan al ei, minuţios întocmit în mai 1862[251]. Imaginile mai vechi care reprezintă această poartă (chiar o imagine fotografică datorată lui Koller), înfăţişează o impresionantă realizare a arhitecturii militare medievale la Bistriţa. Aceste surse au permis determinarea dimensiunilor ei[252]. Cea mai importantă piesă a ansamblului a fost turnul întărit al porţii: o siluetă impunătoare ce măsura până la streaşină 16,5m., cu un acoperiş puternic şi abrupt, având numai el 11,75m., înălţimea lui depăşind 28 m. Sub acoperiş era un culoar lat de 1,60 m., cu console şi creneluri, punct important de observaţie şi apărare. Ambrazurile, gurile de scurgere pentru smoală şi apă fierbinte, erau şi ele parte a acestui arsenal eficient în ceea ce priveşte apărarea oraşului, la o anume etapă a tehnicii militare. Un plan al

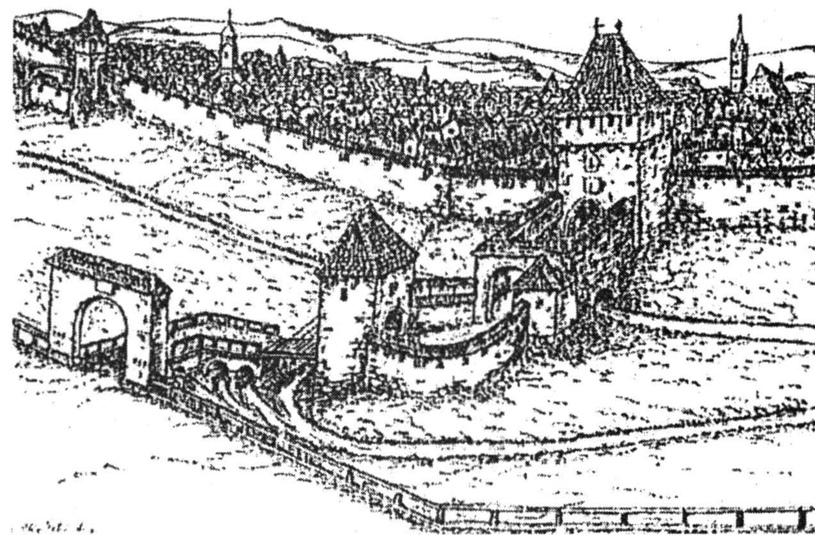
Poarta Lemnelor, o veche imagine (colecţia Vermeşan)

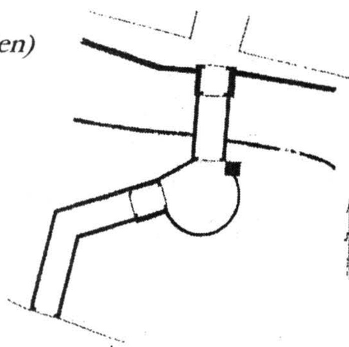

Poarta Spitalului, vedere dinspre vest – stânga, plan – dreapta (după Otto Dahinten)

vechiului burg medieval de la mijlocul secolului al XVIII-lea ilustrează în plus o serie de amenajări menite, la rândul lor, să uşureze apărarea porţii: accesul spre interior se realiza pe latura sudică: exisa şi un pod peste Canalul Morii. Un rol însemnat în sistemul de apărare l-a avut, desigur, şi drumul de strajă al zidului de incintă. Observaţiile asupra planurilor şi imaginilor vechi ale turnului porţii au făcut posibilă ipoteza că deasupra culoarului de acces au existat două etaje. Precizări cu privire la structura interioară şi la înălţimea etajelor nu se pot însă face. Accesul spre ele se realiza probabil printr-o scară de piatră. În ceea se priveşte etajul superior, acesta e posibil să fi fost locuinţa paznicilor turnului[253].

Poarta Ungurească, reconstituire – sus, plan – jos (după Otto Dahinten)

Poarta Ungurească

În acelaşi stil, dar având anume particularităţi, au fost construite Poarta Spitalului şi Poarta Ungurească.

Aceasta din urmă avea un turn care ieşea din planul zidului de centură, cu o structură interioară şi dimensiuni probabil asemănătoare cu cele ale turnului Porţii Lemnelor. Existau, de asemenea, o serie de amenajări care-i sporeau eficienţa în sistemul de apărare : un al doilea turn mai mic, aflat în faţa porţii, un pod mobil deasupra şanţului de apărare, precum şi căi de acces, realizate în aşa fel încât să îngreuneze o dată mai mult eventualele asedii. Imagini care să reprezinte Poarta Ungurească nu s-au păstrat, cu excepţia uneia schematice figurată pe stampa oraşului, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea[254].

Alături de cele trei porţi principale existau şi două mai mici (Poarta Broaştelor şi Poarta Măcelarilor), cu poduri mobile peste şanţurile de apărare şi câte un turn. Prima era o ieşire spre sud, cealaltă spre nord[255].

Turnuri: Turnul Dogarilor

Numeroase turnuri (zece la număr) întăreau, la rândul lor, cetatea, alături de porţile amintite şi de zidul cu valul şi şanţul de apărare. Printre acestea reţinem turnurile curelarilor, rotarilor, dogarilor, frânghierilor, tâmplarilor, aurarilor, măcelarilor, şelarilor, fierarilor, croitorilor.Turnul măcelarilor avea şi o poartă mai mică ce ducea spre dealul cetăţii. Turnul Croitorilor avea, între toate, o poziţie mai specială, situat fiind în interiorul zidului de incintă; întărit în vechea cetate, era chiar cunoscut şi ca „turnul întărit"[256].

Construite într-o perioadă relativ scurtă de timp, turnurile care întăreau incinta, realizări ale arhitecturii militare gotice, erau asemănătoare ca înfăţişare. Turnul dogarilor, singurul care mai există astăzi, ne poate oferi o imagine a lor. Ca plan, el este o construcţie rectangulară, dimensiunile lui fiind de 6,3 m./9,9 m. Este de menţionat, de asemenea, că, faţă de zidul de incintă, are o retragere de 2 m. spre interiorul oraşului vechi, ieşind spre exterior cu 5,1 m. Construcţia este realizată din piatră, iar spaţiul interior este compartimentat în două zone, printr-un perete despărţitor cu o grosime de 0,65 m. Zidurile exterioare au o lăţime de 1,10 m., spre exterior, iar spre interiorul oraşului, 1m., la parter iar la restul etajelor, 0,80 m. Parterul este, de fapt, un demisol înalt de 2,5 m. Spaţiul ei este compartimentat pe înălţime printr-un planşeu. Intrarea în acest spaţiu se face dinspre oraş, printr-o uşă cu ancadrament de piatră în arc frânt. Există un astfel de ancadrament, la o uşă ceva mai mare, şi în spaţiul interior, asigurând accesul spre primul etaj. Acesta este luminat prin două ferestre, una îndreptată spre Schiferberg, alta spre sud, ferestre care serveau, de fapt, şi ele, ca guri de tragere. Următorul etaj pare a fi etajul principal, cu o înălţime de 3 m., având o încăpere cu bolţi. Se poate ajunge aici printr-o scară abruptă şi îngustă de piatră direct din stradă. La acest nivel se remarcă două ferestre în ancadrament de piatră spre zidul de centură. Au o mărime de 0,60 m./0,80 m. Accesul spre etajul

Turnul dogarilor, o imagine dinspre parc, vedere 2000

superior se realizează printr-o altă scară îngustă. La acest nivel ferestrele de pe fiecare perete erau folosite ca ambrazuri. Sunt înguste, având dimensiuni de 0,30/0,80 m. Deasupra spaţiului ce cuprinde casa scărilor există o cămăruţă luminată de o fereastră îndreptată spre oraş. Treptele în spirală au şi ele o fereastră asemănătoare, precum şi o ambrazură laterală. Turnul se remarcă printr-un acoperiş abrupt, acoperit cu ţiglă, înălţimea lui la cornişă fiind de 10,5m.[257]

Etape şi lucrări diverse la sistemul de fortificaţii

Registrele de socoteli ale oraşului menţionează în 1487 că şanţurile de apărare din faţa zidurilor erau săpate[258], aceleaşi registre de socoteli consemnând tot atunci şi o serie de cheltuieli pentru lucrări la zidul de centură şi pentru lucrări la Poarta Lemnelor[259]. La Poarta Spitalului a fost instalată o „sonerie", ceea ce înseamnă bineînţeles, că, atunci, această construcţie era terminată[260]. Zidul interior de centură, cu toate turnurile şi porţile, trebuie să fi fost gata în 1532[261], când încep lucrări la zidurile exterioare, lucrări care se întind pe toată durata anului. Atunci sunt consemnate numeroase cheltuieli pentru acest *murus exterior* sau *murus medius*. Tot atunci a fost terminat şi podul mobil de la Poarta Lemnelor[262].

Sfârşitul secolului al XV-lea şi primele decenii ale celui de-al XVI-lea înseamnă creionarea imaginii oraşului medieval ca o cetate întărită cu ziduri de piatră, porţi şi turnuri. Zona împrejmuită de ziduri includea, de fapt, suprafaţa construită a vechiului oraş. În primii ani ai veacului al XVI-lea, în 1505[263], se lucra intens la Poarta Lemnelor, dar cheltuieli pentru întărirea porţilor, de pildă a Porţii Spitalului, vor fi consemnate şi două decenii mai târziu, în 1527[264]. Cu câţiva ani înainte, se construise şi un arsenal („domus bombardarii"), lângă zidul de centură[265]. În 1530 este menţionată Porta Penes

Claustra Superior, o poartă situată lângă mănăstirea aflată în partea de sus a oraşului[266], tot atunci lucrându-se şi la un fortalicium, lângă Poarta Lemnelor[267].

Numărul total al porţilor, mari şi mici, este menţionat ca fiind, în 1530, şase („*sex tam parvae et magnae Portae*"): Holtztor, Spitteltor, Ungertor, Krotentor, o poartă lângă turnul măcelarilor în direcţia uliţei măcelarilor şi poarta mai mică, de lângă mănăstirea franciscană. Până în secolul al XIX-lea când, în 1843, se ridică Poarta Rodnenilor, numărul lor a rămas, de altfel, neschimbat[268].

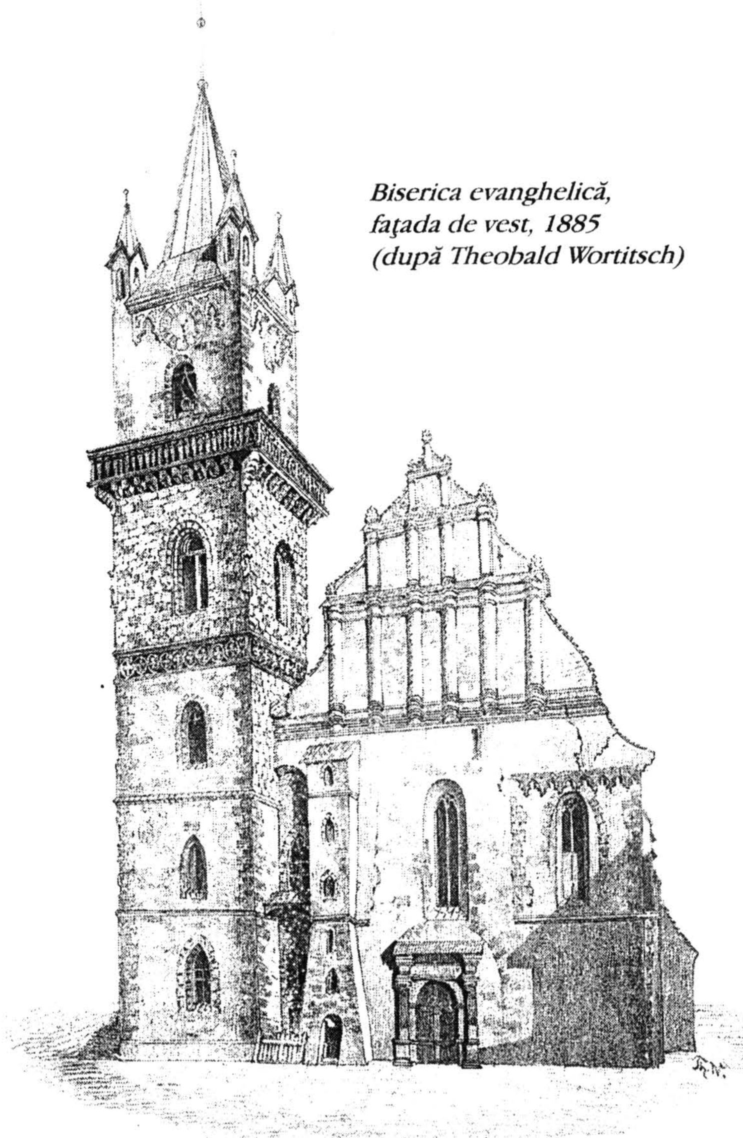
Începuturile Renaşterii şi revoluţionarea tehnicii militare în Europa au schimbat, la un moment dat, şi concepţia de construcţie a cetăţilor. Evoluţia armelor de foc, perfecţionarea lor, au impus găsirea unor soluţii tehnice care să le facă rezistente la vibraţiile provocate de loviturile ghiulelelor. Astfel, amenajarea lacurilor şi heleşteelor în jurul oraşelor, ca la Braşov, Cluj, Lipova sau Sibiu a fost şi la Bistriţa o soluţie pentru a spori eficienţa vechiului sistem de fortificaţii[269]. Sursele documentare menţionau, în 1487, un eleşteu la mănăstirea Sfintei Cruci iar, în 1492, aflăm că Johann Weiss şi tovarăşii săi au primit 25 de denari pentru dirijarea canalelor de apă spre eleşteiele oraşului. Iazuri şi eleşteie sunt amintite ca parte a fortificaţiilor oraşului, cu scop defensiv. Ele aveau, de altfel, şi însemnătate economică, fiind consemnate în Registrele de socoteli ale oraşului ca aducătoare de venituri. Astfel de eleştee se aflau de-a lungul aleii Măcelarilor, în dreptul aleii Promenadei (Aleegasse), sau în zona conventului franciscan (locul numit Meierhof). Aproape de aleea Promenadei exista şi eleşteul Dominicanilor. Urmele acestuia însă nu s-au păstrat.[270] La sfârşitul secolului al XIX-lea, în 1894-95, în apropierea Turnului Dogarilor şi a zidului deja în parte demantelat, s-a amenajat parcul oraşului, care a inclus şi această alee a Promenadei, alee care este, de fapt, ceea ce a mai rămas din vechiul val de apărare, aplatizat, al burgului medieval[271].

Turnul dogarilor, arhitectură militară gotică (detalii)

Turnul dogarilor, imagine de arhivă (colecţia Vermeşan)

Biserica evanghelică, fațada de vest, 1885 (după Theobald Wortitsch)

Biserica evanghelică (biserica parohială)

Prin anvergură, importanţă, realizare artistică şi arhitecturală, biserica evanghelică este cel mai important monument al oraşului vechi, dominat de silueta acesteia şi verticala turnului ei. Din vechea piaţă, în centrul căreia această clădire se află, s-a dezvoltat, de fapt, toată structura urbană a Bistriţei medievale. Ceea ce înfăţişarea monumentului actual pune în evidenţă, chiar la o primă privire, este structura şi spiritul unei construcţii gotice târzii, pe care s-au grefat, într-o fericită, îngemănare elemente renascentiste. Biserica este în felul acesta mai mult decât un monument gotic. Amprenta Renaşterii i-a dat o nouă personalitate.

Ştirile documentare referitoare la biserica evanghelică sunt puţine şi relativ târzii, astfel că ipoteze despre începuturile activităţii constructive în zona în care se ridică actualul monument sunt dificil de formulat. Existenţa unei biserici parohiale la sfârşitul secolului al XIII-lea, pe locul actualei clădiri, e o ipoteză care se regăseşte încă în bibliografia mai veche iar amintitele investigaţii arheologice par a o fi demonstrat. S-a crezut, de fapt, că biserica, ridicată iniţial pe locul actualului monument, a fost deteriorată în aşa măsură în timpul invaziilor tătare, încât a fost necesar să fie demolate şi resturile rămase, presupunându-se că, din vechea clădire, turnurile rezistaseră, dintre care cel din dreapta numai în unele părţi.

Monumentul actual e o biserică hală gotică, cu trei nave de înălţime egală, cu un cor încheiat pentagonal şi având o sacristie pe latura de miazănoapte. Deasupra navelor laterale şi a portalului de apus, se ridică tribunele. Pe exterior, în colţul nord-vestic al bisericii, se înalţă silueta impunătoare şi zveltă a turnului. Faţada vestică, cu frontonul şi portalul ei monumental, e o realizare desăvârşită a unui arhitect din vremea Renaşterii, italianul Petrus Italus de Lugano.

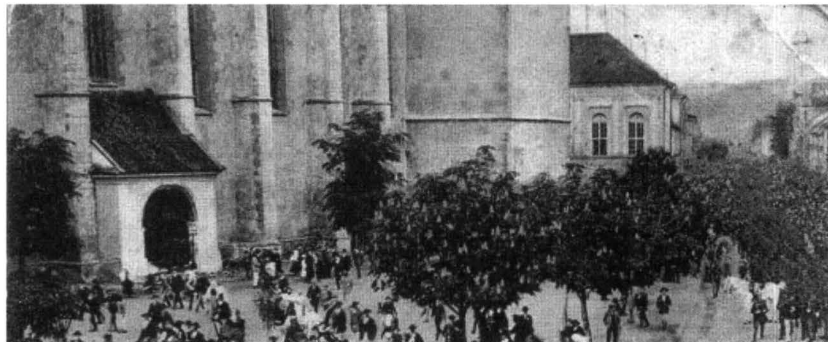
Pe parcursul veacurilor, biserica şi-a schimbat de mai multe ori înfăţişarea. În Evul Mediu, ajungând în stare proastă, ea a fost reînnoită iar desele perioade

de refacere au marcat profund evoluţia monumentului spre imaginea lui actuală.

Construcţia bisericii, în vechea ei înfăţişare, a început probabil în secolul al XIV-lea. A doua jumătate a acelui veac a fost, de altfel, un moment important în evoluţia arhitecturii religioase în Transilvania, astfel că acum puterea economică a centrelor urbane permite acestora închegarea unor şantiere de artişti şi meşteri, ele putându-şi înălţa marile biserici parohiale[272]. Bistriţa a fost şi ea parte a acestui curent, cu atât mai mult cu cât dezvoltarea ei, în condiţiile în care obţinuse chiar în acel veac privilegii importante, i-a dat puterea să zidească acum edificii pe măsură. Biserica era terminată în 1430, când clopotele pregătite pentru a fi montate în turnurile de pe faţada vestică fuseseră turnate. Nici un element arhitectural nu oferă posibilităţi certe de încadrare stilistică şi cronologică anterioară secolului al XV-lea, neputându-se aşadar identifica elemente gotice timpurii.

Iniţial monumentul a fost o bazilică cu două turnuri care flancau faţada vestică, turnuri despre care un document din 1432 vorbeşte. Nu le putem însă considera ca fiind aceleaşi cu cele ale monumentului romanic iniţial, care a fost desigur mai mic decât clădirea actuală. Turnurile care încadrau această faţadă au fost gotice, după cum lasă să se întrevadă chiar câteva elemente încă prezente pe faţada actuală a bisericii. Testamentul lui Petrus Kretschmer, din 1432, prin care acesta a dispus construirea altarului Tuturor Sfinţilor, aflat deasupra portalului vestic al monumentului, în spaţiul dintre turnurile clopotniţă, sugerează alcătuirea faţadei de apus, înfăţişarea ei la acea dată.

Spre est, în concordanţă cu faţada tripartită, clădirea se desfăşura cu trei nave, fiind o bazilică[273]. În turnurile menţionate de testament existau două clopote, ambele turnate în 1430, ceea ce sugerează că faţada vestică nu putea fi prea veche (A. Kovács). Aceasta a avut probabil analogii cu faţada apuseană a bisericii Sf. Mihail din Cluj, proiectată cam în aceeaşi perioadă, de asemenea cu două turnuri vestice.

Biserica evanghelică, imagine de arhivă, 1909 (B.C.U. „Lucian Blaga” Cluj, colecţii speciale)

Biserica evanghelică cu Şcoala de fete, 1927
(B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Biserica evanghelică 1935
(B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

O altă importantă refacere a bisericii parohiale are loc la cumpăna dintre veacurile al XV-lea şi al XVI-lea. Paralel cu ridicarea actualului turn, început la sfârşitul secolului al XV-lea, au fost dărâmate turnurile vechi. La început cel nordic. Întreaga faţadă vestică a fost modificată şi reproiectată în acele împrejurări, adăugându-i-se şi un turnuleţ al scărilor. De această etapă ţine, de fapt, şi înzestrarea aceleiaşi faţade vestice cu noi ferestre, ale căror fragmente se păstrează în paramentul zidului, alături de ancadramentele actuale[274]. Portalurile laterale (datate în ultimele decenii ale sec. al XV-lea), cu deschidere dublă, decorate cu baghete şi colonete gotice târzii, încoronate cu sprâncene de cornişă în stil renascentist[275], sunt cu deosebire dovada rafinamentului expresiei artistice în arhitectura vechiului burg medieval; gustul şi mentalitatea comanditarilor, ca şi măiestria meşterilor, sunt evidente.

După 1530, când episcopul de Alba Iulia i-a excomunicat pe bistriţeni pentru că, sub pretextul unor lucrări de construcţie, au dărâmat capela Sf. Mihail, se conturează o nouă etapă în evoluţia construcţiei. În 1527 biserica era din nou în stare gravă. La acea dată, vicarul de Alba Iulia, Paul de Thorda consemnează: *„ne vedem îndemnaţi pentru o refacere mai mare şi aspectuoasă a bisericii, să dăm aprobarea noastră cu privire la pietrele de construcţii provenite din dărâmarea capelei..."* iar în 1533, Martinus Barth se străduia să obţină, în numele sfatului din Bistriţa, aprobarea autorităţilor ecleziastice ca biserica Sf. Nicolae să fie restaurată şi mărită.

Secolul al XVI-lea va fi martorul unor transformări majore ale edificiului: se renunţă la structura bazilicală a clădirii, adoptându-se soluţia de tip hală. S-a demolat vechiul acoperiş al navelor, partea superioară a turnului de sud, precum şi bolţi ale navelor bazilicii. Au fost înălţate, apoi, zidurile exterioare (vechile ferestre au fost umplute cu zidărie iar ferestrele noi au fost alungite şi amplasate foarte aproape de cornişa acoperişului, la o cotă mai înaltă decât cele ale bazilicii vechi). Forma semicirculară a arcelor şi motivele decorative sunt renascentiste. Concomitent cu înălţarea zidurilor

şi deschiderea golurilor la ferestre, au fost ridicaţi şi contraforţii plasaţi în punctele cele mai ameninţate[276]. Interiorul bisericii suferise şi el importante modificări: în momentul transformării vechii bazilici în biserică hală, spaţiul dintre nave a fost despărţit prin şiruri de coloane grupate în perechi care susţin bolţi stelate pe nervuri de cărămidă, corul fiind acoperit cu o boltă în plasă[277].

Două portaluri laterale, realizate în manieră renascentistă, completează alături de cele mai vechi, gotice, alura faţadelor de nord şi de apus ale monumentului. Tribuna din interior e şi ea o compoziţie în stil Renaştere, cu parapet din baluştri, cu scări de acces dispuse simetric, împodobite cu stema Bistriţei[278].

Cele mai importante transformări în manieră renascentistă ale monumentului sunt opera maestrului italian Petrus Italus de Lugano. Înfăţişarea faţadei principale, cu frontonul şi portalul său monumental, poartă amprenta personalităţii sale, printr-o compoziţie elegantă şi minunat echilibrată.

Reconstituirea imaginii şi ambientului bisericii vechi nu poate scăpa din vedere nici prezenţa a două capele, în imediata vecinătate a monumentului. Una se afla în partea de nord a monumentului, capela Sfintei Dorotheea, iar cealaltă, închinată Arhanghelului Mihail, în partea sudică.

Turnul bisericii evanghelice

La câţiva ani după demararea lucrărilor la sistemul de fortificaţii ale oraşului, în jurul anului 1470, a început şi edificarea noului turn al bisericii. El nu este însă doar un turn clopotniţă, fiind ridicat mai ales în scopuri militare. E un excelent punct de observaţie şi un impresionant monument gotic.

Biserica evanghelică în primii ani ai secolului al XX-lea (B.C.U. „Lucian Blaga", Cluj-Napoca, colecţii speciale)

Durata construcţiei se poate stabili cu destulă siguranţă. Vechile registre de socoteli ale oraşului sunt şi de data aceasta surse preţioase de informaţii. La fel şi inscripţiile în piatră: pe cel de-al doilea etaj stă scris cu cifre gotice anul 1487 iar, în partea superioară a celui de-al treilea, anul 1509. La cel de-al al patrulea etaj se poate citi anul 1513 şi, în sfârşit, la ultimul, anul 1519. Se cunosc şi meşteri care au lucrat la turn. În 1487, dulgherul Meister Johannes, primeşte anumite beneficii pentru lucrările realizate în lemn şi fier, iar 1519, când este edificat ultimul etaj al turnului, sunt plătiţi 45 de florini meşterului Bartholomaeus Aurifex. Sunt amintite şi diverse materiale livrate pentru construcţia turnului („*ratione aedificationis turris nostrae civitatis*"). În august 1520 erau înălţate clopotele noului edificiu, aşa cum menţionează aceleaşi registre, pentru ca în 1544 să-i fie construit şi aurit acoperişul (vezi Otto Dahinten).

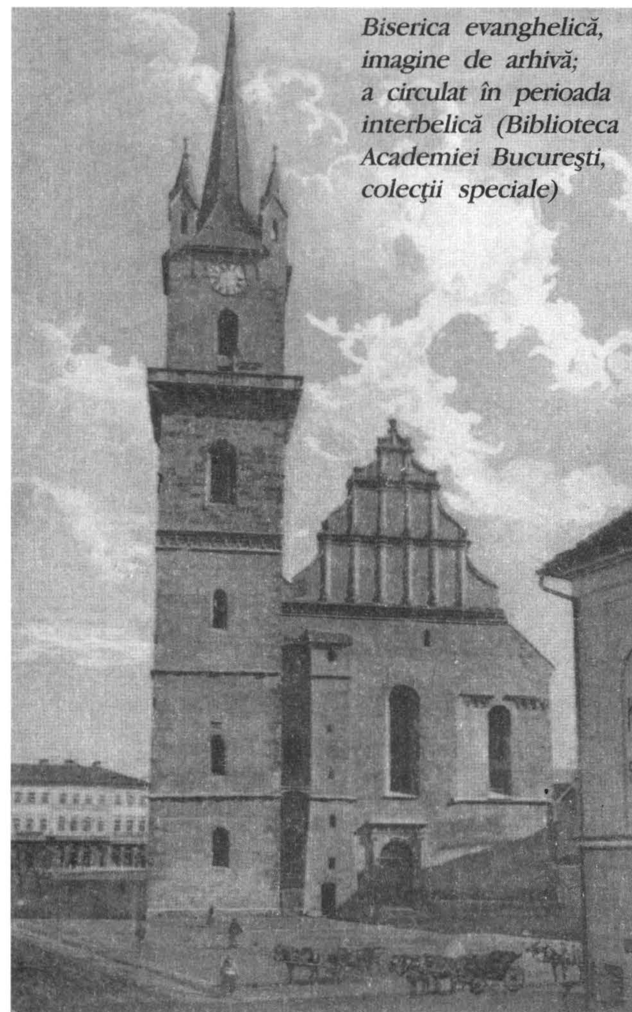
O lespede veche

Cea mai veche lespede cunoscută la biserica evanghelică din Bistriţa este încastrată pe faţada sudică, în colţul sud-vestic al clădirii, fiind datată în secolul al XIV-lea – 1327?[279]. În jurul figurii reprezentate pe această piatră s-au ţesut adevărate legende: o ipoteză acceptă ideea că ar fi un personaj feminin, într-o atitudine războinică, o anume Ursula. H.Wittstok amintea, în 1860 că, după tradiţie, lespedea ar reprezenta figura unei persoane care a donat bisericii o parte a averii sale, contribuind astfel la refacerea clădirii (tot un personaj feminin). O altă variantă presupune că o femeie al cărui copil, grav bolnav, s-a însănătoşit miraculos, a făcut bisericii o importantă donaţie, iar orăşenii i-au mulţumit, figurându-i chipul pe această piatră. E posibil să fie însă vorba despre epitaful unui cavaler a cărui figură incizată dovedeşte strânsa relaţie a comanditarului cu un atelier din Boemia[280]. Piatra însă nu

stă astăzi în poziţia ei iniţială, *in situ*, fiind refolosită în momentul în care s-a ridicat faţada sudică a vechiului turn. Figura înveşmântată în haine de cavaler, blazonul compus din trei ciocane îmbinate stelar, legenda realizată cu caractere în relief, stilul liniar al reprezentării, au condus la ipoteza că este vorba, de fapt, despre un personaj important al oraşului, aflat probabil în legătură cu monetăria sau cu minele de argint şi că era de origine străină comunităţii locale[281].

Mobilierul

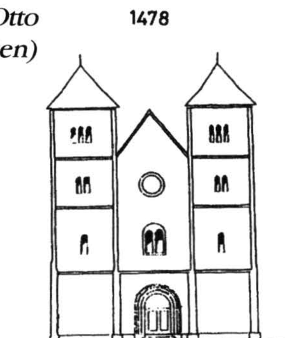
O menţiune specială merită mobilierul excepţional al bisericii, care conservă piese medievale, realizări artistice de o valoare deosebită. Unele se datează la începutul secolului al XVI-lea : cele două strane splendide, sculptate şi decorate cu intarsii, precum şi o bancă având o inscripţie gotică şi ornamente în stilul Renaşterii timpurii, piesă executată în 1516 de călugărul Benedict de Beclean, şi adusă de la mănăstirea dominicană după dezafectarea acesteia în timpul Reformei. Banca magistrului spitalului, Gheorghe, este lucrată în 1508 de meşterul Anton şi decorată într-o manieră ce se poate regăsi în geometria goticului târziu. O piesă valoroasă este şi dulapul sacristiei, datat, conform inscripţiei, 1507. Sunt valoroase şi uşa sacristiei (piesă excepţională, cu decoraţii intarsiate policrome, datată 1563) şi strana, aflată în dreapta acesteia şi lucrată în 1564. Acestor piese li se adaugă şi numeroase altele, datate în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cu ornamente pictate, inscripţii, semne de breaslă. Dintre băncile aflate în biserică cele mai recente datează din primele decenii ale secolului al XIX-lea[282] (vezi şi la Ghe. Mândrescu).

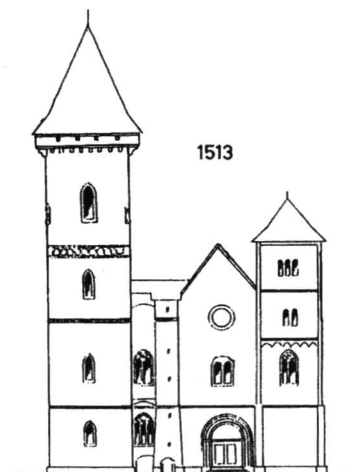

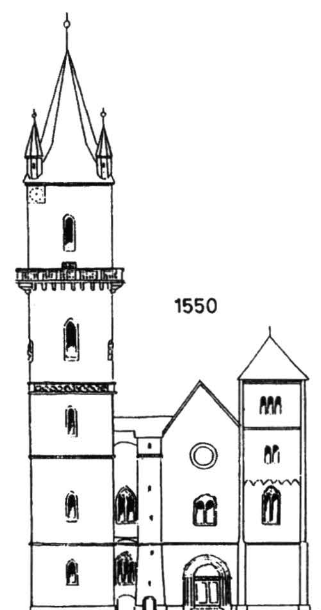
Biserica evanghelică, imagine de arhivă; a circulat în perioada interbelică (Biblioteca Academiei Bucureşti, colecţii speciale)

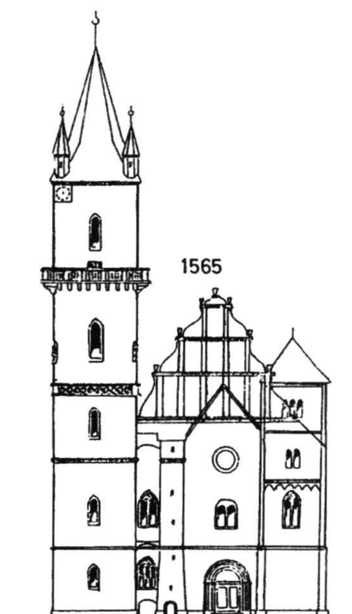

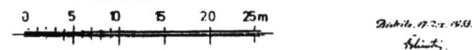
Biserica evanghelică, 1917 (B.C.U. „Lucian Blaga”, colecţii speciale)

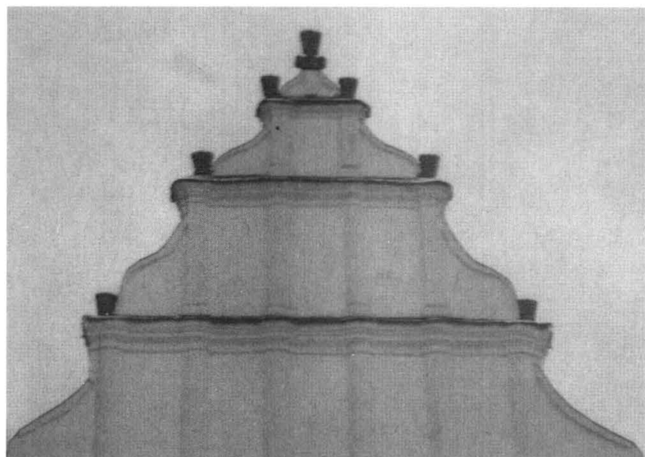

Biserica Evanghelică, evoluţia faţadei de vest (după Otto Dahinten)

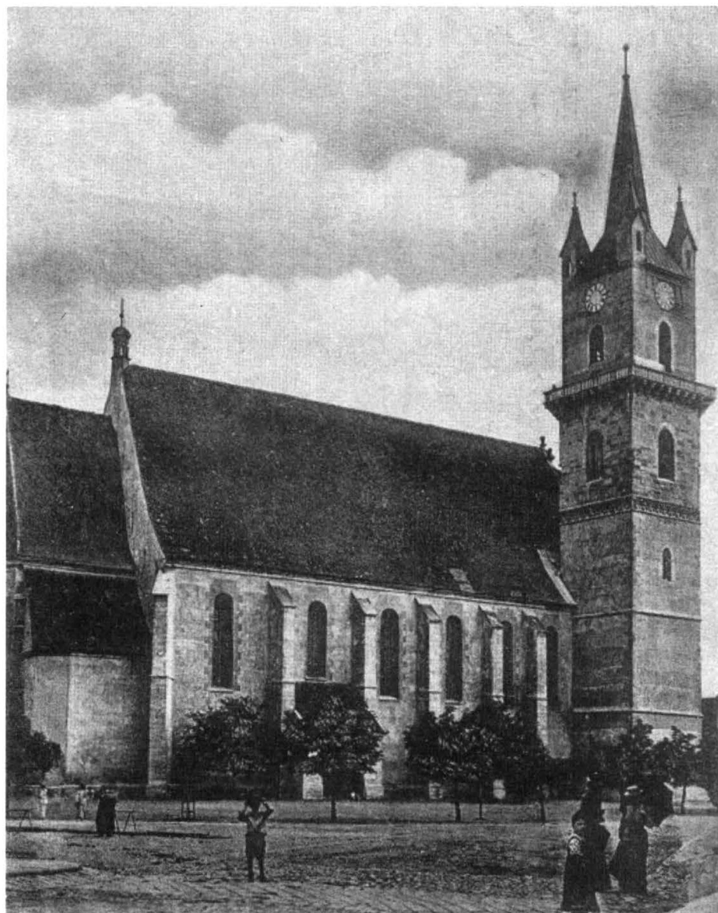
1930, O zi de târg în preajma Bisericii (după Otto Dahinten)

Aticul polono-lombard, un element al soluției lui Petrus Italus de Lugano

O clădire dispărută: gimnaziul evanghelic de fete

Imagine de arhivă, la început de secol XX (B.C.U. „Lucian Blaga”, Cluj, colecţii speciale)

Un portal gotic târziu

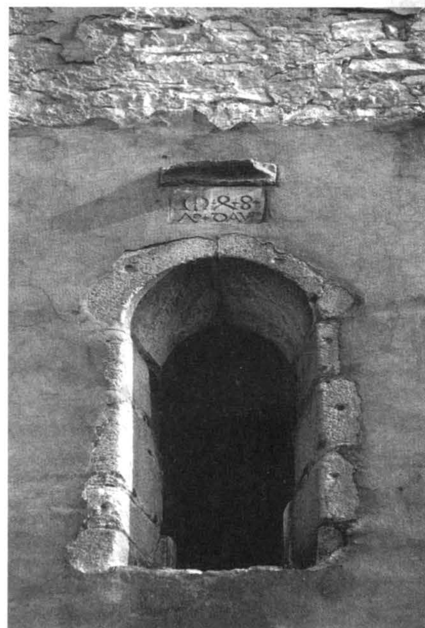

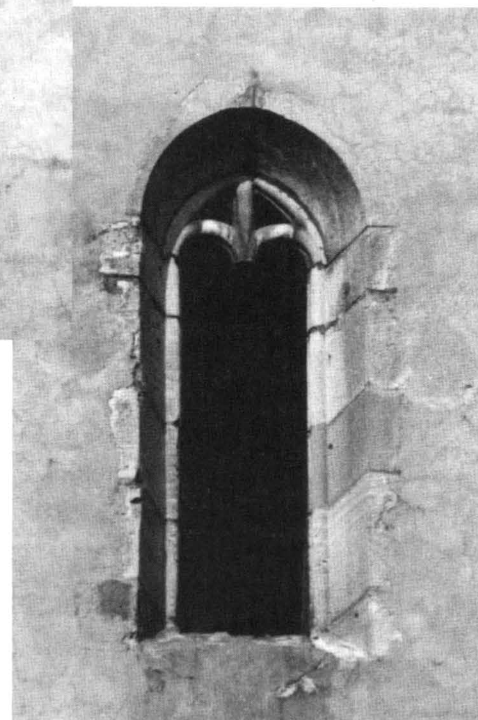
Decor gotic pe unul din etajele turnului bisericii evanghelice

Biserica evanghelică, un ancadrament gotic înzidit (pe faţada sudică)

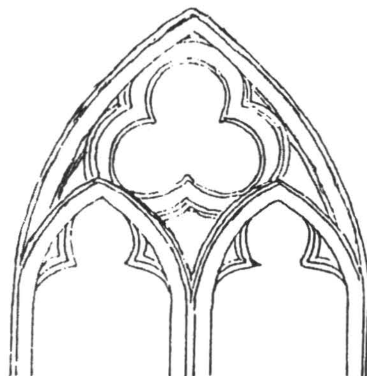

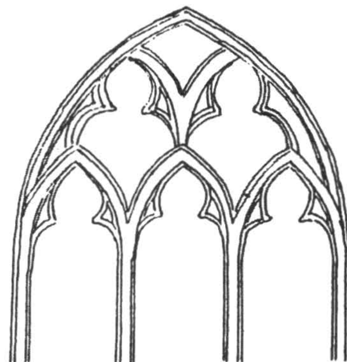
Turnul bisericii evanghelice. Detalii: ferestre gotice

Fereastră înzidită ilustrând momentul la care monumentul era bazilică (cercetare de parament A. Kovács)

Ancadramente gotice, după Otto Dahinten

Biserica evanghelică, un portal Renaştere

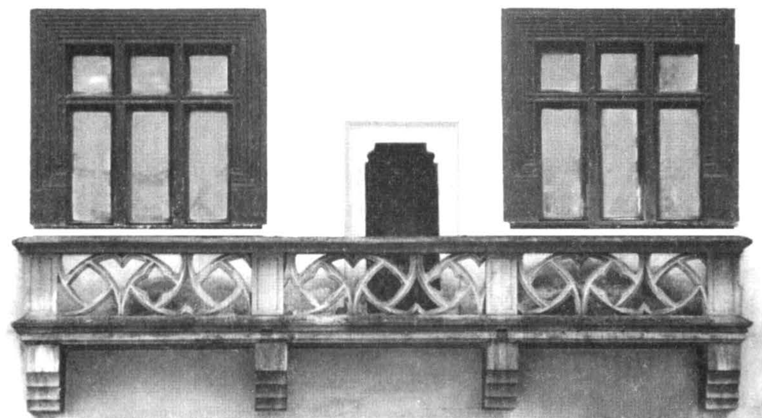
Casa Andreas Beuchel

Piaţa Centrală, care de fapt concentra parte însemnată a vieţii economice şi sociale a oraşului, a început să se profileze, urbanistic vorbind, la sfârşitul secolului al XV-lea. Spre mijlocul veacului al XVI-lea însă faţadele care individualizează acest perimetru erau realizate deja, iar aspectul lor se conservă în parte şi astăzi, chiar dacă au suferit o serie de transformări ulterioare[283].

Casa Andreas Beuchel, amplasată în colţul de sud-est al acestei pieţe, spre vechea stradă a Lemnelor, are şi o faţadă laterală, de-a lungul străzii care duce spre ansamblul cunoscut, în ţesătura urbană a perimetrului istoric, ca Piaţa Mică (Kleiner Ring). Alături de acest imobil se mai aflau casa lui Oswald Sartor şi cea a lui Thomas Werner cu care începea de fapt Strada Lemnelor[284]. Toate trei sunt menţionate documentar, la sfârşitul secolului al XV-lea, printre casele unor patricieni bogaţi. Multe dintre acestea se plasau în centrul oraşului, în piaţa din jurul bisericii parohiale sau pe cele patru străzi principale[285]. Aceste case ale oamenilor înstăriţi ocupă la front de stradă 10, chiar 15 m., iar celorlalte le sunt rezervaţi doar 7 m. Fenomenul se remarcă acut în condiţiile în care, după înconjurarea cu ziduri a oraşului, spaţiul disponibil *intra muros* este puţin, solicitările fiind tot mai mari, mai ales în amintita zonă centrală.

Parcela pe care s-a ridicat casa în discuţie, fiind situată vizavi de nucleul cel mai vechi al pieţii, a fost amenajată de timpuriu, aşa cum au dovedit şi cercetările arheologice întreprinse cu prilejul restaurării. Primul proprietar menţionat a fost Andreas Beuchel, un patrician bogat, descendent al unei familii înstărite, care locuia în 1475 într-o clădire aflată pe actuala stradă N. Titulescu. Aceasta era evaluată la suma de 200 florini, fiind, în 1522, administrată de mama lui Andreas Beuchel. Se poate presupune că acel imobil este de fapt clădirea ce se află pe amintita stradă la nr. 9-11. Andreas Beuchel era, în 1495, student la Universitatea din Cracovia.

Casa Andreas Beuchel, foto 2000

Casa Andreas Beuchel, detalii pe faţada dinspre Piaţa Centrală la etajul clădirii

La Bistriţa, cumpără casa din Piaţa Centrală, astăzi monument istoric, şi apoi încă două imobile pe actualele străzi Gh. Şincai şi Dornei. Personajul, prin formaţia intelectuală, starea materială şi ascensiunea sa în plan social (pentru început notar, devine jurat în 1523 şi jude în 1525 şi 1526), nu face notă discordantă în peisajul Bistriţei medievale al acelui început de veac.

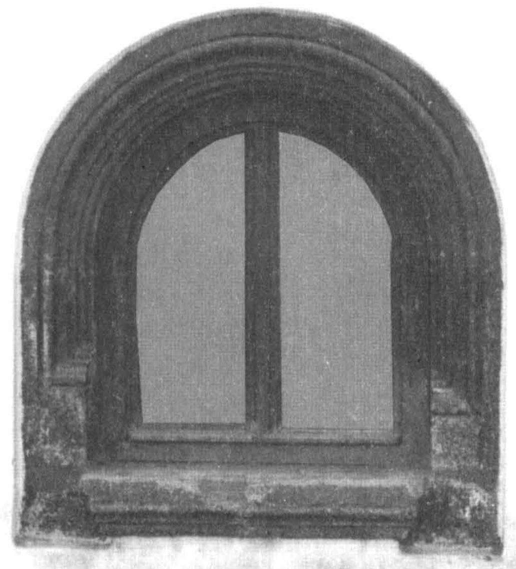
Clădirea, iniţial important monument de arhitectură gotică civilă,[286] a fost ridicată în ultimele decenii ale sec. al XV-lea. Era o casă importantă pentru acele timpuri, o veritabilă locuinţă a unui patrician. A suferit, în timp, o serie de transformări, devenind, în cele din urmă, un monument reprezentativ al arhitecturii din Transilvania în perioada de trecere de la gotic spre Renaştere[287].

Istoria casei şi a proprietarilor ei este, de altfel, prin ea însăşi un capitol interesant al evoluţiei vieţii urbane la Bistriţa în prima jumătate a veacului al XVI-lea. În condiţiile în care Ioan Zapolya cedează Bistriţa şi districtul său lui Petru Rareş, în 1529, acesta solicită orăşenilor plata dării ce i se cuvenea de Sf. Martin, făcând chiar o demonstraţie de forţă printr-o expediţie militară în zonă. Ales jude al Bistriţei în aceste împrejurări, Thomas Werner, inamic al lui Andreas Beuchel, obţine prin tratative plecarea spre Moldova a corpului de oaste al lui Rareş, acceptând plata amintitei dări şi implicit a suzeranităţii domnului moldovean. Werner, care l-a acuzat pe Andreas Beuchel de trădare pentru că a părăsit oraşul în vreme de asediu şi l-a sfătuit pe domnul moldovean să atace şi mai mult, a condus la Tărpiu trupele inamice[288]. Beuchel a reuşit în cele din urmă să fugă spre Rodna şi apoi la curtea lui Rareş. Chemat însă la Bistriţa cu promisiunea că acuzaţiile îi vor fi retrase, se întoarce în oraş unde e judecat şi condamnat la moarte. Casa revine lui Werner care în cele din urmă o vinde. În 1533 este cumpărată de notarul Christian Pomarius cu suma de 500 de florini cu condiţia ca, în eventualitatea în care moştenitorii lui Andreas Beuchel o vor revendica, oraşul să suporte toate consecinţele. Pomarius spune că Marthe Theremi, ultima soţie a lui Andreas

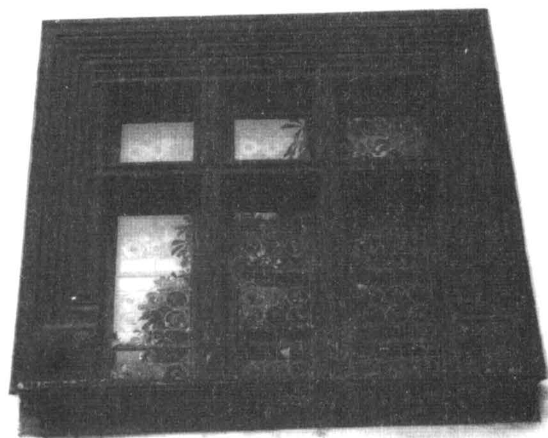
Beuchel, a cerut o despăgubire de 800 de florini. Era deci un imobil foarte valoros. Sebastian Eyben, fiul adoptiv al lui Beuchel, va reuşit în final să obţină casa care, în 1538, este vândută cu suma de 314 florini lui Iohannes Murator (cunoscut şi sub numele de Ion Zidarul), un arhitect stabilit aici cu acceptul magistraţilor oraşului[289]. Meşterul se angajase, contra sumei de 360 de florini, să ridice o biserică la Suceava. Finalul nefericit al întreprinderii l-a pus în conflict cu domnul moldovean şi, temându-se, fuge la Bistriţa dar conflictul cu Petru Rareş îl va determina să se mute la Sibiu, în 1546, pentru că la Bistriţa nu se mai simţea în siguranţă.

Restaurarea construcţiei, în anii '70, a prilejuit minuţioasa cercetare ce a pus în evidenţă etapele construcţiei. Cercetarea arheologică a permis formularea ipotezei potrivit căreia casa lui Andreas Beuchel este prima casă de piatră ridicată pe acest amplasament. Ca plan s-a putut face, de asemenea, constatarea că într-o primă etapă clădirea s-a dezvoltat în forma literei L, având lăţimea faţadei la front de stradă de 13 m. La nivelul străzii cuprindea o încăpere amplă şi un pasaj boltit, semicilindric, care comunicau direct cu pivniţa şi cu mezaninul, folosite ca depozite. La etajul clădirii se afla locuinţa proprietarului, compusă dintr-o sală de mari dimensiuni, spre stradă, şi două dormitoare. Sala se deschidea spre piaţă printr-un balcon, probabil de lemn, susţinut de console de piatră profilată. Toată construcţia era divizată în interior de un perete în întregime conservat la nivelul pivniţei şi al mezaninului şi parţial, la nivelul etajului (vezi A. M. Orăşanu, *Un maison patricienne...*).

Casa este executată aproape în întregime din piatră şi lemn. Zidurile sunt masive, cu o lăţime de 0,80-0,90 m. şi se ridică pe o fundaţie de aproximativ 2,50 m. Toate planşeele celor trei nivele sunt din lemn, susţinute de grinzi masive. Ferestrele geminate de la parter, balconul de la etaj şi ancadramentul porţii vădesc o compoziţie originală şi valoroasă în ansamblul arhitectural al pieţii. Soluţia faţadei se remarcă prin sobrietate şi echilibru.

Detaliu: o fereastră la parter

Detaliu: fereastră la etajul clădirii

Detalii la faţada dinspre Piaţa Centrală

Analiza elementelor de decor relevă prezenţa unor elemente ce aparţin stilistic goticului târziu, anume etapei de trecere de la gotic la Renaştere. Se remarcă ancadramentul unei ferestre gotice în arc frânt, fereastră pusă în evidenţă de restaurare. Anterior ferestrelor semicirculare de astăzi parterul aşadar avea ample ferestre gotice. În grosimea peretelui erau tăiate bănci de piatră în dreptul ferestrelor. Una dintre ele se mai păstrează. Uşa de intrare care dă spre încăperea boltită de la parter (boltă pe nervuri cu analogii la galeria Sugălete, în dreptul caselor cu nr. 14 şi 15), se poate atribui stilistic goticului târziu, cu influenţe Renaştere, puse în evidenţă de deschiderea ei dreptungiulară. Uşa de acces la balcon are, la rândul său, deschiderea caracteristică pentru ultima fază a goticului: colţurile arcuite de sus îndrituiesc analogii cu unele detalii de la Casa Petermann (cum este ancadramentul de la etaj, datat 1480). Cu toate intervenţiile masive asupra construcţiei, cu toate că detaliile mai vechi au fost distruse sau incluse în zidărie, s-a putut constata totuşi că, anterior, clădirea era o construcţie cu etaj dominată de profilatura gotică, datând din a doua jumătate a veacului al XV-lea[290]. O a doua etapă a construcţiei, şi cea mai importantă, a fost aceea a preluării elementelor Renaştere în perioada în care ea a aparţinut lui Andreas Beuchel. Fenomenul nu este întâmplător, având în vedere legăturile oraşului cu mediile central-europene, iar Andreas Beuchel era, aşa cum s-a văzut, în 1495, student la Cracovia. Detalii importante ilustrează această perioadă din existenţa clădirii: console care prin profilatură dovedesc influenţa Renaşterii precum şi bolţi cu penetraţii răspândite la începutul secolului al XVI-lea, bolţi la care nervurile nu mai au un rol de susţinere. La fel e ancadramentul portalului intrării carosabile, cu deschiderea sa semicirculară şi muchia teşită, terminată pieziş spre bază, deschidere ce ia locul arcului frânt. Importante pentru încadrarea stilistică a acestei etape şi ca realizare artistică sunt ferestrele de la etajul faţadei, ele fiind, de asemenea, ilustrative pentru spiritul înnoitor al Renaşterii ce pătrunde acum

la Bistriţa. Profilatura lor le situează în faza de trecere de la gotic la Renaştere. Ancadramentul uşii dinspre intrarea carosabilă spre sala cu boltă pe nervuri, ancadrament dreptunghiular, cu marginile întoarse spre înăuntru, precum şi cornişa de sub acoperiş urmează de asemenea profilatura specifică Renaşterii[291]. Cele mai potrivite analogii pentru unele dintre aceste elemente se pot găsi la Casa Altemberger din Sibiu, cu elemente încadrabile cronologic tot în deceniul al doilea al secolului al XVI-lea. Din aceeaşi perioadă datează şi ancadramentul cu deschidere semicirculară din stânga faţadei parterului.

Scurta perioadă în care a fost locuită de Iohannes Murator este şi ea o etapă interesantă în evoluţia casei. Intervenţiile constructive ale acestuia marchează tendinţele inovatoare în peisajul arhitectural al Bistriţei în acei ani. Din punct de vedere planimetric, el a redus din profunzimea încăperii de la parter pentru a construi o casă a scării între această sală şi pivniţă. La etaj a divizat încăperea de la stradă prin ridicarea unui zid despărţitor în corespondenţa unuia de la parter, blocând totodată accesul spre balcon prin zidirea uşii şi transformarea golului într-o nişă ce decora faţada. Urmele acestui balcon dispărut sunt fragmentele consolelor încastrate în zidăria în piatră de la faţadă precum şi profilele găsite în zidăria ulterioară. La încăperile astfel create la etaj a mărit deschiderea ferestrelor, montându-le ancadramente rectangulare cu profile de factură gotică. Fiecare fereastră era divizată prin două menouri şi o traversă, putându-se observa apropiate analogii cu ancadramentele de la Casa Argintarului şi cu cele ale casei lui Matia Corvinul din Cluj. Pe faţada laterală a etajului au fost de asemenea, refăcute ancadramentele şi reamplasate. La restaurarea clădirii, fragmentele ancadramentelor gotice descoperite au oferit posibilitatea reconstituirii acestui tip de ancadrament rectangular cu menou, şi traversă[292].

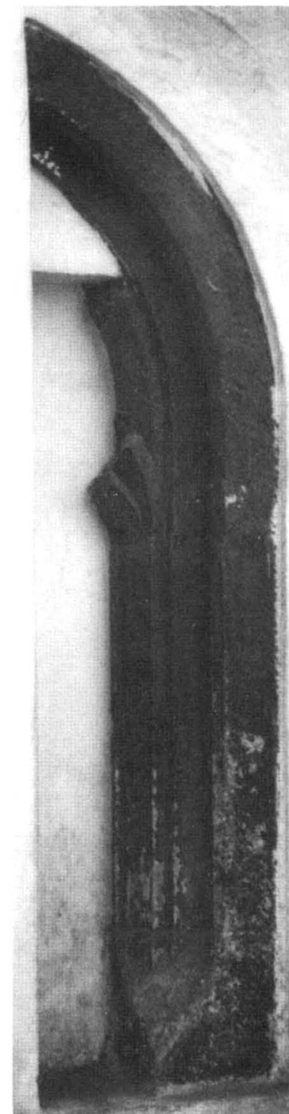
O altă intervenţie aparţinând aceluiaşi Iohannes Murator şi care se remarcă printr-o neîndoielnică măiestrie şi ingeniozitate, este boltirea sălii de la parter

Ferestră la etajul clădirii după restaurare

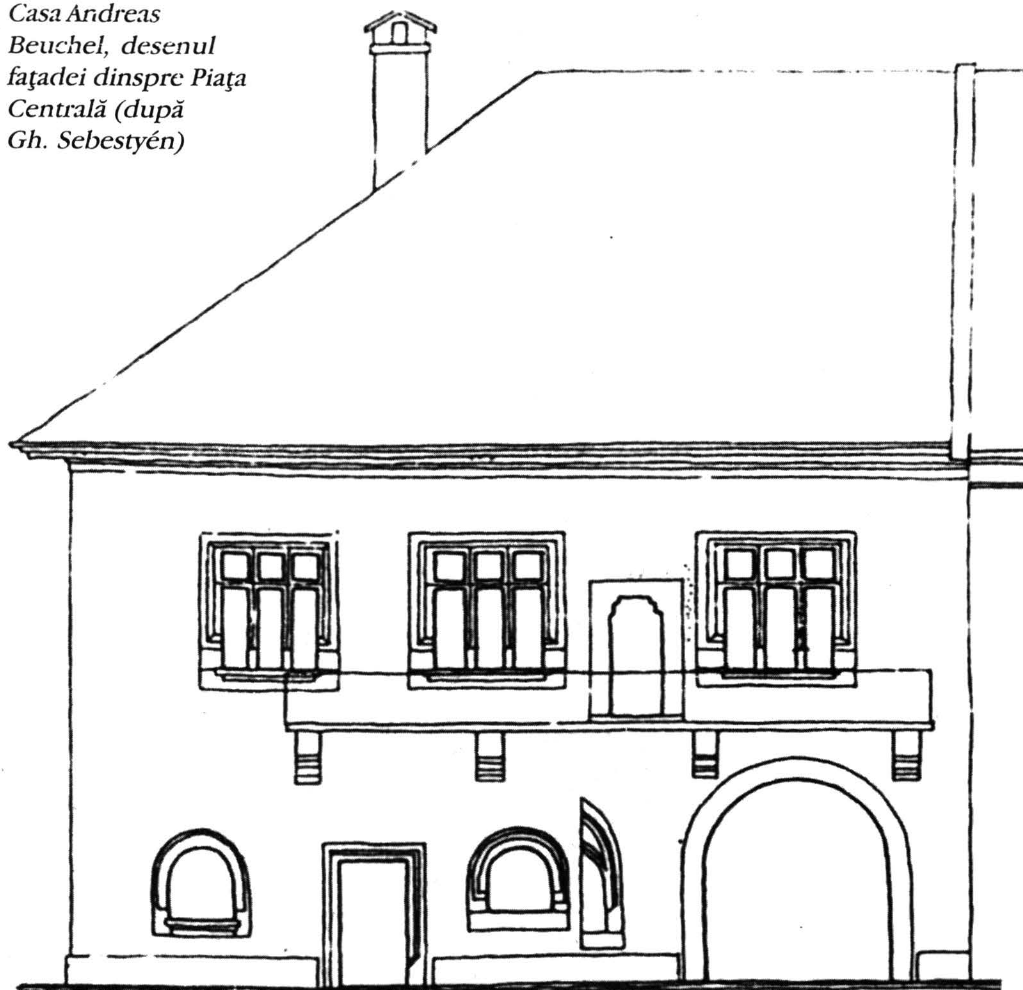

Ancadramentul uşii de la intrare

Ancadramentul gotic identificat pe faţadă

Casa Andreas Beuchel, desenul faţadei dinspre Piaţa Centrală (după Gh. Sebestyén)

şi a noului spaţiu creat aici. Această realizare este un exemplu unic între construcţiile din Bistriţa: Planşeul drept, din lemn, a fost înlocuit printr-o boltă stelată, cu nervuri, din cărămidă. Inserând o structură boltită, perfect determinată static, s-a creat o nouă ambianţă interioară, cu minime intervenţii în parament[293]. Este posibil totuşi ca, alături de intervenţiile comandate de Andreas Beuchel, elemente noi, potrivite cu structura umanistă, renascentistă să fi fost dobândite de clădire în perioada în care ea a aparţinut lui Cristian Pomarius, Iohannes Murator nepărând să fi avut timpul şi răgazul de a interveni semnificativ în structura construcţiei[294]. În compoziţia faţadei şi alţi autori au remarcat cornişa: nu se cunosc decât două clădiri renascentiste cu cornişă în Transilvania, prima fiind casa lui Andreas Beuchel iar cealaltă casa comercianţilor din Sibiu, greu databilă însă deoarece e realizată din cărămidă; nefiind opera unui pietrar, ea pare a fi o adăugire ulterioară[295].

Casa a suferit unele refaceri în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, un moment important al existenţei ei fiind desigur măiestrita restaurare din anii '70.

Casa argintarului

Imobilul aflat în strada Dornei nr.5 este o construcţie reprezentativă pentru arhitectura oraşului din secolul al XVI-lea, reprezentativă prin elementele Renaştere pe care le conservă, fiind în acelaşi timp unul dintre cele mai importante edificii care ilustrează acest stil în peisajul arhitecturii civile din Transilvania. El este fără îndoială şi un reper pentru cunoaşterea tipului de locuinţă specific patriciatului bistriţean din a doua jumătate a acelui veac.

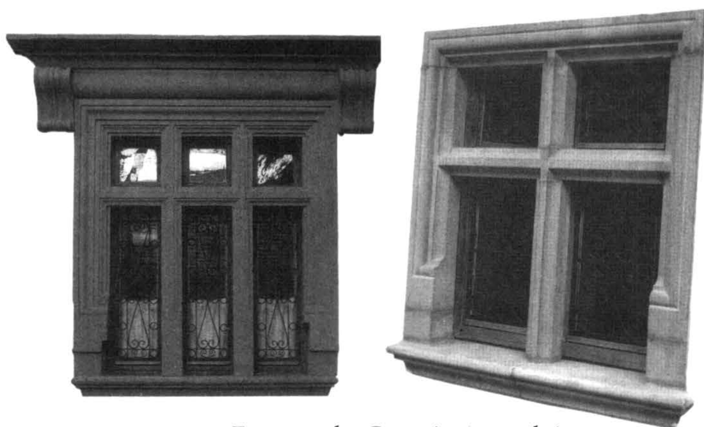
Construcţia are un plan dreptunghiular compact străbătut la parter, în lateral, de intrarea carosabilă. Corpul construcţiei se dezvoltă în adâncime, bucătăria ajungând astfel în centrul planului etajului, fără luminare directă[296]. Clădirea are câteva particularităţi distincte ce ilustrează preocuparea pentru confort a comanditarului, o tendinţă care îşi pune pregnant amprenta chiar asupra economiei spaţiului interior. Accesul la etaj se face printr-un spaţiu larg în care e amplasată o scară cu rampă cotită. Etajul, având spre stradă o încăpere principală şi o cămară, este acoperit de un planşeu de lemn. Încăperile mai scunde şi tăvănite, cu lumină directă, pardoselile din cărămizi, răspund, la rândul lor, aceloraşi dorinţe de confort şi eleganţă aduse se suflul înnoitor al noului stil.

Ancadramentele de piatră ale uşilor interioare, proporţionate desăvârşit, sunt realizate în manieră Renaştere, fără urme ale goticului, contribuind la compunerea cu rafinament a unui ambient stilat şi echilibrat. Cele mai apropiate analogii pentru acestea se regăsesc în ancadramentul Renaştere de la casa Peermann sau în ancadramentele realizate de meşteri bistriţeni la bisericile din apropierea oraşului, începând cu deceniul al treilea al veacului al XVI-lea.[297]

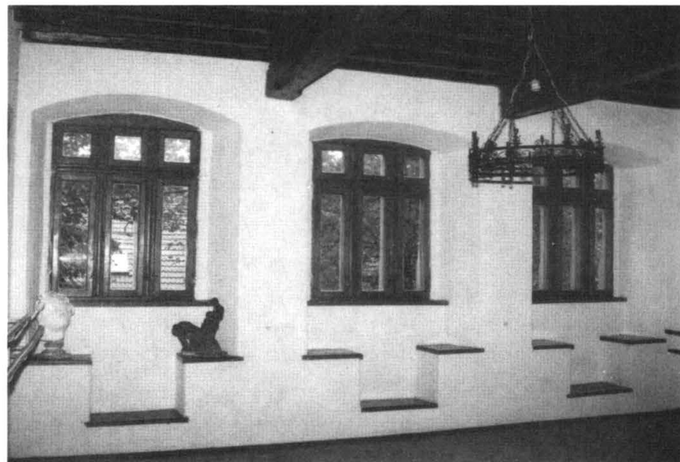
Faţada principală este fără îndoială cel mai spectaculos element în arhitectura şi ambientul clădirii. Ea conţine, la etaj, patru ferestre de structură gotică, având fiecare câte două menouri şi o traversă dar, în acelaşi timp, cu

Casa Argintarului, imagine de arhivă (colecţia Vermeşan)

Ferestre la Casa Argintarului

Casa Argintarului, interior, încăperea mare de la etajul clădirii

elaborată profilatură Renaştere. O singură cornişă comună se sprijină pe câte două console în formă de S, la fiecare fereastră. Parterul faţadei cuprinde, în centru, o fereastră similară celor de la etaj, în dreapta acesteia aflându-se o alta, cu arc în plin cintru reluând însă, la o scară mai mică, motivul celorlalte. Acadramentele parterului sunt aşezate dezaxat faţă de cele ale etajului, cu excepţia ferestrei din dreapta. Bogatul ancadrament al intrării carosabile contribuie şi el din plin la echilibrul faţadei, la nota ei de elegantă şi monumentalitate.

Toată această compoziţie se remarcă în fond prin măiestria execuţiei şi evident, nu în ultimul rând, printr-o foarte ingenioasă soluţie. Amintitul ancadrament al intrării carosabile şi cel al ferestrei din dreapta par a fi opera maestrului italian Petrus Italus de Lugano, acelaşi care, în 1563, termina restaurarea bisericii parohiale din Piaţa Centrală. Această ipoteză se întemeiază pe evidentele analogii cu soluţia dată de acelaşi Petrus Italus pentru portalul de vest al bisericii evanghelice. Emblemele care se găsesc pe ancadramentele faţadei sugerează ideea că această casă a aparţinut unui aurar.

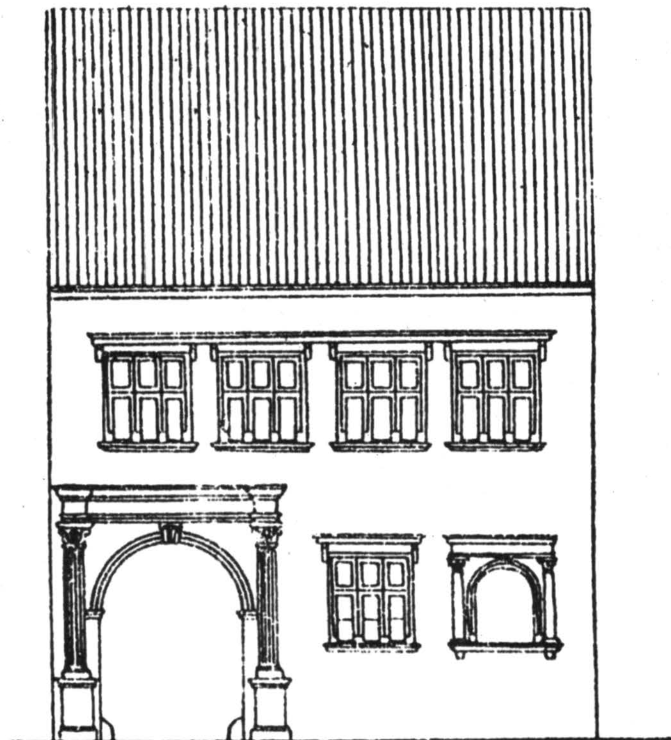
Casa argintarului ilustrează strălucit ambientul unei întregi serii de construcţii civile ridicate sau transformate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea la Bistriţa. Ceea ce Casa Argintarului reprezintă la Bistriţa, este, de fapt, schimbarea unei mentalităţi: o relaţie nouă a omului cu viaţa cotidiană şi, pe cale de consecinţă, cu spaţiul construit. Posibilităţile financiare şi instrucţia elevată în universităţi europene, a permis categoriilor înstărite să fie deschise spiritului Renaşterii. Acum, în deceniile patru şi cinci ale acelui veac, noul stil înlocuieşte pe scară tot mai largă modelele gotice, astfel că, pe lângă evoluţia ancadramentelor şi cornişelor caselor se petrec modificări şi în planimetria construcţiilor. Vechiul plan în forma literei L se modifică, se introduc scările cu rampă cotită, largi, comode şi fastuoase, scări ce au ca punct de pornire, gangul intrării carosabile. Nu mai sunt plasate în punctul de întâlnire a celor două corpuri de clădire, aşa cum impunea vechiul plan. Un prim exemplu se

remarcă în cazul casei Petermann, unde apare o scară foarte largă în comparaţie cu vechile scări de acces, punctul final al acestei evoluţii în planul caselor bistriţene din secolul al XVI-lea fiind chiar Casa Argintarului.

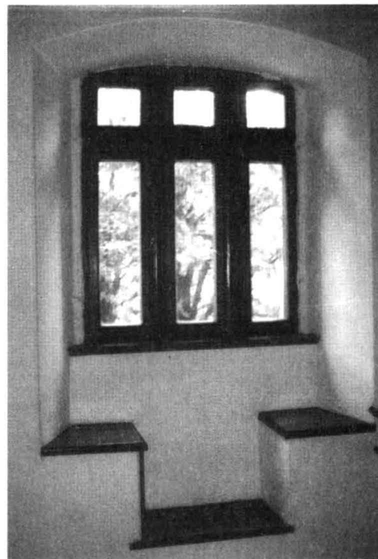
Renaşterea a adus la Bistriţa nu doar modificări în soluţiile faţadelor, în repertoriul ornamentelor sau în maniera realizării ancadramentelor ci şi elemente esenţiale în concepţia planului clădirilor, în dispunerea şi proporţiile spaţiilor interioare. O nouă expresie arhitecturală ilustrează habitudini şi mentalităţi care au modificat aspectul edilitar al oraşului. Printre cei care şi-au pus amprenta asupra personalităţii acestui monument de arhitectură civilă care este Casa Argintarului, pare să fi fost chiar Petrus Italus de Lugano, arhitect prin activitatea căruia formele stilului Renaşterii au pătruns la Bistriţa, manifestându-se în deplinătatea maturităţii lor. Soluţia faţadei acestei case, aşa cum ni se înfăţişează ea astăzi, pare a fi rodul concepţiei sale stilistice. Analogiile cu elementele decorative realizate de el la biserica evanghelică, asemănările cu unele construcţii contemporane din spaţiul polonez, din Silezia sau din alte zone ale Europei Centrale, toate vin în sprijinul acestei idei.[298]

Casa Argintarului, desenul faţadei (după Ghe. Sebestyén), spre str. Dornei

Imagine de interior,
la etaj

Poarta carosabilă

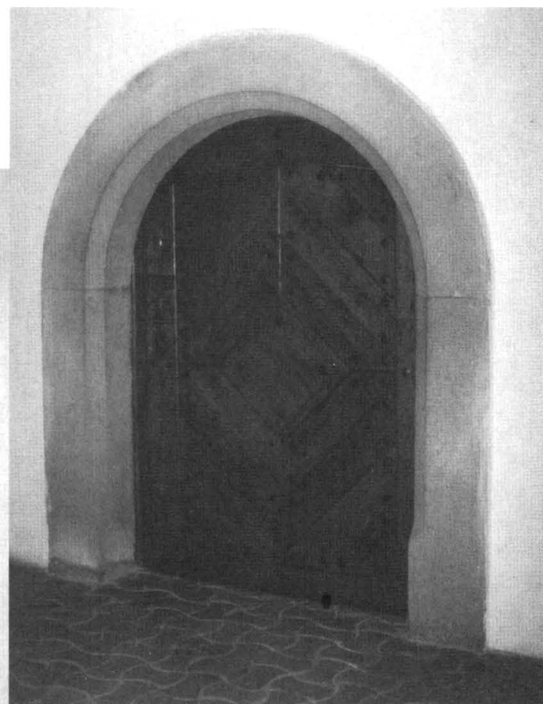

Faţada principală,
ferestre cu ancadramente de piatră

Ancadramente Renaştere în interiorul Casei Argintarului

Interior, etaj

Poarta carosabilă (detalii)

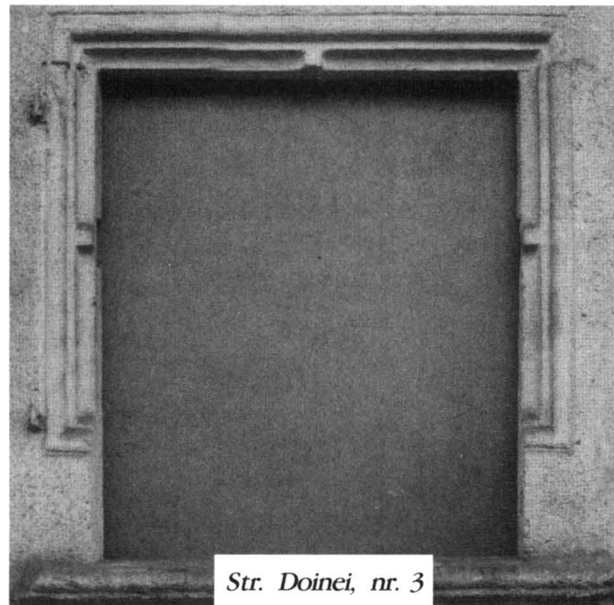

Alte vestigii ale arhitecturii Renaştere la Bistriţa

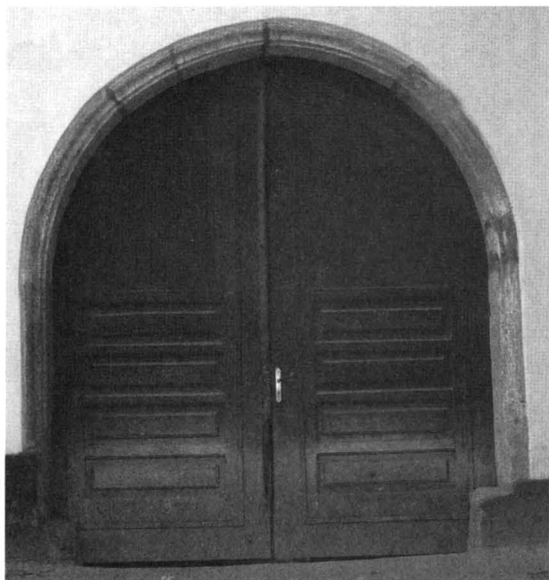
Peisajul arhitectural al oraşului este profund marcat de noile elemente renascentiste. Dacă tipul casei structurat în secolele anterioare în tipare gotice rămâne caracteristic pentru oraşul dominat de parcelarea din perioada gotică, secolul al XVI-lea înseamnă deschiderea spre Renaştere. Astfel, după 1500, bolta cilindrică cu penetraţii, uneori sprijinită pe console, se răspândeşte la Bistriţa. Ea se regăseşte în cazul unor imobile mai vechi care au suferit transformări în această perioadă, ca de pildă la casa parohială evanghelică sau la casa cu nr.19 din şirul Sugălete. Se poate remarca prezenţa a numeroase bolţi semicilindrice în acelaşi ansamblu Sugălete, la etajul unora dintre clădiri, sau la casa cu nr. 9-11 din str. N. Titulescu. Ele au înlocuit, de fapt, acum bolţile în cruce, cu şi fără ogive, bolţi care au fost o prezenţă masivă în oraş până la începutul secolului al XVI-lea. Multe elemente renascentiste au apărut chiar în cadrul unor ansambluri gotice. Astfel, o serie de ancadramente la uşi şi ferestre sunt detalii care lasă să se întrevadă peisajul arhitectural al Bistriţei în aceste decenii ale secolului al XVI-lea când oraşul se deschide spre o lume nouă care se grefează pe vechile structuri gotice. Un exemplu grăitor în această idee este chiar Casa Petermann, important edificiu gotic al oraşului. Spre mijlocul secolului al XVI-lea, ea dobândeşte o nouă scară corespunzând unor cerinţe de confort ale unui patriciat doritor de a imita, de a prelua modele vehiculate de Renaşterea europeană, adăugându-se peisajului clădirii şi un nou ancadrament, cu o deschidere dreptunghiulară şi o profilatură care îl desemnează a fi un element de referinţă pentru construcţiile bistriţene din mijlocul secolului al XVI-lea.[299]

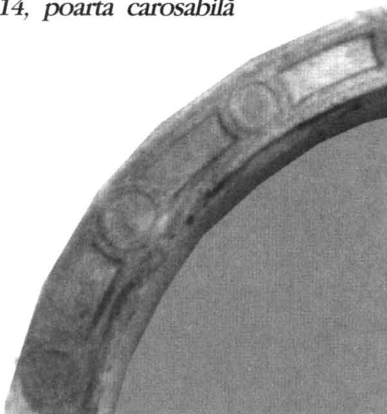
Str. Liviu Rebreanu nr. 10 (detaliu, ancadramentul porţii carosabile, datat 1614)

Str. Doinei, nr. 3

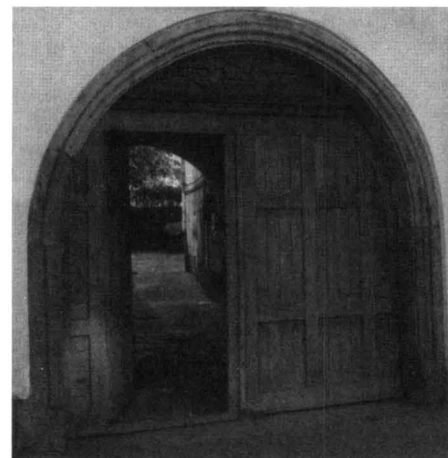
Str. Liviu Rebreanu, nr. 14, poarta carosabilă

Str. Liviu Rebreanu, nr. 10 (detaliu)

Str. Doinei, nr. 3

Str. Titulescu, nr. 3

Biserica romano-catolică

Este construită pe locul vechiului aşezământ al ospitalierilor Bürger Hospital, menţionat, aşa cum s-a văzut deja, la sfârşitul secolului al XIII-lea. Solicitate de piarişti după 1717, biserica (de fapt capela acelui Hospital) şi spitalul în ruină sunt reparate dar, după incendiul care devasta în 1758 zona, vechea biserică a fost demolată (până în 1720 fusese renovată dar acum nu a mai putut fi salvată). Călugării piarişti obţin vechile clădiri (vechea clădire a Xenodoctiului de pe strada Teilor), renovează vechea biserică şi o sfinţesc la 2 februarie 1720.

În 1728, după renovarea vechilor edificii, călugării cumpără în apropiere două case, iar în 1731 pe a treia. Înfiinţează şcoala latină confesională (în clădirile ce le aparţineau acum).

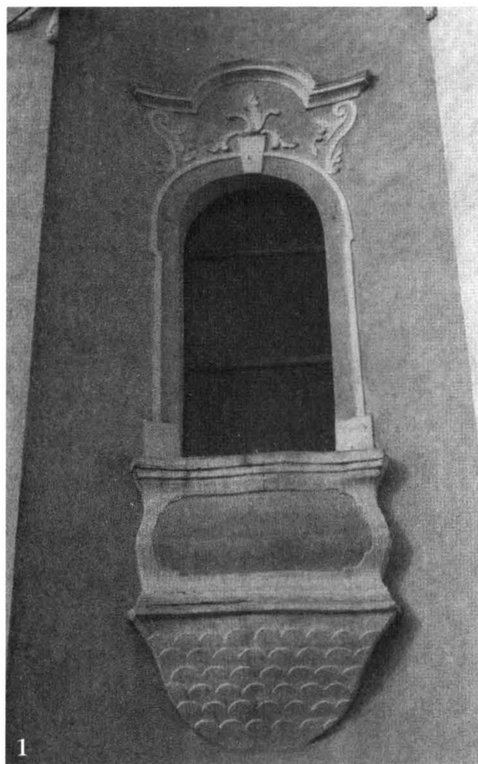
Incendiul din 1758 devastează întreaga zonă, inclusiv şcoala latină a piariştilor, împreună cu biserica. Şcoala a trebuit reconstruită.

În deceniile următoare, după demolarea vechii biserici, se va construi clădirea actualei biserici romano-catolice, cu hramul Sfintei Treimi, construcţie barocă, terminată în 1787. În 1779 începuse demolarea bisericii vechi. Pentru construirea bisericii noi s-a cerut ajutorul Cancelariei Aulice din Viena iar, în 1779, parohia catolică a primit suma de 7000 de florini (cu care a contribuit chiar împărăteasa Maria Tereza). Planurile de construcţie s-au întocmit la Viena.

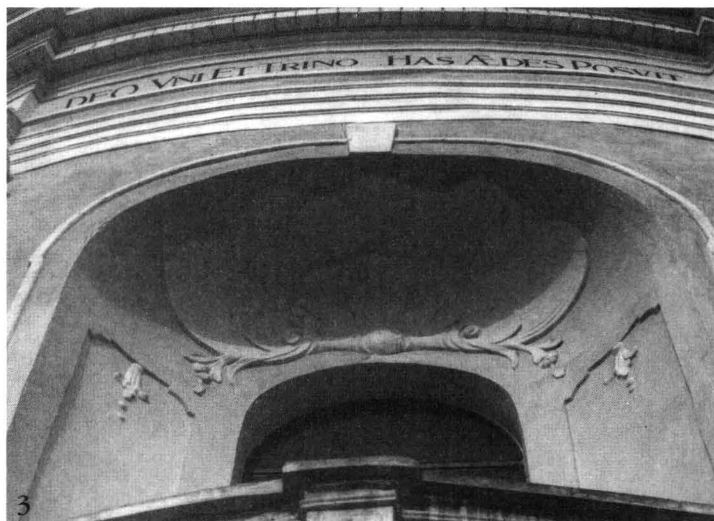
În 1844, în urma unui alt incendiu, biserica şi turnul au fost acoperite cu tablă. (vezi bibliografia mai veche.)

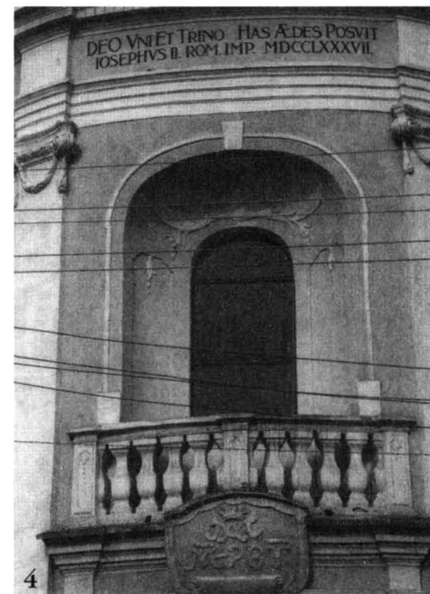

Biserica romano-catolică, imagine de arhivă

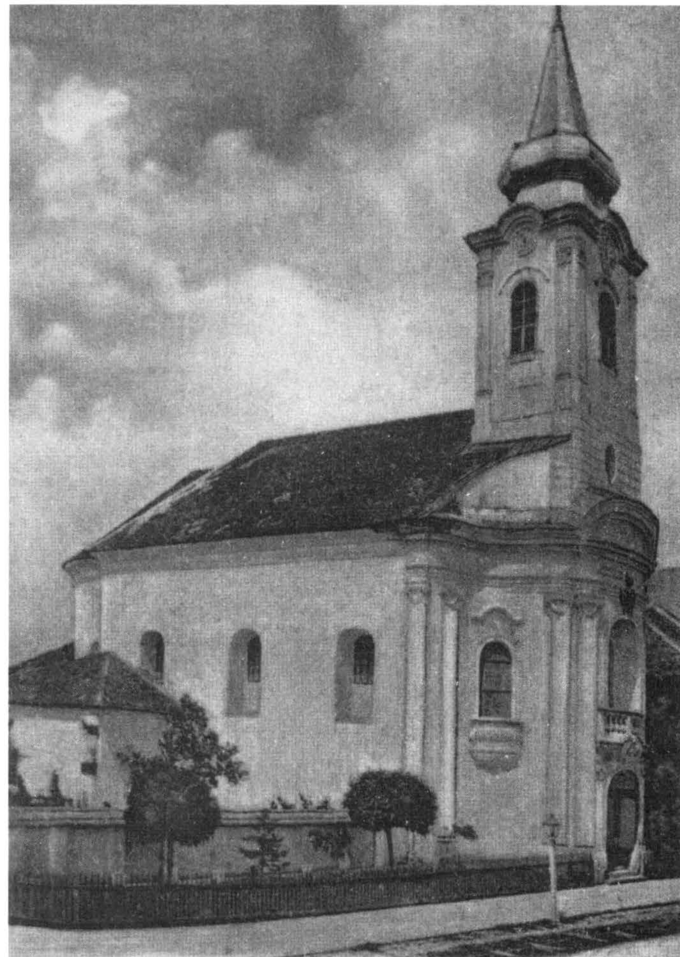
Baroc:
1, 3, 4. Biserica romano-catolică, detalii.
2. Imagine a Sfintei Fecioare cu pruncul, basorelief, str. Gh. Şincai

Biserica romano-catolică,
imagine de arhivă

Biserica romano-catolică,
foto 2000

Biserica romano-catolică (imagine de arhivă)

Str. Liviu Rebreanu, nr. 22

Piaţa Mică, nr. 3

De la Evul Mediu la perioada modernă: evoluţia siluetei oraşului şi câteva concluzii despre patrimoniul pe care acesta îl păstrează

Pe măsură ce la Bistriţa s-a închegat o structură urbană coerentă, s-a profilat şi silueta unui adevărat burg medieval; unul dintre cele mai importante din Transilvania. Sursele cartografice, stampele şi monumentele, astăzi încă în picioare, pot da o imagine coerentă a siluetei oraşului aşa cum s-a conturat ea de-a lungul secolelor.

Prima stampă cunoscută, aceea din 1666, ne înfăţişează imaginea unui oraş dominat de verticala turnului bisericii evanghelice şi înconjurat de zidul de incintă. Turnurile şi porţile, remarcabile realizări de arhitectură militară gotică, întregeau şi ele imaginea burgului medieval, silueta unei ***adevărate cetăţi***, defineau chiar peisajul unor străzi importante ale oraşului: imaginea veche ce reprezintă strada Lemnelor, dominată de turnul porţii cu acelaşi nume, e sugestivă. Impresia privitorului e întărită o dată mai mult de reprezentarea bisericii evanghelice ca fiind ea însăşi înconjurată cu zid de incintă. Conturul oraşului era subliniat şi de prezenţa accentelor date de silueta bisericii fostei mănăstiri franciscane sau a bisericii fostei mănăstiri dominicane, construcţie care nu mai există azi, dar despre care ştim că era o clădire înaltă, severă şi impunătoare în ţesutul urban al Bistriţei medievale. Acoperişurile caselor cu etaj, având coama perpendiculară pe frontul străzilor, încheiate într-un fronton la faţadă, marchează componenta gotică a atmosferei burgului vechi, precum traseul străzilor principale ale oraşului.

Dincolo de unele fantezii ale reprezentării, imaginea burgului medieval, aşa cum e conturată, redă accente ce se regăsesc şi astăzi în structura Bistriţei: oraşul vechi e dominat de verticala turnului bisericii evanghelice, de acoperişul ei masiv şi înalt, de frontonul inconfundabil al faţadei sale vestice, operă a unui maestru din vremea Renaşterii: Petrus Italus de Lugano.

Regăsim aceeaşi imagine, figurată de data aceasta mai realist, şi aceeaşi atmosferă a unui oraş medieval, o cetate, şi în stampa realizată la 1800. **Reperele siluetei oraşului erau aceleaşi**. Analiza surselor cartografice conturează, la rândul lor, evoluţia structurii urbane. Astfel, *planul oraşului, alcătuit în 1750*, figurează traseul zidurilor de incintă şi elementele esenţiale ale sistemului de fortificaţii, încă existent la acea dată.

În planul amintit figurează, de asemenea, elementele esenţiale ale tramei stradale, aşa cum se păstra ea la acea dată, marcând în acelaşi timp principalele monumente istorice ale oraşului ca repere ale acestuia... Se pot remarca patru trasee ale pâraielor menţionate în secolul al XVI-lea de Giovani Andreea Gromo pe artere importante ale oraşului vechi (actualele străzi Liviu Rebreanu, Dornei, Gh. Şincai, Titulescu, zona Pieţii Mici.)

Când, la sfârşitul secolului al XIX-lea, zidul de incintă a fost demantelat, silueta oraşului, în conturul ei esenţial, a rămas marcată de aceleaşi verticale. Dispariţia porţilor şi a turnurilor ce alcătuiau sistemul de fortificaţii (cu excepţia unuia singur) a schimbat însă imaginea oraşului. S-au pierdut atunci realizări valoroase ale arhitecturii militare gotice; Poarta Lemnelor e doar un exemplu. Pe conturul vechiului zid de incintă şi-au făcut însă apariţia construcţii care întregesc silueta oraşului cu accente ce ilustrează sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Imaginile de arhivă şi cărţile poştale databile imediat după 1900 întăresc aceste accente: Poşta veche, fostul gimnaziu evanghelic, vechea casă a breslelor (azi Casa municipală de cultură) etc.

Structura oraşului vechi s-a conservat în datele ei esenţiale, fiind prin ea însăşi un patrimoniu care trebuie ocrotit şi valorificat asemeni vechiului parcelar.

Parcelarul şi nucleul tramei stradale se cristalizaseră la Bistriţa în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea, aşa cum s-a văzut în capitolele ce le-au fost destinate. Fenomenul s-a manifestat în contextul structurării statutului administrativ şi politic al localităţii care devenea atunci oraş.

În Piaţa Centrală

Str. Gheorghe Şincai, nr. 1

Str. Gheorghe Şincai, nr. 22

Str. Gheorghe Şincai, nr. 37

Zona construită la mijlocul secolului al XIV-lea ocupa spaţiul care, ulterior, va fi înconjurat cu ziduri de incintă. Sistemul de fortificaţii al oraşului medieval va fi ridicat începând din ultimele decenii ale secolului al XV-lea şi legat de aceasta. E important de menţionat că ridicarea zidului de incintă a avut o influenţă notabilă asupra evoluţiei structurii urbane. Trama stradală s-a conservat (inclusiv fluxul circulaţiei mărfurilor care s-a statornicit pentru câteva secole, pe măsură ce s-a manifestat şi vocaţia comercială a oraşului).

Accesul dinspre străzile vechi şi importante ale oraşului spre zidul de incintă, care trebuia apărat şi la care era necesar să se ajungă din zona centrală cât mai repede, în anumite împrejurări se făcea şi pe artere mai înguste, perpendiculare pe cele principale: printre ele, **pasajele istorice** care dau şi astăzi o notă specifică şi atât de pitorească Bistriţei.

Maniera de ocupare a parcelelor a fost influenţată de constrângerile generate prin încorsetarea perimetrului construit al vechiului oraş medieval în interiorul zidului de incintă: îngustimea parcelelor la stradă (cu excepţia unora din zona centrală, care aparţineau unor patricieni bogaţi), dezvoltarea construcţiilor în L sau U, porţile carosabile, spaţiile de la etaj câştigate prin construirea încăperilor de deasupra gangurilor etc.

Economia spaţiilor interioare reflectă specificul activităţilor economice, de negoţ, lucrative şi de meşteşug ce se desfăşurau la Bistriţa. Aspecte importante ale vieţii cotidiene pot fi regăsite şi ele în structura şi ambientul patrimoniului construit care se conservă în oraşul vechi. Exemplul construcţiilor care, la sfârşitul secolului al XV-lea şi în secolul al XVI-lea, au fost locuinţe ale unor patricieni bogaţi, este sugestiv pentru a ilustra această idee. Goticul şi Renaşterea au dat aspectului edilitar al Bistriţei medievale trăsături esenţiale. Secolul a XVI-lea este, de altfel, momentul de apogeu al dezvoltării urbane a vechiului oraş.

Secolele următoare nu au modificat în esenţă structura burgului medieval, dar sunt o etapă foarte importantă a dezvoltării urbane a Bistriţei. Există aici, în perimetrul istoric, multe case medievale târzii, construcţii la care e uşor

sesizabilă maniera tradiţională în realizarea arhitecturală, economia spaţiului interior etc.

Faţadele baroce şi neoclasice, bolţile baroce, întregesc fericit ambientul oraşului vechi, dându-i o notă cu totul specială, punându-şi pregnant amprenta pe ceea ce este azi centrul istoric, spaţiul vechiului burg medieval.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, zidul de incintă a fost demolat în cea mai mare parte; la fel porţile şi turnurile (doar turnul Dogarilor s-a păstrat). Pe traseul vechiului sistem de fortificaţii au apărut, la sfârşitul acelui veac, construcţii importante, ilustrând ca arhitectură epoca: Casa breslelor (azi Casa de cultură municipală), Casele Textoris, Poşta veche, Gimnaziul evanghelic (azi Liceul Liviu Rebreanu).

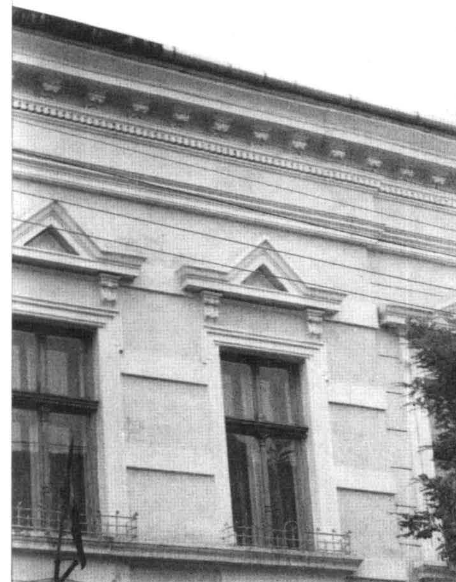
La sfârşitul secolului al XIX-lea se structurează şi parcul oraşului: acesta a rămas un element important în ţesutul urban al Bistriţei vechi.

Sursele cartografice arată aşadar că nucleul oraşului vechi s-a păstrat: atât vechile cartiere structurate în spaţiul înconjurat, la sfârşitul secolului al XV-lea, de zidul de incintă, cât şi, ca tramă stradală, vechile suburbii medievale. Situaţia aceasta poate fi ilustrată evident cu **planul cadastral al Bistriţei din 1913** (Arhivele Naţionale Bistriţa-Năsăud).

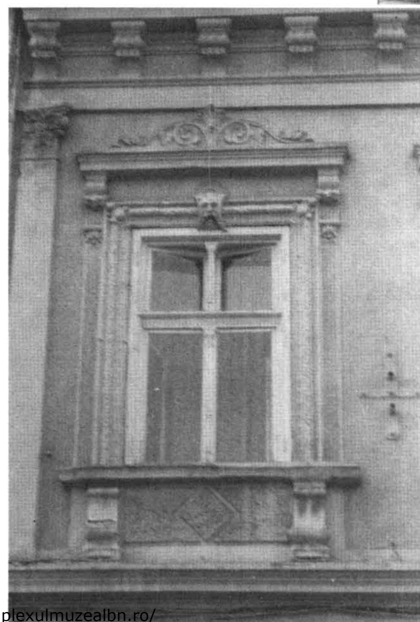
Până în 1940 nu s-au petrecut schimbări esenţiale în structura urbană a oraşului, astfel că, atât „mejdia intravilanului", cât şi vechea tramă stradală, se regăsesc în **planurile cadastrale din 1929 şi 1940.**

Abia în perioada postbelică (**în anii '70**) se vor produce destructurările provocate de inserţia cartierelor de blocuri care se vor apropia dinspre margini de oraşul vechi.

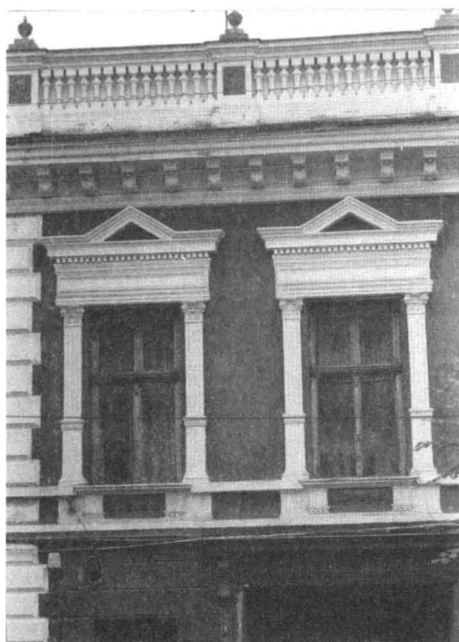
Există şi alte elemente în alcătuirea fondului construit al oraşului vechi care sunt astăzi, la rândul lor, note esenţiale ale personalităţii acestuia. **Aspectul oraşului vechi oferă imaginea unui ansamblu citadin unitar cu toate că imobilele ce îl compun conservă, aşa cum s-a văzut deja, elemente aparţinând multor stiluri cărora oraşul le-a fost deschis în diferite epoci**. Patrimoniul

Str. Gheorghe Şincai, nr. 1

Str. Liviu Rebreanu, nr. 9

Str. Gheorghe Şincai, nr. 5-7

Str. Gheorghe Şincai, nr. 20

construit al oraşului vechi este aşadar rezultatul evoluţiei în timp al unuia dintre cele mai importante centre urbane transilvane. S-a dezvoltat de-a lungul mai multor secole şi păstrează multe elemente arhitecturale vechi, de structură, decor etc., chiar şi acolo unde faţade care au suferit modificări în timp nu par, la prima vedere, a ascunde astfel de lucruri. Cazul imobilului din strada Dornei nr. 3 e sugestiv: intrarea în gangul carosabil al clădirii oferă surpriza descoperirii unor foarte interesante ancadramente Renaştere (la uşi, ferestre).

Amprenta fiecărei epoci e o secvenţă din viaţa clădirilor şi la Bistriţa multe imobile pot sta mărturie acestui lucru. Condiţia e să fie puse în valoare. Economia iniţială a spaţiilor interioare e, prin ea însăşi, o componentă esenţială a patrimoniului construit, precum şi funcţiunile specifice ale acestora. **Recompartimentări nefericite sau crearea prea multor anexe** au modificat uneori chiar specificul utilizării parcelelor construite (multe astfel de intervenţii sunt reversibile). **Ritmul golurilor**, raportul dintre plin şi gol în alcătuirea faţadelor, alături de specificul decorului, sunt elemente esenţiale ale structurii şi specificului peisajului urban şi al vechilor străzi.

Imaginile de arhivă, vechile cărţi poştale, sunt un tezaur nepreţuit în demersul redării personalităţii şi înfăţişării clădirilor cu prilejul reabilitării lor. Volumetria, şarpantele şi acoperişurile, materialele tradiţionale din care sunt ele realizate, **chiar şi coşurile vechi de fum**, reprezintă, la rândul lor, note caracteristice, de fapt accente importante ale peisajului Bistriţei, în ceea ce oraşul a păstrat. Un loc cu totul aparte în peisajul urban al centrului istoric îl ocupă **porţile carosabile, tâmplăria ferestrelor vechi cu partiţia lor, uneori cu obloane, şi, nu în ultimul rând, feroneria. Acestea sunt, prin ele însele, un patrimoniu valoros.**

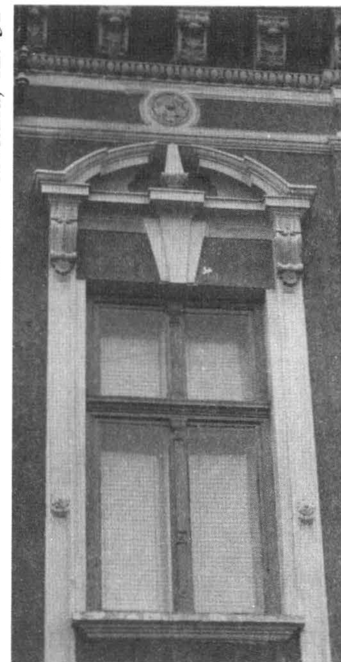
Cea mai importantă dintre concluziile care pot fi decelate după creionarea evoluţiei acestui oraş în Evul Mediu, e aceea că, valorificarea importantului patrimoniu construit şi conservat poate oferi azi Bistriţei o importantă şansă pentru viitor.

Str. Gheorghe Şincai, nr. 22

Piaţa Centrală, nr. 42

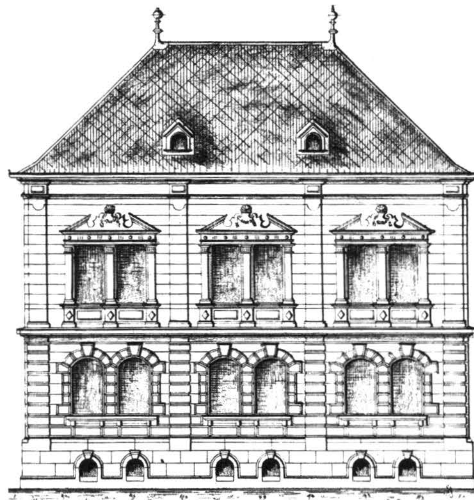
Str. L. Rebreanu, nr. 31

Str. L. Rebreanu, nr. 29

Şcoala Generală nr. 2, str. Alexandru Odobescu

O veche clădire pe actualul Bulevard al Independenţei, cu un desen (1939) (D.J.A.N. Bistriţa-Năsăud)

Vechiul Gimnaziu Evanghelic, azi Liceul Liviu Rebreanu

Azi Casa Municipală de Cultură

Abrevieri

AIIA A.D. Xenopol	Anuarul institutului de istorie şi arheologie A.D. Xenopol Iaşi
AS	Arhiva someşană, Năsăud
AMN	Acta Musei Napocensis
AVSL	Archiv des Vereins für siebenbürgische Landskunde, Sibiu
B.C.U.	Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga"
Dir	Documente privind istoria României
DRH	Documenta Romaniae Historia
D.J.A.N. Bistriţa	Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Bistriţa-Năsăud
D.J.A.N. Cluj	Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Cluj
D.M.A.S.I.	Direcţia Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice, Bucureşti
FI	File de istorie, Bistriţa
HU	Historia Urbana
RRH	Revue romaine d'histoire, Bucureşti
RMM	Revista muzeelor şi monumentelor, seria Monumente istorice şi de artă, Bucureşti
SCIVA	Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie
SCIA-AP	Studii şi cercetări de istoria artei, seria Arte Plastice
SUBB	Studia universitatis „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca
ZW *Urkundenbuch*	Zimmermann Werner, Urkunden zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen

Bibliografie şi surse documentare

Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Cluj-Napoca, *fond Primăria Oraşului Bistriţa,* Seria I.

Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Bistriţa-Năsăud

Colecţii speciale, Biblioteca Academiei Române, Bucureşti

Colecţii speciale, Biblioteca Centrală Universitară, Cluj-Napoca

Berger Albert, *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive bis 1526,* în *Program des ev. Obergymnasium in Bistritz, Bistriţa,* 1892 şi urm.

Călători străini despre Ţările Române, II, Bucureşti, 1970.

Documente privind istoria României, seria C, Transilvania, veacul XIII şi veacul XIV, Bucureşti, 1951-1955.

Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. I, Bucureşti, 1887; vol. XV, *Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov, Sibiu),* 1911.

Zimmermann F, Werner C, Müller G, Gündisch G, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen în Sibenburgen,* vol. I-IV, Sibiu, 1892-1937, vol. V, Bucureşti, 1975

Bătrâna, Lia şi Adrian, *Raport asupra cercetării arheologice de la Sugălete, nr. 22,* Arhiva D.M.A.S.I, Bucureşti

Bătrâna, Lia şi Adrian, *Unele opinii privind aşezarea saşilor la Baia,* în *Cercetări Arheologice,* VI, 1983.

Bătrâna, Adrian şi Lia, *Cronica săpăturilor (jud. Bistriţa Năsăud),* în *RMM,* 2, 1974.

Bătrâna, Adrian şi Lia, *Elemente de iconografie creştină în ceramica monumentală,* în *SCIA-AP,* 1993, 40.

Berger, Albert, *Die Hunyadiburg in Bistritz,* în *Nösner Gabe,* Bistriţa, 1928.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, secţiunea din Transilvania, Cluj, 1924.

Bonis, Iohanna, *Apariţia şi organizarea internă a Breslelor,* în *Breslele transilvănene (sec. XIV- XIX,* catalog de expoziţie, Cluj-Napoca, 1997.

Borbély, Andor, *Erdélyi városok képeskönyve, 1736-bol,* în *Erdély Muzeum,* XLVIII, 1943.

Csallner, E., *Fapte memorabile din ţinutul Nösen, o contribuţie la istoria oraşului, capitlului şi districtului Nösen,* 1941.

Dahinten, Otto, *Beiträge zur Baugeschichte de Stadt Bistritz,* în *AVSL,* 50, 1944.

Dahinten, Otto, *Geschichte der Stadt Bistritz in Sibenbürgen,* în *Studia Transiylvanica,* 1988.

Dănilă, Ştefan, *Descoperiri arheologice în raionul Bistriţa,* Cluj, 1961.

Dănilă, Ştefan, *Săpăturile arheologice din 1962 de la Bistriţa,* în *SCSMI,* I, Cluj, 1971.

Dănilă, Ştefan, *Contribuţii la cunoaşterea unor cetăţi din nordul Transilvaniei,* în *File de Istorie,* II, Bistriţa, 1972.

Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România,* Bucureşti, 1979.

Drăguţ, Vasile, *Date noi cu privire la picturile murale din Transilvania,* în *Studii şi cercetări de istoria artei,* seria *Artă plastică,* tom. 19, 1, 1972.

Drăguţ, Vasile, *Contribuţii privind arhitectura goticului timpuriu în Transilvania,* în *Studii şi cercetări de istoria artei,* seria *Artă plastică,* tom. 15, I, 1968.

Entz, Géza, *Erdély épiteszete a 11-13 szazadban,* Cluj, 1994.

Entz, Géza, *Erdély épiteszete a 14-16 szazadban,* Cluj, 1996.

Fabini, Hermann, *Sibiul gotic,* Bucureşti, 1982.

Gaiu, Cornel, *Le cimetière gépide de Bistriţa,* în *Dacia,* N.S. XXXVI, 1992.

Gaiu, Cornel, *Aşezarea feudală Cighir,* în *File de istorie,* VI, 1989.

Gheorghiu, Teodor Octavian, *Cetăţile oraşelor. Apărarea urbană în centrul şi estul Europei în Evul Mediu,* Bucureşti, 2000.

Gheorghiu, Teodor Octavian, *Arhitectura medievală de apărare din România,* Bucureşti, 1985.

Goldenberg, Samuel, *Contribuţii la istoria Bistriţei şi a Văii Rodnei la începutul secolului al XVI-lea,* în *SUBB,* series historia, I, 1960.

Gooss, C., în *Arch. Des Vereins für Sieb. Landeskunde,* XIII, 1876.

Gündisch, Konrad G., *Patriciatul orăşenesc medieval al Bistriţei până la începutul secolului al XVI-lea,* în *FI,* IV, 1976.

Gündisch, Konrad G., *Cel mai vechi registru de socoteli al oraşului Bistriţa,* în *Acta MN,* XIV, 1977.

Györffy, György, *Az Árpád-Kori magyarország történeti földrajza* (Geografia istorică a Ungariei în vremea Arpadienilor), I-III, Budapest, 1963-1987.

Heitel, Radu, *În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăţilor de piatră, medievale din Transilvania,* în *Buletinul Monumentelor Istorice,* Nr. 2, 1970.

Holban, Maria, *Pe marginea unor documente bistriţene din vremea angevinilor (despre vechimea breslelor meşteşugăreşti la Bistriţa,* în *Omagiu acad,* 1965.

Horedt, Kurt, *Ceramica slavă din Transilvania,* în *SCIV,* Tom. II, 26, nr. 2, 1951.

Horedt, Kurt, *Untersuchungen zur Frügeschichte Siebenbürgens,* Bucarest, 1958.

Ionescu, Grigore, *Istoria arhitecturii în România,* I, Bucureşti, 1963.

Iorga, Nicolae, *Documente româneşti în arhivele Bistriţei (scrisori domneşti şi private)*, I, Bucureşti, 1899.
Iosipescu, Sergiu, *Drumurile comerciale în Europa centrală şi sud-estică şi însemnătatea lor politică (sec. XIV-XVI)*, în *A.I.I.A. A.D. Xenopol*, XIX, 1982.
Kovács, Andras, *Monumente istorice din Transilvania*, 2, Bistriţa, *Biserica Evanghelică, Sf. Gheorghe*, 1994.
Kisch, Oskar, *Evenimentele mai importante din istoria Bistriţei şi a ţinutului Nosen începând din vremea coloniştilor saşi şi până în prezent*, 1926.
Linkner, Jost, *Niederwallendorf untere Vorstadt von Bistritz in Nordsiebenbürgen*, 1999-2000.
Marinescu, Gheorghe, *Cercetări şi descoperiri arheologice în jud. Bistriţa-Năsăud*, în *Arhiva Someşană*, 3, 1975.
Marinescu, Gheorghe, Dănilă, Şt., *Cercetări şi descoperiri arheologice în jud. Bistriţa-Năsăud*, în *File de Istorie*, IV, 1976.
Marinescu, Gheorghe, *Cercetări de epocă romană în nord-estul Transilvaniei*, în *File de istorie*, VI, 1989.
Marţian, Iulian, *Castrul Rodna*, în *Arhiva Someşană*, Năsăud, 4, 1926.
Matei, E., *Die graue Keramik von Suceava und einige archaologische Probleme de 14 und 15 Jh. In der Moldau*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962.
Mândrescu, Gheorghe, *Activitatea lui Petrus Italus de Lugano*, în *AMN*, XVI, Cluj-Napoca, 1979.
Mândrescu, Gheorghe, *Frontonul Renaştere al bisericii evanghe-lice din Bistriţa*, în *AMN*, XIX, Cluj-Napoca, 1882.
Mândrescu, Gheorghe, *Casa lui Ion Zidarul din Bistriţa, monument reprezentativ al arhitecturii din Transilvania în perioada de trecere de la gotic spre Renaştere*, în *Studii de istorie a artei*, Cluj-Napoca, 1982.
Mândrescu, Gheorghe, *Consideraţii privind planul casei la Bistriţa în secolele XV-XVI*, în *AMN*, XXI, Cluj Napoca, 1984.
Mândrescu, Gheorghe, *Observaţii privind dezvoltarea urbanistică a Bistriţei medievale*, în *Ars Transilvaniae*, I, Cluj-Napoca, 1991.
Mândrescu, Gheorghe, *Arhitectura în stil Renaştere la Bistriţa*, Cluj, 1999.
Motogna, Vasile, *Articole şi documente, contribuţii la istoria românilor din veacurile XIII-XVI*, Cluj, 1923.
Monoranu, O.; Emandi, E. I., *Unele aspecte ale relaţiilor comerciale dintre Bistriţa şi ţinutul Sucevei în Evul Mediu*, în *Suceava, Anuarul Muzeului Judeţean*, V, 1978
Nägler, Thomas, *Aşezarea saşilor în Transilvania*, Bucureşti, 1981.
Niedermaier, Paul, *Siebenbürgische Stadte, Forschungen zur stadtebaulichen und architectonischen Entwicklung von Handwerksorten zwischen dem 12 und 16 Jaahrhundert*, Bucureşti, 1979.
Niedermaier Paul, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală a unor oraşe transilvane din secolul al XII-lea până în secolul al XVI-lea*, în *Studii de istorie a naţionalităţilor...*, Bucureşti, 1976.
Niedermaier, Paul, *Dezvoltarea urbanistică a unui centru minier până în secolul al XVII-lea*, în *AMN*, 1977.
Niedermaier, Paul, *Evoluţia reţelei de oraşe în Transilvania medievală*, în *HU*, 1993, 1, nr.1.
Niedermaier, Paul, *Problematica planului prestabilit în istoria urbanismului*, în *HU*, 1994, 2, nr. 2.
Niedermaier, Paul, *Dinamica oraşului Bistriţa în contextul căilor de comunicaţie*, în *Revista Bistriţei*, VIII, 1994.
Niedermaier, Paul, *Der mittelalterliche Stadtebau*, Heidelberg, 1996.
Orăşanu, Ana Maria, *Une maison patricienne de Bistritza au XVI-siècle, „La maisonne de Ion Zidarul"*, în *RRH*, 1, 1976.
Papacostea, Şerban, *Politica comercială a Ţării Româneşti şi Moldovei în sec. XIV- XVI*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, X, 1983.
Pascu, Ştefan, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1954.
Pascu, Ştefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 1970, 1989.
Popa, Corina, *Biserici gotice târzii din jurul Bistriţei*, în *Pagini de veche artă românească*, I, Bucureşti, 1970.
Popa, Corina, *Biserici sală gotice din nordul Transilvaniei*, teză de doctorat, Cluj.
Popa Lisseanu, G., *Cântecul de jale de Rogerius*, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. V, Bucureşti, 1935.
Popa, Radu şi Baltag, Gheorghe, *Documente de cultură materială orăşenească în Transilvania din a doua Jumătate a secolului al XIII-lea*, în *SCIVA*, 1980, tom. 31, 1.
Rădulescu, Gabriela, *Descoperiri arheologice feudale la Bistriţa*, în *File de istorie*, VI, 1989, Bistriţa.
Roth, V., *Geschichte der Deutchen Baukunst in Siebenbürgen*, Strassburg, 1905.
Roth, V., *Az egyházi kehely* (*Potirele bisericeşti*), în *Arch. Ertesitö*, 1912.
Roska, Marton, *Un vechiu cimitir românesc, în fostul sat Vărarea din judeţul Bistriţa-Năsăud după săpăturile arheologice întreprinse*, în

publicaţiile *Comisiunii Monumentelor istorice, secţiunea pentru Transilvania*, Cluj, 1925.
Roska, Marton, *Repertoriul arheologic al Transilvaniei*
Rusu, Mircea, *Avars, slavs, romanic population in the 6th – 8th centuries*, în *Relations between autoutochtous population and the migration populations*, Bucureşti, 1975.
Sacerdoţeanu, Al., *Marea invazie tătară în nord-estul european*, Bucureşti, 1933.
Salontai, Mihaela Sanda, *Mănăstiri dominicane din Transilvania*, Cluj, 2002.
Salontai, Mihaela Sanda, *Despre arhitectura unui monument dispărut, mănăstirea dominicană din Bistriţa* în *Revista Bistriţei*, XIV, 2000.
Sebestyen, Gheorghe, *Arhitectura Renaşterii în Transilvania*, Bucureşti, 1963.
Sebestyen, Gheorghe, *O pagină din istoria arhitecturii României, Renaşterea*, Bucureşti, 1987.
Sitte, Camillo, *Arta construirii oraşelor. Urbanismul după principiile sale artistice*, Bucureşti, 1992.
Spinei, Victor, *Moldova în secolele XI-XIV*, Iaşi, 1994.
Suciu, Coriolan, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I şi II, Bucureşti, 1967, 1968.
Vasilescu, Al., *Drumurile tătărăşti în lumina cercetărilor arheologice*, în *Studii şi materiale de istorie*, Muzeul Suceava, 1969.
Vătăşianu, Virgil; Protase, D.; Rusu, M., *Şantierul arheologic Rodna, raport 1955*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, IV, 1957.
Vătăşianu, Virgil, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, vol. I , Bucureşti, 1959.
Vătăşianu, Virgil, *Arta în Transilvania în secolele IX-XIII*, 1968,
Vătăşianu, Virgil, (coautor) *Istoria artelor plastice în România*, vol.I, Bucureşti, 1968
Vătăşianu, Virgil, *Studii de artă veche românească şi universală*, Bucureşti, 1987.
Vlassa, Nicolae, *Sondajul arheologic de la Bistriţa*, în *ANM*, VIII, 1971.
Wortitsch, Theobald, *Das evangelische Kirchengebaude in Bistritz*, Bistriţa, 1885.

NOTE

[1] O. Dahinten, 1944, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Bistritz…*, p. 313.
[2] C. Sitte, 1992, *Arta construirii oraşelor...* p. 1 şi 135.
[3] P. Niedermaier, 1993, *Evoluţia reţelei de oraşe în Transilvania medievală...*, p. 24-25.
[4] Şt. Pascu, *Voievodatul...*, 1979, vol. II, p. 141-142; P. Niedermeier, 1993, *Evoluţia reţelei de oraşe...*, p. 23-24.
[5] Vezi G. Popa Lisseanu, 1935, *Cântecul de jale de Rogerius…*; Al. Sacerdoţeanu, 1933, *Marea invazie tătară…*, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. V, p. 40; Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I, p. 557.
[6] Sursele documentare, prezenţa unor elemente de arhitectură înca-drabile cronologic la sfârşitul sec. al XIII-lea, prezenţa ordinelor călugăreşti etc. argumentează această ipoteză; vezi şi P. Niedermaier, 1993, *Evoluţia reţelei de oraşe în Transilvania medievală...*
[7] Th. Nägler, 1981, *Aşezarea saşilor...*, p. 53 sqq.
[8] *Ibidem*, p. 167.
[9] *Ibidem*, p. 165-168.
[10] *Ibidem*, p. 107-109.
[11] Grupurile valone, comunităţi latinofone, par a indica o colonizare mai timpurie.
[12] Th. Nägler, 1981, *Aşezarea saşilor...*, p. 110.
[13] Şerban Papacostea, 1983, *Politica comercială a Ţării Româneşti şi Moldovei...*, p. 35; S. Iosipescu, 1982, *Drumurile comerciale în Europa Centrală…*, în *A.I.I. A.D. Xenopol*, p. 265-284.
[14] N. Iorga, 1899, *Documente româneşti...*, I, p. IV.
[15] O. Monoranu, E. I. Emandi, 1978, *Unele aspecte...*, p. 257.
[16] *DRH, D*, I. Doc. 46, p. 86-87; Hurmuzaki, *Documente...*, XV/1, p. 1-2.
[17] Şerban Papacostea, 1983, *Politica comercială a Ţării Româneşti şi Moldovei...* p. 17; *DRH, D*, I, doc. 120 şi 121, p. 197-200.
[18] O. Monoranu , E.I. Emandi, 1978, *Unele aspecte ale relaţiilor comerciale...*, p. 257.
[19] N. Iorga, 1899, *Documente româneşti...*, I, p. IV-V; D.J.A.N. *Cluj Napoca*, fond *Primăria Oraşului Bistriţa*, seria I, doc. 15; Al.Berger, 1892, Urkunden-Regesten, doc. 54, p. 16.
[20] Alexandru Al. Vasilescu, 1969, *Drumurile tătărăşti…*, p. 44.
[21] Vezi Iulius Jung, *Contribuţii la istoria trecătorilor din Carpaţii Orientali.*
[22] *Dir.*, seria C, Transilvania, veacul XIV, vol. III, doc. 56, p. 41 şi urm.
[23] *Z. W., Urkundenbuch…*, V, p. 49, doc. 2365.
[24] Al. Berger, 1892, *Urkunden-Regesten*, doc. 134, p. 28.
[25] Al. Berger, 1892, *Urkunden-Regesten*, doc. 279, p. 48; N. Iorga, 1899, *Documente româneşti…*, I, p. VI.
[26] M. Roska, 1925, *Un vechiu cimitir românesc…*, p. 5-47.
[27] V. Spinei, 1994, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 88-89.

28 V. Spinei, 1994, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 88-89; anul 1235: la Gy.Görffy, 1987, vol.I *Az Árpád-Kori...*, p. 562; C. Suciu, 1968, *Dicţionarul istoric...*, vol. II, p. 81.
29 Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I, p. 562.
30 V. Spinei, 1994, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 199.
31 Vezi Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I.
32 Vezi Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I; V. Spinei, 1994, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 199.
33 Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I, p. 563.
34 Z.W., *Urkundenbuch...*, vol. 1, doc. 118, p. 99.
35 *Ibidem*, doc. 118, p. 100.
36 *Ibidem*, doc. 276, p. 203.
37 Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I, p. 562.
38 *Ibidem*.
39 Z.W., *Urkundenbuch...*, vol. I, doc. 276, p. 204.
40 *Ibidem*, vol. III, doc. 1679, p. 528.
41 Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I, p. 562; Z.W. *Urkundenbuch...*, vol. I, doc. 118.
42 *Dir*, seria C, Transilvania, sec. XIII, vol. II, doc. 64, p. 69; Z.W., *Urkundenbuch...*, I, doc. 106, p. 92-93; Hurmuzaki, *Documente...* I, p. 319-320.
43 *Dir*, seria C, Transilvania, sec. XIII, vol. II, doc. 104, p. 115; Z.W., *Urkundenbuch...*, I, p. 99-100.
44 *Dir*, seria C, Transilvania, sec. XIII, vol. II, doc. 227, p. 204.
45 R. Heitel, 1970, *În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăţilor...*, p. 27; V. Vătăşianu, 1957, *Istoria artei feudale...*, vol. I, p. 11 sqq.
46 *Dir*, seria C, Transilvania, sec. XIII, vol. II, doc. 422, p. 383.
47 *Dir*, seria C, Transilvania sec. XIII, vol. II, doc. 422, p. 382-383., *ZW.*, *Urkundenbuch...*, I, doc. 276, p. 203-205.
48 *Dir*, seria C, veacul XIV, vol. I, doc. 118, p. 172; Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch...*, I, p. 295-296; Gy. Györffy, 1963, *Az Árpád-Kori...* vol. I, p. 163.
49 Z.W., *Urkundenbuch...*, vol. II, doc. 1639, p. 487 şi doc. 1742, p. 613.
50 S. Goldenberg, 1960, *Contribuţii la istoria Bistriţei...* , p. 69 şi urm.
51 Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 12; S. Goldenberg, 1960, *Bistriţa...*, p. 68-74.
52 Despre criza metalelor preţioase din acel veac, S. Goldenberg, 1960, *Contribuţii la istoria Bistriţei...*, p. 68.
53 S. Goldenberg, 1960, *Contribuţii la Istoria Bistriţei...*, p. 64; documentul în cauză este suspectat de a fi fals.
54 S. Goldenberg, 1960, *Contribuţii la Istoria Bistriţei...*, p. 65.
55 *Buletinul Monumentelor Istorice. Secţiunea din Transilvania*, 1924, p. 19-22.
56 V. Vătăşianu, D. Protase, M. Rusu, 1957, *Şantierul arheologic Rodna...*, p. 211 sqq.
57 T. O. Gheorghiu, 2000, *Cetăţile oraşelor...* , p. 47-50.
58 V. Vătăşianu, D. Protase, M. Rusu, 1957, *Şantierul arheologic Rodna...*, p. 213-214.
59 *Ibidem*.
60 *Ibidem*, p. 211 sqq.
61 V. Drăguţ, 1979, *Arta gotică în România*, p. 144 şi 258.
62 *Dir*, seria C, *Transilvania*, sec. XIII, vol. II, doc. 104, p. 115.
63 Gh. Anghel, 1983, *Cetăţile...* , p. 70-196.
64 I. Marţian, 1926, *Castrul Rodna*, p. 45-50.
64a V. Vătăşianu, D. Protase, M. Rusu, 1957, *Şantierul arheologic Rodna...*, p. 216.
65 E. Csallner, 1941, *Faptele memorabile din ţinutul Nosen...*
66 A. Kovacs, 1994, *Bistriţa – Biserica evanghelică*, p. 1.
67 *Dir.*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 64, p. 69-70; Z.W., *Urkundenbuch*, vol. I, p. 92-93.
68 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 330, p. 289-290.
69 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 316, p. 279; Z.W., *Urkundenbuch*, vol. I, p. 149-150; Al. Berger, *Urkunden Regesten*, 6, p. 9; D.J.A.S., *Cluj-Napoca*, fond *Primăria Oraşului Bistriţa*, I, nr. 2.
70 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 396, p. 360; Z.W., *Urkundenbuch*, vol. I, p. 171; Al. Berger, 1892, *Urkunden Regesten*, 8, p. 9.
71 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 316, p. 279.
72 *Dir.*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 457, p. 407-408.
73 Niederwalendorf.
74 G. Entz, 1994, *Erdély Epiteszete 11-13 szazadban*, p. 131.
75 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. I, doc. 103, p. 93; Z.W., *Urkundenbuch...*, vol. I, doc. 314.
76 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 465, p. 415-416.
77 K.G. Gündisch, 1976, *Patriciatul orăşenesc al Bistriţei*, p. 148-149.
78 K.G. Gündisch, 1976, *Patriciatul orăşenesc al Bistriţei*, p. 151; Z.W, *Urkundenbuch...*, II, p. 647-648.
79 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 422, p. 382.
80 K. G. Gündisch, 1976, *Patriciatul...*, p. 151 şi urm.; N. Iorga, 1899, *Documente româneşti...*, p. III; Z.W, *Urkundenbuch...*, I, p. 272-274.
81 *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. I, doc. 118, p. 172.

[82] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. I, doc. 142, p. 186.
[83] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIII, vol. II, doc. 176, p. 169; Gy. Györffy, 1987, *Az Árpád-Kori...*, vol. I, p. 557.
[84] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. III, doc. 14, p. 8.
[85] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. III, doc. 170, p. 313; Z.W., *Urkundenbuch*, I, p. 459.
[86] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. III, doc. 339, şi 340, p. 421.
[87] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. III, doc. 444, p. 511.
[88] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. III, doc. 270, p. 213.
[89] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. I, doc. 96, p. 68.
[90] K. G. Gündisch, 1976, *Patriciatul...*, p. 150.
[91] D.J.A.N. *Cluj-Napoca*, fond *Primăria Oraşului Bistriţa*, I, nr. 3; *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. II, doc. 624, p. 339; Z.W. *Urkundenbuch*, I, p. 437-438.
[92] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. III, doc. 8, p. 14 ; vezi problema acestui litigiu la M. Holban, 1965, *Pe marginea unor documente....* p. 230-231.
[93] *Dir*, seria C, *Transilvania*, veacul XIV, vol. III, doc. 111, p. 280.
[94] M. Holban, 1965, *Pe marginea unor documente...*, p. 231-232
[95] *D.J.A.N. Cluj Napoca*, fond *Primăria Oraşului Bistriţa*, I, nr. 4; *D.H.R.*, C, *Transilvania*, vol. X, doc. 187, p. 205-207.
[96] P. Niedermaier, 1994, *Dinamica evoluţiei oraşului Bistriţa...*, p. 79; *Dir*, seria C, *Transilvania*, vol. IV, doc. 577, p. 403.
[97] *DHR*, seria C, *Transilvania*. vol. XII, doc. 281, p. 273.
[98] Despre perioada comitelui Andrei Lackfi la M. Holban, 1965, *Pe marginea unor documente...*, p. 231-232.
[99] *DHR*, seria C, *Transilvania*. vol. XIII doc. 79, p. 142-144.
[100] K.G. Gündisch , 1976, *Patriciatul...*, p. 155-156.
[101] N. Iorga, 1899, *Documente româneşti...*, I, p. V.
[102] Z.W., *Urkundenbuch...*, V, doc. 2836 şi doc. 2865.
[103] Al. Berger, 1892, *Urkunden-Regesten...*, doc. 134, p. 28;
[104] S. Goldenberg, 1960, *Contribuţii la istoria Bistriţei...*, p. 60.
[105] Şt. Dănilă, 1972, *Contribuţii la cunoaşterea unor cetăţi ...*, p. 70-78.
[106] Şt. Dănilă, 1972, *Contribuţii la cunoaşterea unor cetăţi ...*, p. 70-78.
[107] Oskar Kisch, 1926, *Evenimentele mai importante...*, p. 21.
[108] Al. Berger, 1928, *Die Huniadyburg...*, p. 3-24.
[109] Al. Berger, 1893, *Urkunden – Regesten...*, doc. 92, p. 22.
[110] N. Vlassa, 1971, *Sondajul arheologic...*, p. 579-582.
[111] La Z.W., *Urkundenbuch...* vol V.
[112] Al. Berger, 1893, *Urkunden-Regesten*, doc. 138, p. 29.
[113] La Z.W., *Urkundenbuch...* vol V.
[114] Al. Berger, 1893, *Urkunden-Regesten*, doc. 168, p. 33.
[115] Şt. Dănilă, 1961, *Descoperiri arheologice...*, p. 154.
[116] Gh. Marinescu, 1995, *Cercetări şi descoperiri arheologice... (II)*, p. 96 şi urm.
[117] M. Roska, 1940, *Repertoriul arheologic al Transilvaniei*, nr. 93, p. 38.
[118] Şt. Dănilă, 1971, *Săpăturile arheologice din 1962 de la Bistriţa*, p. 154 sqq; G. Marinescu, Şt. Dănilă, 1976, *Cercetări şi descoperiri arheologice...*, p. 24; G. Marinescu, 1975, *Cercetări şi descoperiri arheologice...*, p. 24 şi urm.
[119] Gh. Marinescu, 1989, *Cercetări şi descoperiri de epocă romană...*, p. 5 şi urm.
[120] *Ibidem*, p. 7-8.
[121] C. Gaiu, 1992, *Le cimetière gépide...*, p. 115; K. Horedt, 1958, *Untersuchungen zur Frügeschichte...*, 1958, p. 89.
[122] C. Gooss, 1876, p. 214; K. Horedt, 1951, *Ceramica slavă ...*, p. 191-192; M. Rusu, 1975, *Avars, slavs, romanic population...*, p. 142-143.
[123] La Vermeş, Archiud, Şieu Odorhei etc. , material arheologic în Muzeul Judeţean Bistriţa.
[124] C. Gaiu , 1989, *Aşezarea feudală...*, p. 67 sqq.
[125] Gy. Györffiy, 1966, *Az Arpad-Kori...*,vol. I, p. 563-564.
[126] *Ibidem*, vol. II, p. 65.
[127] C. Gaiu, 1989, *Aşezarea feudală...*, p. 67-77.
[128] O. Dahinten, 1988, *Beiträge zur Baugeschichte*, p. 316-317.
[129] Prilejuit de întocmirea planului urbanistic general al oraşului.
[130] A. M. Orăşanu, 1976, *Une maison patricienne de Bistriţa...*, p. 61.
[131] R. Popa şi Gh. Baltag, 1980, *Documente de cultură materială...* , p. 33-52.
[132] Şt. Dănilă, 1961, *Descoperiri arheologice în raionul Bistriţa*, p. 157.
[133] Lia şi Adrian Bătrâna, *Raport asupra cercetării arheologice de la Sugălete* nr. 22, în *Arhiva D.M.A.S.I*, Bucureşti, manuscris.
[134] Gh. Sebestyen, 1987, *Renaşterea ...*, p. 19.
[135] Lia şi Adrian Bătrâna, 1993, *Elemente de iconografie creştină în ceramica monumentală...*, p. 43-53.
[136] N. Vlassa, 1971, *Sondajul arheologic...*, p. 579-582.
[137] A. Berger, 1928, *Die Hunyadiburg in Bistritz*, p. 3-24.
[138] G. Rădulescu, 1989, *Descoperiri arheologice feudale...* , p. 78-90.
[139] E. Busuioc, 1975, *Ceramica de uz comun, nesmălţuită în Moldova*, p. 34.
[140] Vezi Gh. Mândrescu, 1979, *Activitatea lui Petrus Italus de Lugano...*
[141] Vezi Theobald Wortitsch, 1895, *Das evangelische Kirchengebaude.*
[142] Z.W., *Urkundenbuch...*, II, p. 188-189; M. Holban, 1965, *Pe marginea unor documente bistriţene...*, p. 234-235.

[143] Z.W., *Urkundenbuch…*, II, p. 280, doc. 885; M. Holban, 1965, *Pe marginea unor documente...*, p. 232-234.
[144] I. Bonis, 1997, *Apariţia şi organizarea...* , p. 3-8
[145] M. Holban, 1965, *Pe marginea unor documente bistriţene…*, p. 232-234.
[146] K. G. Gundisch, 1976, *Patriciatul…*, p. 153.
[147] Şt. Pascu, 1954, *Meşteşugurile din Transilvania…*, p. 73.
[148] Z.W., *Urkundenbuch…*, vol. III, p. 426-427.
[149] V. Roth, 1912, *Az egyhazi kehely* (*Potirele bisericeşti*), p. 99-100.
[150] Şt. Pascu, 1954, *Meşteşugurile…*, p. 74.
[151] *Ibidem*, p. 203.
[152] K.G. Gundisch, 1976, *Patriciatul…*, p. 157.
[153] Şt. Pascu, 1954, *Meşteşugurile...*, p. 136, 156, 183.
[154] K.G. Gundisch, 1976, *Patriciatul…*, p. 159.
[155] C. Popa, 1970, *Biserici gotice târzii…*, p. 297-324.
[156] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere…*, p. 94-112.
[157] Gh. Mândrescu, 1999, *Renaşterea…*, p. 94-118.
[158] Gündisch, 1976, *Patriciatul…*, p. 149-150.
[159] *Ibidem*, p. 148.
[160] P. Niedermaier, 1979, *Sibeburgische Städte…*, p. 121-122, planşele 82, 83, 84.
[161] P. Niedermaier, 1976, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală...*, p. 118.
[162] Vezi P. Niedermaier, 1996, *Der mittelalterliche Stadtebau* şi P. Niedermaier, 1976, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală…*, p. 115-158.
[163] P. Niedermaier, 1976, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală...*, p. 118; Gh. Mândrescu, 1984, *Consideraţii privind...*, p. 151.
[164] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere…*, p. 16.
[165] Gh. Mândrescu, 1984, *Consideraţii privind evoluţia casei…*, p. 551.
[166] P. Niedermaier, 1994, *Dinamica evoluţiei oraşului Bistriţa…*, p. 79.
[167] G. Treiber, 1971, *Mittelalterliche Kirchen in Siebenbürgen*, München, p. 21; P. Niedermaier, 1976, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală...*, p. 132.
[168] P. Niedermaier, 1976, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală...*, p. 134.
[169] *Ibidem*, p. 134-135.
[170] *Ibidem*.
[171] *Ibidem*.
[172] *Ibidem*.
[173] *Ibidem*.
[174] Vezi P. Niedermaier studiile privitoare la evoluţia parcelarului şi a tramei stradale.
[175] P. Niedermaier, 1976, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală a oraşelor...*, p. 132.
[176] D.J.A.N. *Cluj-Napoca*, fond *Primăria Oraşului Bistriţa*, 44, IV, 1 şi 44, IV, 2.
[177] K.G. Gündisch, 1977, *Cel mai vechi registru de socoteli…*, p. 337-347.
[178] K.G. Gündisch, 1976, *Patriciatul….*, p. 175-176.
[179] *Ibidem*, p. 173, 178.
[180] *Ibidem*, p. 177.
[181] A. Onofreiu, 1995, *Oraşul Bistriţa...*, p. 296-321.
[182] O. Kisch, 1926, *Evenimentele mai importante...*, p. 26 şi urm.
[183] *Ibidem*, p. 117 şi urm.
[184] Literatura mai veche a păstrat amintirea acestor evenimente.
[185] literatura mai veche a păstrat amintirea acestor evenimente.
[186] V. Şotropa, 1924, *Răboaje din trecut...*, p. 61-70.
[187] O. Kisch, 1926, *Evenimente mai importante din istoria Bistriţei*, p. 71.
[188] Z.W. *Urkundenbuch*, III, p. 301, 1488.
[189] O. Dahinten, 1998, *Geschichte der Stadt Bistritz…*, p. 316-319.
[190] *Ibidem*.
[191] *Registrul de socoteli alodiale ale oraşului*, 1461.
[192] O. Dahinten, 1998, *Geschichte der Stadt Bistritz…*, p. 316 – 319.
[193] Z.W, Urkundenbuch, III, p. 301; K. G. Gündisch, 1976, *Patriciatul orăşenesc...*, p. 156.
[194] Osckar Kisch, 1926, *Evenimentele mai importante din istoria Bistriţei…*, p. 23-24.
[195] Capitolul „Casa orăşenescă din Bistriţa la sfârşitul secolului al XV-lea" la Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere….*
[196] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere…*, p. 20.
[197] F. Kramer menţionează datele unui recensământ din 1857.
[198] Gh. Sebestyen, 1987, *Renaşterea…*, p. 17.
[199] *Ibidem*.
[200] *Ibidem*.
[201] Gh. Mândrescu, 1984, *Consideraţii privind evoluţia…*, p. 553; Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere…*, p. 21.
[202] Gh. Sebestyen, 1987, *Renaşterea...*, p. 18-19.
[203] Fereastra de la parterul Casei Petermman, Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere…*, p. 22.
[204] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere…*, p. 19.
[205] Z.W., *Urkundenbuch*, vol. I, p. 100; Géza Entz, 1996, *Erdély Epitesztete a 14 -16…*, p. 68.

[206] V. Vătăşianu, 1987, *Studii de artă veche românească şi universală*, p. 21 şi urm.
[207] V. Vătăşianu, 1968, *Istoria artelor plastice...* , p. 132-133
[208] V. Drăguţ, 1968, *Contribuţii privind arhitectura goticului timpuriu în Transilvania*, p. 43; V. Drăguţ, 1972, *Date noi cu privire la picturile murale...*, p. 119-122; V. Drăguţ, 1989, *Studii de artă veche românească şi universală*, p. 21 şi urm.
[209] O. Dahinten, 1988, *Beiträge zur Baugeschichte*, p. 303-304.
[210] *Ibidem*, p. 304.
[211] V. Drăguţ, 1972, *Date noi cu privire la picturile murale din Transilvania*, p. 119-122.
[212] O. Dahinten, 1988, *Beiträge zur Baugeschichte*, p. 291.
[213] Z.W., *Urkundenbuch*, vol. I, p. 239.
[214] Vezi, Mihaela Sanda Salontai, 2002, *Mănăstiri dominicane în Transilvania*; Sanda Salontai, 2000, *Despre arhitectura unui monument dispărut...*, p. 409-410.
[215] A. Borbély , 1943, *Erdély varosok Kepeskonyve...*, p. 203, pl. 11-12.
[216] Mihaela Sanda Salontai, 2002, *Mănăstiri dominicane în Transilvania*, p. 110-111.
[217] *Ibidem*, p. 111 şi urm.
[218] Mihaela Sanda Salontai, 2000, *Despre arhitectura unui monument dispărut...*, p. 414.
[219] *Idem*, 2002, *Mănăstiri dominicane în Transilvania*, p. 117.
[220] *Ibidem*, p. 122 şi urm.
[221] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura Renaşterii la Bistriţa...*, p. 15-16; H. Fabini, 1982, *Sibiul gotic*, p. 158.
[222] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 26.
[223] Gh. Sebestyen, 1987, *Renaşterea...*, p. 19.
[224] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 25.
[225] *Ibidem*, p. 27.
[226] *Ibidem*, p. 27.
[227] Gh. Sebestyen, 1987, *O pagină a arhitecturii...*, p. 22.
[228] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 25.
[229] Gh. Mândrescu, 199; *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 25; Gh. Sebestyen, 1987, *Renaşterea...*, p. 19-20.
[230] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 25.
[231] *Ibidem*, p. 21.
[232] *Ibidem*, p. 25.
[233] *Ibidem*, p. 26.
[234] Vezi Otto Dahinten, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte...*
[235] *Ibidem*.
[236] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 25.
[237] În 1968 s-a întocmit o documentaţie cu propunerea unor soluţii legate de unele reparaţii la acest imobil.
[238] Vezi Otto Dahinten, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte...*
[239] Cunoscute şi analizate în literatura de specialitate.
[240] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 23.
[241] *Ibidem*.
[242] *Ibidem*.
[243] *Ibidem*, p. 23-25.
[244] În 1410 oraşul e numit de documente civitas regalis Biztricyensis, C. Suciu, 1967, I, p. 81.
[245] Otto Dahinten, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz...*, p. 316.
[246] Al. Berger, 1892, *Urkunden Regesten...*, doc. 92, p. 22.
[247] P. Niedermeier, 1966, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitecturală...*, p. 155.
[248] Stampă H.J. Schollenberger.
[249] Al. Berger, 1892, *Urkunden Regesten...*, doc. 168, p. 33.
[250] Otto Dahinten, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte...*, p. 317-318.
[251] *Idem*, 1988, *Geschichte der Stadt Bistritz...*, p. 323.
[252] *Idem*, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte...*, p. 326-327.
[253] *Ibidem*.
[254] Otto Dahinten, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte...*, p. 329-330; Otto Dahinten, 1988, *Geschichte der Stadt Bistritz...*, p. 325.
[255] Otto Dahinten, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte...*, p. 330.
[256] *Ibidem*, p. 322-323.
[257] *Ibidem*, p. 323-325.
[258] *Ibidem*, p. 318.
[259] *Ibidem*.
[260] *Ibidem*.
[261] *Ibidem*, p. 319.
[262] *Ibidem*.
[263] *Ibidem*, p. 318.
[264] *Ibidem*.
[265] *Ibidem*.
[266] *Ibidem*, p. 319.
[257] *Ibidem*.
[268] *Ibidem*.

[269] Gh. Sebestyen, 1987, *O pagină a arhitecturii...*, p. 51-52.
[270] O. Dahnten, 1944, *Beiträge zur Baugeschichte...*, p. 331-340.
[271] *Ibidem*, p. 351.
[272] Gr. Ionescu, 1982, *Arhitectura pe teritoriul României...*, p. 181.
[273] A. Kovacs, 1994, *Bistriţa, Biserica evanghelică*, p. 3.
[274] *Ibidem*, p. 7-8.
[275] *Ibidem*, p. 8.
[276] Gh. Mândrescu, 1999, *Renaşterea...*, p. 73.
[277] A. Kovacs, 1994, *Bistriţa, Biserica evanghelică*, p. 8.
[278] *Ibidem*, p. 10.
[278] Vezi V. Vătăşianu, 1959, *Istoria artei feudale...*, vol. I; A. Kovacs, 1994, *Bistriţa, Biserica evanghelică*, p. 14.
[280] Vezi V. Vătăşianu, 1959, *Istoria artei feudale...*, vol. I.
[281] A. Kovacs, 1994, *Bistriţa, biserica evanghelică*, p. 14.
[282] Gh. Sebestyen, 1987, *Renaşterea...*, p. 45.
[283] A. M. Orăşanu, 1976, *Une maison patricienne...*, p. 58.
[284] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 33.
[285] K. G. Gündisch, 1972, *Patriciatul orăşenesc...*, p. 172; Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 33.
[286] Vezi A. M. Orăşanu, 1976, *Une maison patricienne...*
[287] Gh. Mândrescu, 1982, în *Studii de istoria artei*, Cluj-Napoca, 1982, p. 145-161.
[288] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere....* , p. 35.
[289] A.M. Orăşanu, 1976, *Une maison patricienne...*, p. 60.
[290] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 40.
[291] *Ibidem*, p. 42.
[292] A.M. Orăşanu, 1976, *Une maison patricienne...*, p. 66.
[293] *Ibidem*, p. 66-68,
[294] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere...*, p. 45.
[295] Gh. Sebestyen, 1987, *O pagină a arhitecturii...*, p. 141.
[296] *Ibidem*, p. 92.
[297] Gh. Mândrescu, *Arhitectura Renaşterii la Bistriţa*, teză de doctorat, rezumat, 1983, p. 17.
[298] Gh. Mândrescu, 1979, *Activitatea lui Petrus Italus...*, p. 225-233.
[299] Gh. Mândrescu, 1999, *Arhitectura în stil Renaştere....* , p. 45 şi urm. (Capitolul „Renaşterea şi arhitectura civilă la Bistriţa".)

Surse cartografice

Stampa oraşului la 1666, H.J. Schollenberger.

Planul lui Visconti (varianta aflată la biblioteca Muzeului Brukenthal Sibiu), 1699.

Planul lui Visconti (varianta aflată la Viena).

Stampa oraşului la 1800 – Ignatius Freundt.

Bistriţa, Planul cetăţii în 1736 (după Stefan Lutsch), mapa Weiss, Borbély Andor, *Erdély városok Képeskönyve, 1736-bol*, în *Erdély Muzeum*, XLVIII, 1943.

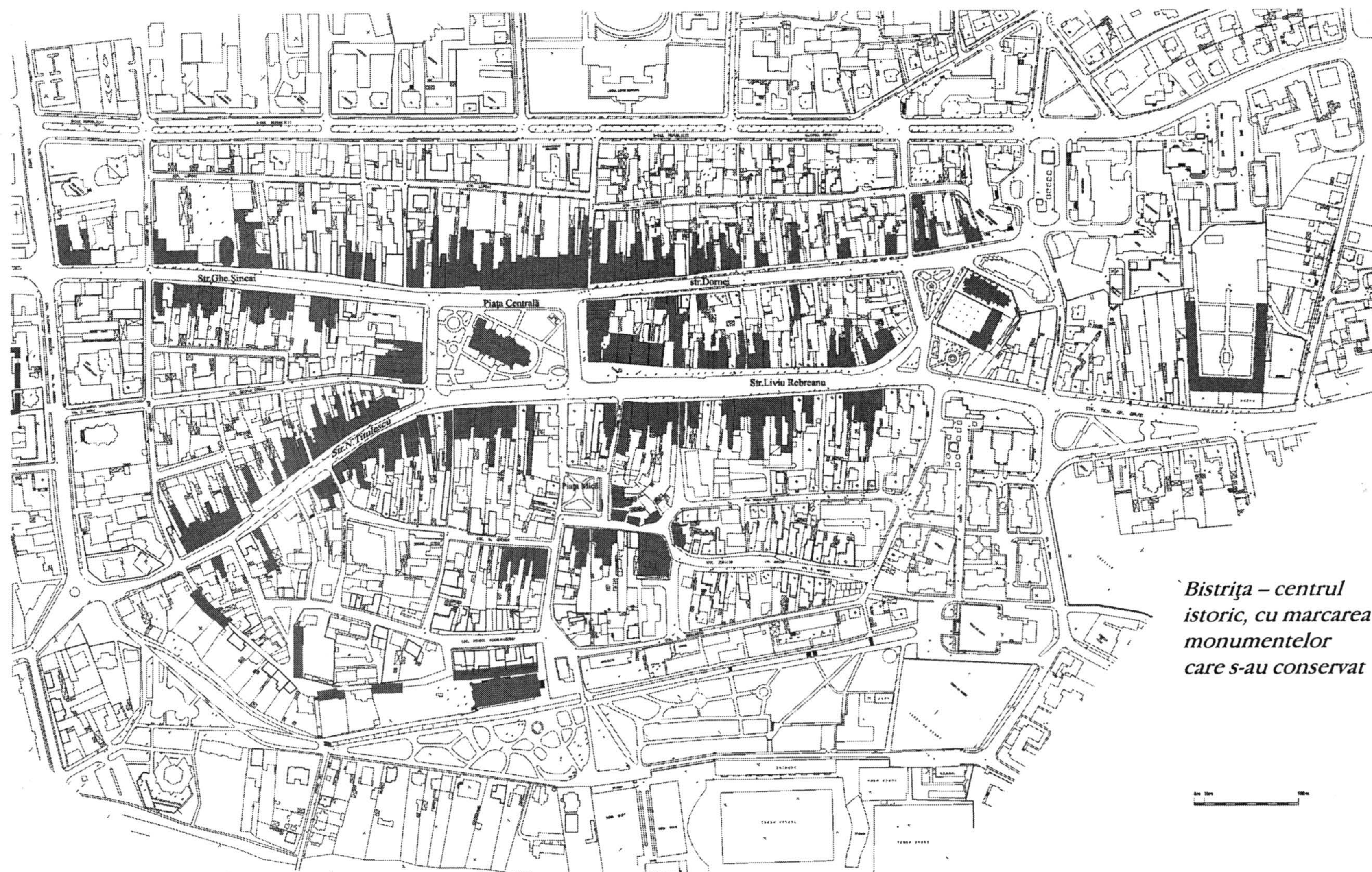
Stampa oraşului din 1736 (probabil realizată tot în 1736, de Johann Haas), mapa Weiss, Borbély Andor, *Erdély városok Képeskönyve, 1736-bol*, în *Erdely Muzeum*, XLVIII, 1943.

Planul oraşului alcătuit în 1750, E.L. Theumern (după O. Dahinten); figurează traseul zidurilor de incintă şi elementele esenţiale ale sistemului de fortificaţii, încă existent la acea dată (unele surse îl datează în 1780).

Planul cadastral 1913 – originalul la *D. J. A. N. Bistriţa-Năsăud.*

Planul cadastral 1929 – originalul la *D. J. A. N. Bistriţa-Năsăud.*

Planul cadastral 1940 – originalul la *D. J. A. N. Bistriţa-Năsăud.*

Bistriţa – centrul istoric, cu marcarea monumentelor care s-au conservat

CUPRINS

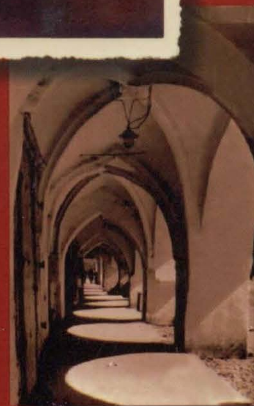
Bistrița și-a păstrat până azi înfățișarea unui vechi oraș medieval și o privire atentă asupra evoluției sale se poate concretiza într-un studiu de caz util celor ce ar dori să lucreze pentru reabilitarea sa, cu atât mai mult cu cât conservă încă un important patrimoniu construit care, pus în valoare, poate și trebuie să aducă multe beneficii locuitorilor săi: în el orașul își poate găsi o identitate și mai mult decât atât. Aceasta s-a întâmplat pe măsură ce viața în mari aglomerări urbane a arătat că, astăzi mai mult ca oricând, e adevărat ceea ce Aristotel spunea cândva: orașul să fie construit în așa fel încât să le ofere locuitorilor siguranța vieții, eleganță și frumos. Dintr-o astfel de perspectivă, Bistrița, un vechi burg medieval care păstrează încă, prin clădirile, monumentele și structura sa, un ambient ce-i conferă o personalitate aparte, beneficiază, neîndoielnic, de șansa unei vocații.

Gabriela Rădulescu

ISBN 973-726-031-7